

Várostartörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle



16. évfolyam,
2014. 1. szám

32.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Középkori határjárások a Cserháton	3	Karlinszky Balázs
„Földkóstoló czimborák” Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső barátsága	19	Rybár Olivér

KÖZLEMÉNYEK

Magyar Turista Egylet Bakonyi Osztálya veszprémi tevékenysége (1922–1944)	40	Jákói Bernadett
Körtvélyesi István veszprémi várkapitány	49	Karacs Zsigmond
Kisovits József veszprémi apátkanonok 19. századi könyvtára	61	Kolozs Barnabásné

ÉVFORDULÓK


Harmincegyes honvédek – Tartalékos tisztek (III.)	69	Rainer Pál
130 éve hunyt el a veszprémi születésű Borsos József	81	Láng Tibor
Szemelvények a Veszprémi „Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének” 25 éves történetéből. II. rész	85	Varga Miklós

MEGEMLÉKEZÉSEK

László Károly 1923–2013	102	HerthViktória Hegyeshalmi László
Jelet hagyott a város életében – Búcsú Hegyeshalmi Lászlótól	107	Balla Emőke
In memoriam Káté István – Ötven éve alapította Káté István a Lovassy zenekart	112	Rakos Miklós

KÖNYVSZEMLE	116	Mihalovicsné Lengyel Alojzia Tölgyesi József Csizsár Miklós
-------------	------------	--

FELHÍVÁS	128	Porga Gyula
----------	------------	-------------



16. évfolyam, 1. szám 32. 2014.

Várostörténelmi folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostörténelmi Közhasznú
Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím:
8220 Balatonalmádi,
József Attila u. 101.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csiszar_miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BALLA EMŐKE újságíró, a NAPLÓ hírszerkesztőség vezetője, Veszprém; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető; HEGYESHALMI LÁSZLÓ képzőművész, Művészetek Háza igazgatója, Veszprém; DR. HERTH VIKTÓRIA művészettörténész, László Károly gyűjtemény vezetője, Veszprém; JÁKÓI BERNADETT helytörténelmi kutató, Veszprém; KARACCS ZSIGMOND történész, Budapest; KARLINSZKY BALÁZS levéltáros, Érseki Levéltár, Veszprém; KOLOZS BARNABÁSNÉ ny. könyvtáros, Veszprém; LÁNG TIBOR Csokonai alkotói és MAFOSZ Életmű-díjas, aranydiplomás fotóművész, Ajka; DR. MIHALOVICSNÉ DR. LENGYEL ALOJZIA ny. egyetemi docens, Veszprém; RAINER PÁL történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; RAKOS MIKLÓS zenetanár, zenetörténelmi kutató, Budapest; RYBÁR OLIVÉR geográfus, földrajztanár, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Veszprém; DR. VARGA MIKLÓS p. confrater, ny. bankigazgató, egyesületi elnök, Veszprém

Illusztrációk:

Kolozs Barnabás, Láng Tibor, Rainer Pál, Rybár Olivér és archív dokumentumok

Támogatóink:



8200 Veszprém,
Házgyári út 1.



KÖZIGAZGATÁSI ÉS IGAZSÁGÜGYI
MINISZTERIUM

Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala

A Veszprémi Szemle 32. szám megjelenését támogatták:

A Balaton Világáért Alapítvány, dr. Csuka Gyöngyi, Káloczi Kálmán, Laszkaráty Dezső, Molnár Jánosné, dr. Pávics Lászlóné, Rainer Pál, Somfai Balázs, Somfai Katalin, Vereskuti Klára, Veszprémi Piarista és Lovassy Öreg Diákok Baráti Köre, Wágner Lászlóné, Zsebe Lajosné, Veszprém Piarista Diákszövetség Budapest, dr. Váradi Natália Beregszász, Ukrajna

A borító képei:

címlapon: Hegyeshalmi László (Petőfi Színház)

2. oldalon: Veszprém belvárosa (1856)

3. oldalon: Lovassy Gimnázium kamarazenekara (1978)

hátral: Dubniczay-palota: Morandini-terem, Molnár C. Pál-terem

TANULMÁNYOK

Középkori határjárások a Cserhátan

KARLINSZKY BALÁZS

AZ ALÁBB OLVASHATÓ GONDOLATKÍSÉRLETHEZ AZ APROPÓT AZ ADTA, hogy 2013-ban a Laczkó Dezső Múzeum és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára közös programot szervezett a veszprémi Cserhát városrész múltjának feltárására. A tervek szerint a továbbiakban valamennyi városrész múltját bemutatják, s csak remélni lehet, hogy a kezdeményezésből majd a régóta hiányzó várostörténeti monográfia ügye is profitál, hiszen a szervezők révén együtt dolgozhat régész, muzeológus, néprajzos, levéltáros, könyvtáros, történész és irodalomtörténész. Bízni lehet abban is, hogy a múlt tudományos feltárása mellett annak múzeumi bemutatására is sor kerül a későbbiekben időszaki tárlatok vagy egy állandó, például a szintén hiányzó várostörténeti kiállítás keretén belül.

Írásom úgy kapcsolódik az eddigiekhez, hogy szándékaim szerint felhívja a figyelmet egy talán elhanyagolt történeti segédtudományra, a történeti topográfiára. Ez esetünkben tulajdonképpen nem lenne más, mint az egykori Veszprém múltbéli változásainak térképi megjelenítése, felhasználva a régész tárgyi és a történész írott forrásait, kiegészítve ezeket lehetőség szerint minél korábban készített térképekkel. Az így megrajzolt térképek a várost egy-egy kiragadott múltbeli időpillanatban ábrázolnák, és így megismerhetővé válna például a középkori Veszprém utca- és településszerkezete, a török pusztítás után lassan benépesülő város folyamatosan történő kiépülése stb.

Az általam követett módszer a középkori város, s ezen belül most éppen a Cserhát tekintetében a következő: valamennyi régészeti feltárás dokumentációját és eredményét vettem össze a területre vonatkozó határjáró oklevelekben olvasható információkkal. A határjárások ugyanis csak részben követték az ember által emelt és ezért a pusztulásnak kitett térbeli objektumokat (épületek, utak, határhalmok, hidak), másik részük azonban olyan természetföldrajzi pontokat (patakok, dombok, különféle fák stb.) érintett, amely az előzőekkel szemben akár évszázadokkal később is eredeti helyükön voltak megtalálhatók.¹ Ezeket aztán megpróbáltam újkori és legújabb kori térképekre vetíteni – nem sok sikerrel.

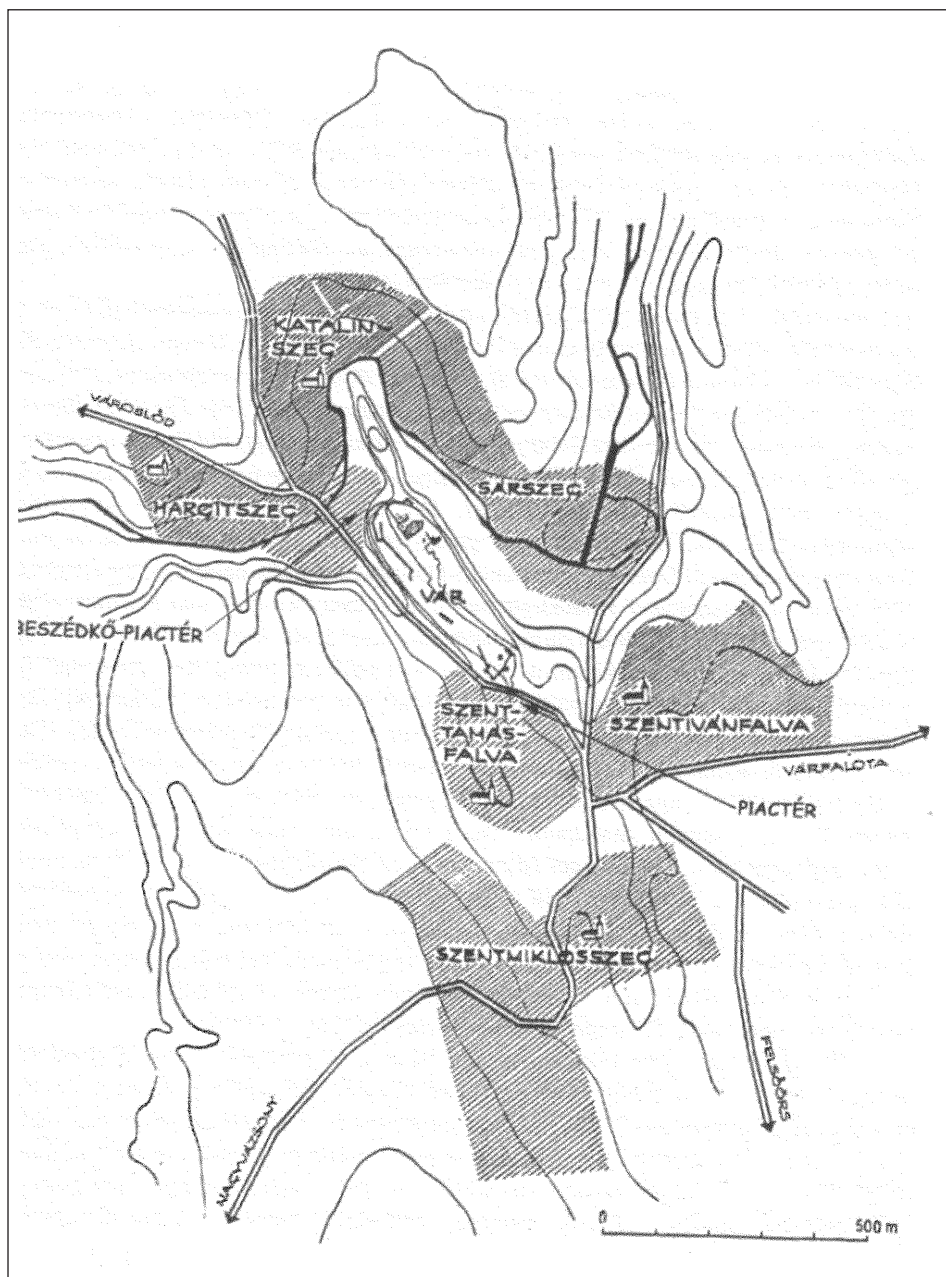
A veszprémi Cserhát ugyanis sajátos helyzetben van, mivel félévezred alatt tulajdonképpen kétszer is elpusztult az addig szervesen fejlődő városrész. Először a 16.

század közepi polgárháborús események, illetve a város többszöri ostroma söpörte el a területen álló középkori települést, majd az 1970-es évek településfejlesztési munkálatai eredményeképpen, párhuzamosan a modern városközpont létrehozásával a feltehetően kora újkori – ha nem középkori – épületek és az utcaszerkezet nagyobb része megsemmisült. A megújult városrész, noha területében közép- és újkori előzményekre épült, voltaképpen néhány megmaradt utca vonalvezetését nem számítva teljesen új városképet mutat. Az utóbbi másfélszáz év alatt az utcák nevei is folyamatosan változtak, ezért az is tovább nehezíti a kutató helyzetét, ha egy írott forráshoz nem tudunk időben nagyon közel keletkezett térképet rendelni. Régészetiileg sem ragadhatók meg a területen a múlt emlékei. Mivel a legutóbbi nagy átépítés alkalmával régészeti feltárás nem, s azt megelőzően (és azóta is) voltaképpen csak leletmentés történt, így sok esetben még a 19. századi írott forrásokban szereplő épületek lokalizálása is gondot jelent, nemhogy a középkoriaké. Ezek után előrebocsátható, hogy a Cserhát tekintetében a középkori városkép aligha rekonstruálható, de a módszer alkalmazása talán mégsem volt hiábavaló. Lássuk, miért.

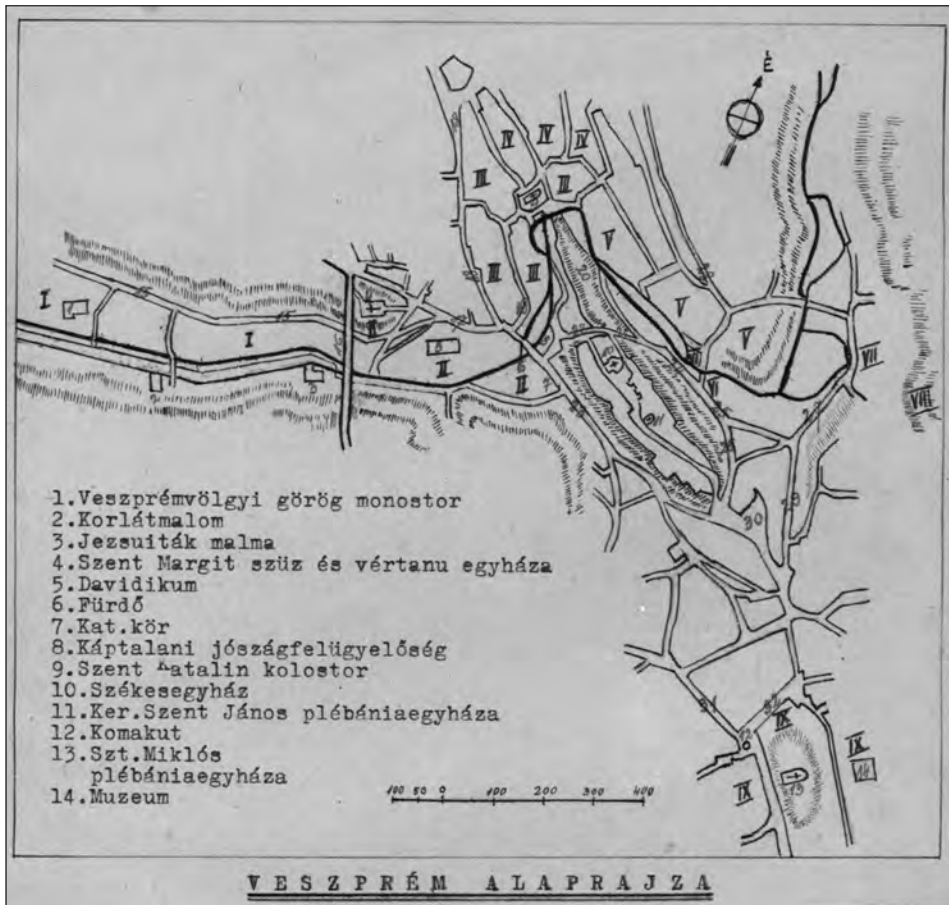
A középkori Veszprém köztudottan halmoz-szerkezetű település volt. A település központját a vár alkotta, ahol a püspöki és királynéi palota, a Szent Mihály-székesegyház, a Mindenszentek társaskáptalan és a Szent György-kápolna állt. A vár sziklás platója mellett a várost több várálja település, *suburbium* alkotta. Ez a tagolt szerkezet a kora Árpád-korban jellemző volt több más hazai városias településre is: hasonló szerkezetű volt Esztergom és Fehérvár is, előbbiben 21, utóbbiban 7 várálja településsel. Veszprém annyiban mégis különbözött e kettőtől, hogy a városrészeket szegeknek (*angulus, vicus*) nevezték.

Az egyes városrészek jellemzően egy-egy egyházi intézmény körül alakultak ki, amelyekről nevüket is kapták. A Szent Miklós-szeg a Szent Miklós, a Szent Iván-szeg a Keresztelő Szent János – középkori magyar szóhasználatban Szent Iván –, a Szent Tamás-szeg (vagy Szenttamásfalva) a Becket Szent Tamás, a Szent Margit-szeg az Antiochiai Szent Margit plébániatemplom körül alakult ki. A Szent Katalin-szeg a domonkosok Szent Katalin zárdája mellett jött létre. A Sárszeg városrész, kivételt képezve, feltehetően a terület földrajzi jellegzetességeiről nyerte elnevezését.² (1. ábra: *Solymosi-féle térkép*)

Az újabb kutatások a mai Cserhát városrész területét a középkori Szent Iván-szeggel azonosítják. Nem volt azonban ez mindig így. Gutheil Jenő középkori várostörténeti monográfiája egyik fejezete a „Keresztelő Szent János várbeli plébániaegyháza” címet viseli.³ Gutheil okfejtése szerint a templom azért állhatott a várban, mivel az volt az 1515. évi veszprémi zsinati határozatok szerint az úrnapi körmenet első állomása a székesegyház után, amely pontig a legidősebb és legmagasabb rangú kanonokok vitték a baldachint, akiknek a mai Cserhát már talán messze lehetett. A 18. századi feljegyzések is a templom várbeli elhelyezkedése mellett szólnak szerinte. Bél Mátyás leírásában a (belső) várfal mellett, arra támaszkodva helyezkedhetett el Szent János temploma, míg Beke Kristóf szerint pedig az 1838-ban, 82 éves korá-



1. ábra: Solymosi László: Veszprém középkori városrészei és piacai (SOLYMOSI, 2000. 155.)



2. ábra: Gutheil Jenő: Veszprém városa és városrészei, részlet
(GUTHEIL, 1979. 184–185.)

ban elhunyt Csobráncz Ferenc egykori ősi plébános gyermekként a várbeli Szent Iván-templom romjai közt játszott.⁴

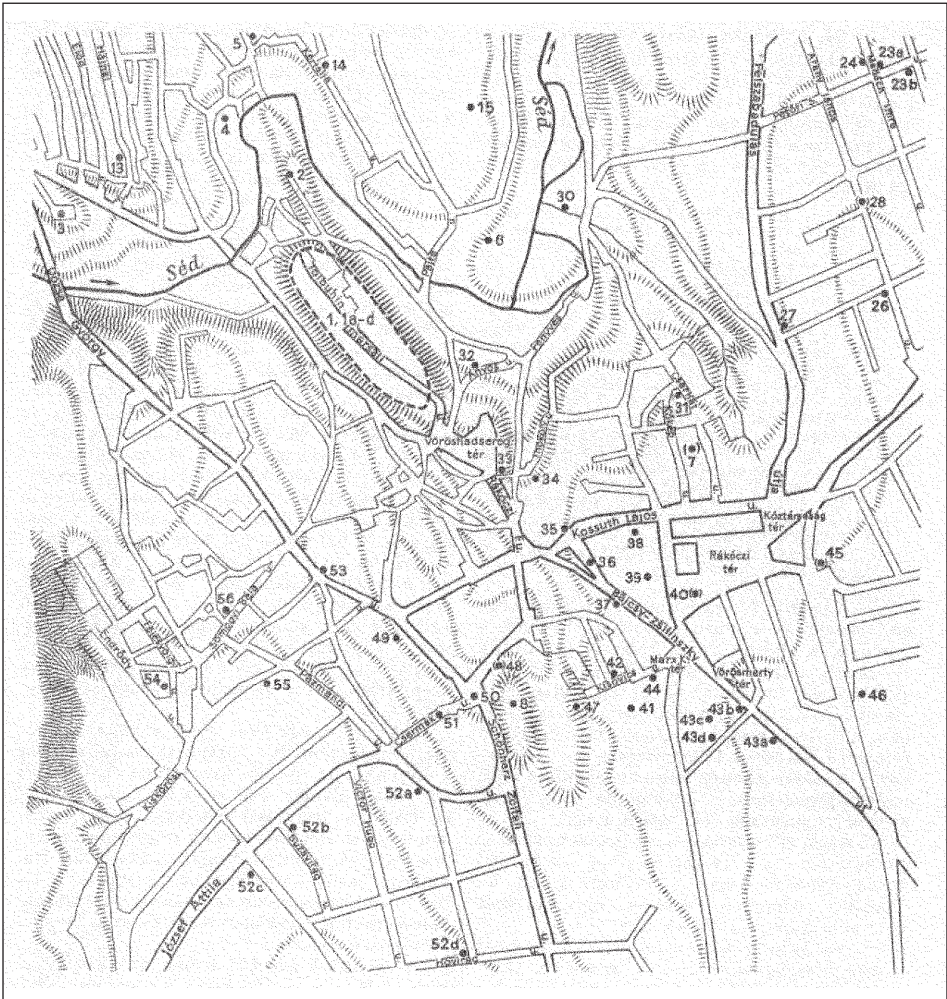
Gutheil Jenő álláspontját azóta többen megcáfolták, ennek ellenére mind a mai napig tartja magát ez az elképzelés. A tudós kanonok első érve, mely szerint az úrnapi körmeneten az idős oszlopos kanonokok csak rövidebb, a székesegyház és templom feltételezett várbeli helye közötti lettek volna képesek vinni a baldachint éppen a processzió következő állomásainak távolsága (Szent Iván-templom – Szent Miklós-templom) miatt cáfolható. A Szent Iván- és Szent Miklós-templomok távolsága, ha előbbi helyét a mai Cserhátra tesszük, nagyjából megegyezik a Cserhát–Székesegyház távolsággal. Gutheil másik érve sem állja meg biztosan helyét, mely szerint a külső és belső vár határán állt volna a templom és romjai a 18.

század elején (Bél M.) és közepén (Csobráncz F.) még láthatóak lettek volna. A mohácsi vész után többször is pusztításnak volt kitéve a város, egy adat szerint 1550-ben a Szent Iván-templom például már romos állapotban volt.⁵ A feltételezett várbeli telken bő másfélszáz évvel később a piaristák telepedtek meg. Templomuk azonban kezdetben nem mai helyén állt, hanem az azzal szemközti, a későbbi vármegeyháza majd börtön telkén álló volt református templomot kapták meg 1723-ban. Ugyanakkor iskolájuk és rendházuk felépítése már a mai telkeken történt, az egykori Térjmegegy utca környékén. 1762-ben itt épült fel új kápolnájuk, és 1828-ban új templomukat is átadták.⁶ Amikor tehát Bélmátyás Veszprémben járt az 1720-as, 1730-as években, az omladozó falak feltehetőleg az 1729-ben még kapuval is bíró, a külső várat a belsőtől elválasztó vagy a várhegy peremén körbefutó várfalat jelenthették.⁷ Csobráncz Ferenc pedig, aki megélté mind az 1762-es, mind az 1828-as piarista templom-megáldást, a területen lévő korábbi romokban is egy templomot tételezhetett fel.

Kralovánszky Alán a régészeti kutatások eredményeire hivatkozva helyezte a Keresztelő Szent János-templomot a mai Cserhát városrész helyére. Ugyanis a Cserhát területéről középkori temetkezéseket jegyeztek fel mind a Veszprémet is tartalmazó régészeti topográfia lelet-leírásai, mind az azt követő régészeti feltárások, amely leleteket egyébként más ismert középkori városrészrel nem lehet kapcsolatba hozni.⁸ Az okleveles adatok is éppen a plébániatemplom városbeli, s nem várbeli jelenlétéről tanúskodnak.⁹

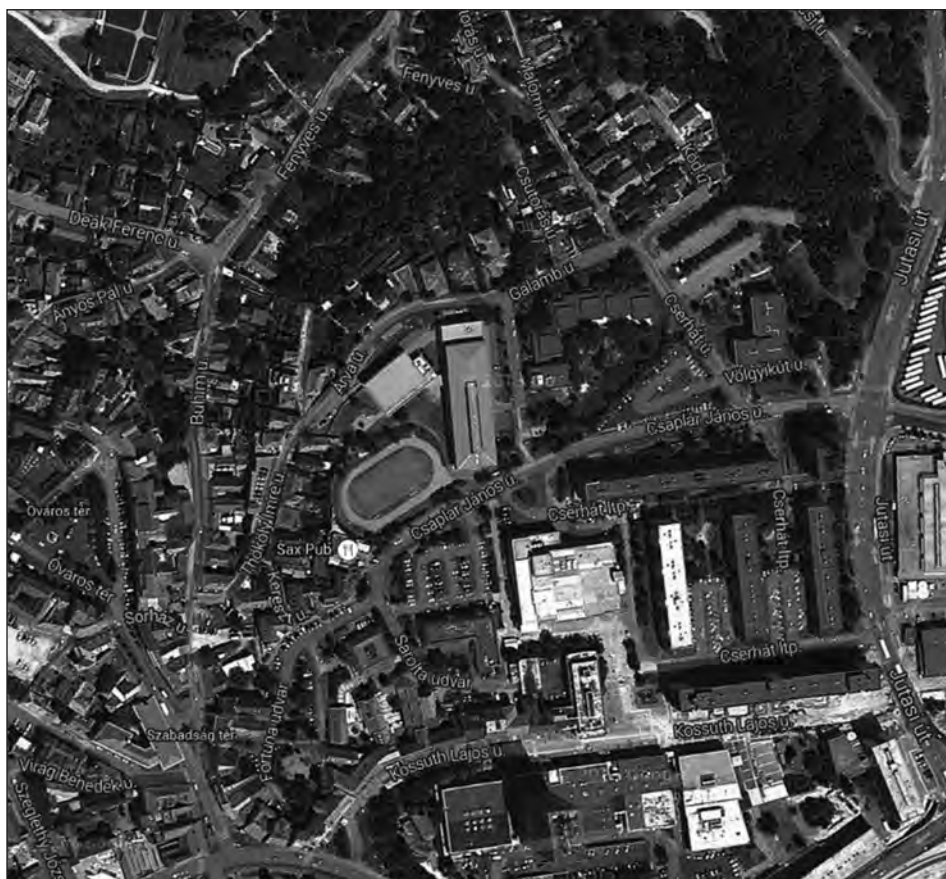
Ahhoz tehát, hogy a középkori Szent Iván-szeg esetleges térbeli, netán utca- és épületszintű rekonstrukciója megtörténhessen, megnyugtatóan tisztázni kellene a városrésznek nevet adó plébániatemplom legalább hozzávetőleges helyét. Ehhez két, egymással összefüggő út kínálkozik. Az első ezek közül régészeti adatok alapján történő meghatározás, amelynek alap gondolata az, hogy a középkori templomok körül temetők feltételezhetők. Középkori temetkezésre utaló leletek több alkalommal kerültek elő a mai Cserhát városrész területéről a régészeti topográfia 1969-es megjelenése előtt és után is, ami alapján biztosan állítható, hogy valamilyen templomnak léteznie kellett itt a török pusztítás előtt. A legújabbkori átépítés előtti Cserhát utcából 1932-ben, 1934-ben, a vele párhuzamosan futó Kőkép utcából pedig 1936-ban és 1966-ban kerültek be sírmellékletekből származó leletek a Laczkó Dezső Múzeumba.¹⁰ Ugyancsak erre a környékre tehető, immár az új utcaszerkezetben a Cserhát-lakótelep 2. számú ház környékéről 1975-ben a múzeumba került, kelet-nyugati tájolású csontváz-leletek.¹¹ Nem sokkal távolabb, a Malom és Csutorás utcák környékén 1994-ben és 1995-ben találtak 1–1 sírt a régészek.¹² A mai Cserhát másik végén, a Kereszt utca környékén 1981-ben és 1991-ben szintén több sírt dokumentálhattak a múzeum régészei.¹³ Mivel a középkori temetők a templomok közvetlen környékén feküdtek, így legalább két, de talán három temető, és ezzel párhuzamosan ugyanennyi templom, adott esetben plébániatemplom léte is elképzelhető a középkorban. Mivel a leletek szerencsés módon időben egymást követik, így elfogadhatjuk a régész álláspontját, miszerint egy kora Árpád-kori,

10–11. századi temető és templom lehetett a terület keleti (Cserhát és Kőkép, s esetleg a Malom utcai leletek), egy másik temető pedig a mai városrész nyugati, várhoz közelebbi végén (Kereszt utcai leletek).¹⁴ (lásd 3. és 4. ábra)



3. ábra: Lelőhelyek a régészeti topográfiában (MRT 2. 226.)

A másik lehetséges út a templom helyének meghatározásában a középkori határjárások alapján megrajzolható kép. A veszprémi Keresztelő Szent János-templomot, illetve az e körül elterülő Szent Iván-szeget több középkori oklevél is említette. Jelen sorokban most figyelmen kívül hagyjuk azokat az okleveles előfordulásokat, amelyek a lokalizáció szempontjából értékelhető információkat nem tartalmaznak.¹⁵



4. ábra: A Google Térkép műholdfelvétele a belvárosról, 2012
(<https://maps.google.hu>, a letöltés ideje: 2013. szeptember 24.)

A releváns adatokkal bíró oklevelek közül az első 1332-ből származik. Ebben Veszprémi Miklós kanonok, királyi kúriai jegyző az uralkodóval erősítette meg a családja által korábban szerzett veszprémi ingatlanokat. Köztük az egyik, egy 8 hold nagyságú terület a veszprémi, egyelőre azonosítatlan Középut környékén feküdt, amelytől északra Demeter aranyműves, keletről és nyugatról káptalani telkek, délről pedig a Szent János-egyház földjei feküdtek.¹⁶

1355-ben Veszprémi Mihály és Lőrinc elcserélték egy veszprémi telküket a veszprémi káptalannal. Az elcserélt telek a Kádártára vezető út mellett, a hozzá tartozó földek egy része pedig a Szent János-templom melletti Búdöstő területén feküdt.¹⁷ Ennek a teleknek a nyugati szomszédságában volt az a telek, amelyet Ondi Besenyő dictus Mihály és Katalin nevű felesége, Péter fia Pál leánya adtak el Himházi György fia Lukácsnak, Benedek veszprémi püspök testvérének 1386-ban.

Ezt a telket is délről határolta a Szent János-egyház, nyugatról pedig az eladó apósának, Péter fia Pálnak telke.¹⁸

Ugyancsak a Büdöstő helynév tűnik elő egy 1395-ben történő fiúsítás kapcsán. Zsigmond király Maternus veszprémi püspök kérésére ekkor Margitot, Veszprémi Domonkos fia András leányát, nehogy apja halála után az árvának szegénységre jutva mások házában kelljen meghúznia magát, fiúsította és ezzel lehetővé vált, hogy András veszprémi telkét Margit megörökölhesse. A szóban forgó nemesi telket keletről a Büdöstő-völgy, délről a Keresztelő Szent János plébánia, nyugatról pedig egy közút határolta.¹⁹

A terület birtokviszonyaihoz is szolgált adalékot az az 1484-ben kiadott oklevél, amelyben a káptalan saját egyházának (*ecclesie nostre*) tartja a veszprémi Keresztelő Szent János-templomot, s mint kegyúr nevez ki oltárigazgatót a templomtól északra épített Szűz Mária-kápolnához.²⁰ A Ceglédi István kanonok előbbi oltárigazgatói kinevezése kapcsán 1480 után keletkezett feljegyzések – már korábban vita támadt ugyanis a káptalan és a templom plébánosa között az oltárigazgatói kinevezés kapcsán²¹ – szerint továbbá a kápolna és vele együtt a plébániatemplom káptalani földön állt.²² Ezzel egybevág, hogy veszprémi Nyilas Bálint 1490-ben tett adománya szerint a veszprémi Szent Iván-szeg (*in prefata Wesprimiensi [...] in vico Zenth Iwan existentem*) fekvő birtokrészét a Szent Mihály székesegyháznak és a káptalannak adományozta.²³

A határjárások szövegének vizsgálatából a következő megállapítások tehetők.

1.) A veszprémi Szent Iván-szeg a székeskáptalan városrésze volt, a kanonokok földes-urasa alá tartozott, s a városrésznek nevet adó Keresztelő Szent János-templom kegyurai a kanonokok voltak. Ezt támasztja alá a közvetlenül a török hódítás előtt, 1550-ben összeállított javadalomlista is, amelyben a plébániatemplomhoz tartozó Szűz Mária-kápolna oltárigazgatósága kanonoki stallummal volt egybekötve.²⁴

2.) A városrész a Kádártára vezető út mellett feküdt. A középkori városban két városrész ismert, amelyekre a várból nézve ez a megállapítás igaz: a mai belváros, Szenttamásfalva – az Óváros tér, Rákóczi út, Szabadság tér és környéke –, illetve a területről elő került temetők alapján az innen kelet felé forduló út környékén körvonalazódó *suburbium*. Mivel előbbiről tudható, hogy püspöki birtokban volt,²⁵ így a Szent Iván-szeget azonosítani lehet a feljebb felsorolt sírleletek szomszédságával.

3.) A templom elhelyezkedésének meghatározásában kulcskérdés a Büdöstő (-völgy) helyének lokalizálása. A mind az 1355-ös telekcsere, mind az 1395-ös fiúsítás kapcsán előkerülő helynév az oklevelek leírása szerint a Szent Iván-szeg, pontosabban a Keresztelő Szent János-templom közelébe helyezhető. Még egy érdekesség tűnik fel az oklevelekben foglalt területek meghatározása során: az aránylag részletes 1355-ös, 1386-os és 1395-ös határleírások sem említenek északi szomszédot. Ennek magyarázata szerintem az lehet, hogy ilyen egyszerűen nem volt, mivel a terepadottságok ezt nem tették lehetővé. Ismerve a mai Cserhát elhelyezkedését, ilyen adottságú terület csak a Séd-kanyarulat feletti plató szélén található: a Buhim és Fenyves utcák által nyugatról és északról, illetve a Thököly és Árva utcák által

délről határolt domboldalban. Ha itt állt a templom, akkor elképzelhető, hogy valóban nem volt a területnek, a domb szélének északról szomszédos birtokosa.

A régészet tárgyi és a történettudomány írott forrásai után vegyük számba a terület korai térképeit. Feltételezve, hogy a terület domborzati képe a középkor és a kora újkor között lényegesen nem változott, megkísérelhető a Büdöstő-völgy meghatározása. Olyan völgy vagy bemélyedés keresendő tehát, amely a várhoz közel található – vö. az úrnapi körmenet első állomása –, s esetleg víz vagy vízfolyás található rajta. Veszprém első térképét Kovács Ferenc készítette 1780-ban.²⁶ Ezen a vár környékén, a Sétőtől északra nem jelöltek völgyet, attól délre viszont hármat. Az első a „Jeruzsálem-mezejétől” nyugatra fekvő mai Fejes-völgy, a második, még mindig a vártól nyugatra a mai Jókai utca vonala. A vártól keletre három völgy ismerhető fel: egy a mai Buhim utca vonalában, illetve kettő a mai Völgyikút utca környékén. Az okleveles adatok alapján, a vártól nyugatra fekvő völgyeket elvetve ez utóbbi három valamelyike azonosítható a Büdöstő-völgygel.



5. ábra: Kovács Ferenc térképe, 1780 (VÉL, Térképek, C/41.)

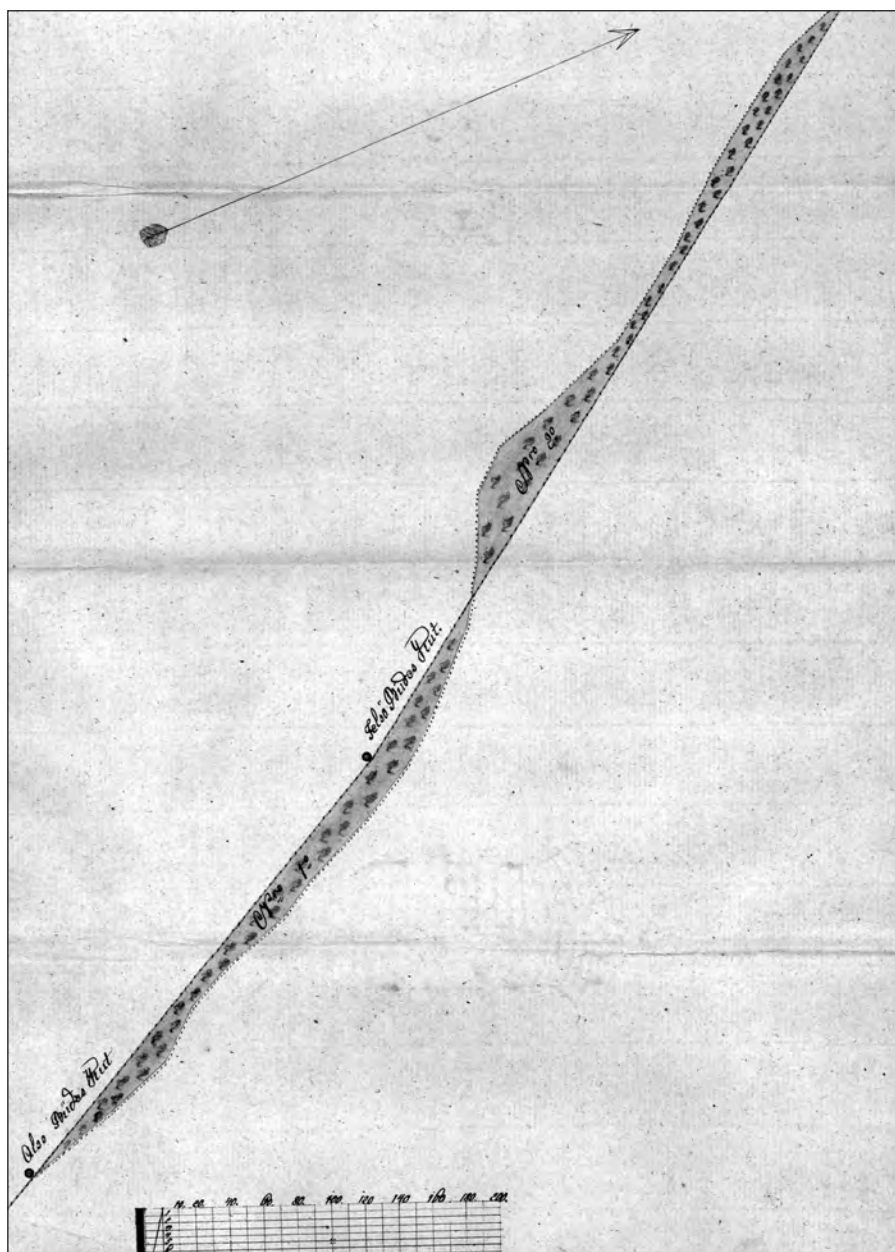
Az ábrázolt terület beépítettségéből következően valamivel későbbi, 18. század-vegi lehet Tumler József keltezetlen térképe.²⁷ Ez a meglehetősen sematikus térkép már egy vízfolyást is ábrázol a vártól keletre, a Völgyikút utca völgyében.



6. ábra: Tumler József térképe, 18. század vége (MNL VeML XV:11.a. T.592.)

Jóval pontosabb a Tumler-féle térképnél az 1856. évi kataszteri felmérés térképe. Ezen az előbbi vízfolyás a város keleti szélén fekvő Károly-kúttal azonosítható.²⁸ Egy további vízfolyás is található a térképen a Cserhát közepén, a Kerekes és a Galamb utca találkozásától északra. Ez a Séd irányába, észak felé folyva egy újabb kis eret vesz föl, ami a Giriceses-domb nevű területről érkezett. A térképen ábrázolt Giriceses-domb egyébként azonosítható a mai domboldallal, amelyen a Vágóhíd (ma Fenyves) és az Árva utcák által közrezárt telkek nem határosak egymással, vagyis a déli, dombtetőn lévő területeknek nincs közvetlen északi szomszédjuk. (lásd 7. és 8. ábra)

Az 1856. évi kataszteri térkép felvétele előtti állapotokról elbeszélő források is rendelkezésünkre állnak. Véghely Dezső Veszprém rendezett tanácsú várossá alakításának első évében, 1875-ben készített jelentést „a város állapotáról, a város



8. ábra: Keltetetlen térkép az Alsó- és Felső-Büdös-kútról
(VÉL, Veszprémi káptalan magánlevéltára, Documenta juris possessionarii,
Weszprém dominium, fasc. V. no 8.)

eleji Büdös-kút tehát mindkét leírás alapján a mai Thököly és a Buhim utca, esetleg a mai Thököly és Kereszt utca találkozásánál keresendő.

Mit jelentenek az eddigiek a templom fekvésének meghatározásában? A fentiekben a régészeti leletek, a középkori írott források, különösen a határjárások és a 18–20. századi térképek adatainak felhasználásával megkíséreltem az eddigieknél pontosabban meghatározni az egykori Keresztelő Szent Jánosról nevezett plébánia-templom helyét. Ez a 14. század elején, 1318 körül már biztosan létezett, noha a róla elnevezett Szent Iván-szeg nevű váralja-településre írásbeli adat csak a 15. század végéről, 1490-ből van. Az oklevelekben előforduló templom a mai Cserhát városrész északnyugati peremén, az egykori Büdöstó (-völgy) környékén, a mai Buhim, Thököly és Árva utcák környékén állhatott. Erre utalnak azok az újabb, a régészeti topográfia megjelenése óta eltelt időkben előkerült temetőre utaló leletek is. Ezt megelőzően, a kora Árpád-korban (11–12. század) azonban egy másik temető és esetleg egy ehhez kapcsolódó templom is lehetett a mai Cserhát északi területén, a Malom és Csutorás utcák környékén vagy a Cserhát lakótelep és a Posta tájékán. Írásos források híján nem kizárt, hogy ennek (ezeknek) a titulusa is Szent János volt.³¹

Valamivel szerencsésebb helyzetben lehet a kutató a szorosan vett középkori város más részeinek történeti topográfiai vizsgálatakor. Veszprém szegeinek névadó egyházi intézményei ismertek, s olyan további jellegzetes földrajzi helyek is azonosíthatók, mint a Koma-kút, a Beszéd-kő vagy Piac tér. Így véleményem szerint a többi városrész esetében a Cserhát rekonstrukciójánál nagyobb sikerrel kecsegtet a középkori utca- és településszerkezet oklevelekben előforduló adatainak, a város nevezetesebb épületeinek, ezek helyének meghatározására.

JEGYZETEK

¹ A módszer nem saját találmány, Vasvár esetében például régészeti leletek és középkori határjárások összevetésének eredményeképpen sikerült lokalizálni Vas vármegye kora Árpád-kori székhelyét, az ispáni várat. KISS Gábor–ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs: Sopron, Szabolcs, Vasvár. Topográfiai megfigyelések és történeti adatok az Árpád-kori Vasvárról. *Soproni Szemle* 55 (2001) 355–360.

² ZSOLDOS Attila: Vár, város, ispánság és megye – Veszprém az Árpád-korban. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 26 (2010) 16–17.

³ GUTHEIL Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*. (A továbbiakban: GUTHEIL, 1979.) Veszprém, 1979. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1.) 121–123.

⁴ GUTHEIL, 1979. 122., illetve BÉL Mátyás: *Veszprém vármegye leírása*. Veszprém, 1989. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 6.) 93.

⁵ ÉRI István (szerk.): *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. (A továbbiakban: MRT 2) Budapest, 1969. (Magyarország Régészeti Topográfiája 2.) 51/7. (235.)

⁶ LUKCSICS József–PFEIFFER János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. (A továbbiakban: LUKCSICS–PFEIFFER, 1933.) Veszprém, 1933. (A veszprémi egyházmegye múltjából 1.) 161–172.

⁷ LUKCSICS–PFEIFFER, 1933. 167.

⁸ KRALOVÁNSZKY Alán: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár települtörténetéhez. (A

- továbbiakban: KRALOVÁNSZKY, 1984.) *Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények* 17 (1984) 189–207. (különösen 194–195.)
- ⁹ Legutóbb éppen a városi lexikonban. VARGA Béla (szerk.): *Veszprém város lexikona*. Veszprém, 2009. 763–764. Egy 1386-os oklevél szóhasználata vezethetett tévútra: a lexikon a templom melletti, várbeli telekről szól, míg az oklevél *in civitate*, vagyis a városban található telekről beszél. Az oklevél kiadásai: KUMOROVITZ Bernát: *Veszprémi regeszták*. Budapest, 1953. 855., illetve teljes szövegű kiadása: ÉRSZEGI Géza–SOLYMOSI László: *Veszprém város okmánytára. Pótkötet*. (A továbbiakban: VOSuppl) Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.) no 195. (351–352.)
- ¹⁰ MRT 2. 51/31 (241–242.)
- ¹¹ Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattár (a továbbiakban: LDM RA) 17.088.
- ¹² LDM RA 18.804–95, 18.806–95.
- ¹³ 1981: LDM RA 18.339–83., 1991: LDM RA 18.713–92. A leletek kapcsán nem világos, mit érthetünk pontosan a városrész átépítése óta „Kereszt utcán”. A mai térképek azt a kis közt értik ezen, ami a Thököly (egykori Árva) utcát köti össze a Fortuna udvarba torkolló autóparkolóval. A korábbi térképeken a Kereszt utca ennél jóval hosszabb volt: az Árva utcánál kezdődött és másik vége a Kerekes utcában végződött, jó darabon párhuzamosan futva a Kossuth utcával. Az 1981-es ásatás idején még munkaterület volt a környék, így az adatok nehezen pontosíthatók.
- ¹⁴ Rainer Pál szíves közlése, amit ezúton köszönök.
- ¹⁵ 1209-ben kelt Raguel asszony végrendelete a templom első írásos említésével: GUTHEIL Jenő: *Veszprém város okmánytára 1002–1523*. (A továbbiakban: VO) Veszprém, 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.) no 9. (32–33.); 1318 körül pedig Márton fehérvári főesperes végrendelete többek között a Keresztelő Szent János-templom papjai számára: VO no 17. (42–43.); hasonlóképp Garai János veszprémi püspök végrendelete 1348-ból: VO no 84. (131–133.); 1333-ban a templom Gergely nevű papja 60 kisdénárt fizetett a pápai adószedőknek: FRANKÓI Vilmos–LUKCSICS József: *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis / A veszprémi püspökség római okmánytára I–IV*. (A továbbiakban: MREV) Veszprém, 1896–1907. II. no LXXXI (65.); 1399-ben András nevű papja kapott kártérítést: MREV II. no CCCXCVI. (314.), regesztája a templom nevének említése nélkül MÁLYUSZ Elemér et al.: *Zsigmondkori Okmánytár I–XII*. Budapest, 1951–2013. (A továbbiakban ZsO) I. 5864.; 1424-ben egy veszprémi pusztá telek adásvételénél volt szomszédos birtokos a templom: VO no 125. (197–198.), regesztája: ZsO XI. 463.; 1464-ben a templom Szűz Mária patrocíniumú oldalkápolnája igazgatóságának betöltésével kapcsolatban támadt vita: VO no 148. (233–235.); 1479-ben az egyház plébánosát Dénesnek hívták: VOSuppl no 258. (438–439.); és végül két különböző ügyben előbb 1448-ban, majd 1494-ben nevének említése nélkül felszólították a templom plébánosát, hogy társaival együtt egy egyházi bírósági eljárásban részt vegyen: VOSuppl no 231. (407–409.), illetve MREV IV no XXXI. (29–31.).
- ¹⁶ „*Item octo iugera sunt circa viam Kwzēpwth a cuius parte a parte aquilonis est terra Demetrii aurifabri, a parte vero orientis et occidentis sunt terre capituli iamdicti et a meridie est terra ecclesie sancti Johannis.*” – VO no 77. (121.) Miklós unokaöccse volt az 1318 körül végrendelkező Veszprémi Márton főesperesnek. később őrsi prépostnak: VO no 86. (134–135.)
- ¹⁷ „*in territorio Vesprimiensi versus viam ab eodem Vesprimio ad villam Kadarta vocatam vergentem ... iugerum in territorio Vesprimiensi Bidusstow vocato prope ecclesiam parochialem sancti Johannis Baptiste*” – VO no 90. (140.)
- ¹⁸ „*locum eorum sessionalem in civitate Vesprimiensi prope ecclesiam sancti Johannis Baptiste existentem, cui qu[ide]m loco sessionali a plaga orientis sessio condam Laurentii et Michaelis filiorum Stephani, ab australi parte sessio predictae ecclesie sancti Johannis Baptiste, in qua nunc Ladislaus cocus iobagio eiusdem ecclesie residentiam face[ret] personalem, ex occidente vero sessio prefati condam Petri filii Pauli vicinatur*” – VOSuppl no 195. (352.)

- ¹⁹ „*eandem Margaretham in sessione eiusdem Andree in dicta (!) Wesprimio inter vallem Bydestow a parte orientali et ecclesiam parochialem sancti Johannis Baptiste a meridiana necnon stratam publicam ab occidente solis sita et habita*” – VO no 112. (171.)
- ²⁰ „*rektoratum capelle beate Marie Virginis ad latus ecclesie nostre Sancti Johannis Baptiste, a parte scilicet aquilonali in civitate Wesprimiensi constructe et fondate*” – VO no 172. (271.)
- ²¹ Lásd 1464: VO no 148. (233–235.). A jogvita onnan ered, hogy a kápolnát Porch Gergely veszprémi kanonok, későbbi somogyi főesperes alapította még esperesi hivatalviselésének kezdete, 1448 előtt vélhetően azzal a szándékkal, hogy vagy családja, vagy a Keresztelő Szent János-templom plébánosa nevezze majd ki az oltárjavadalmast. Erre lehet következtetni az 1464-es oklevélben a kanonokok által kinevezett oltárigazgató elleni tiltakozók sorából, akik között a Porch több tagját is megnevezték, illetve abból, hogy az 1480 utáni perbeli feljegyzések között vizsgálták a templom alapításának és dotálásának az alapító részéről történt körülményeit is. Porch Gergely 1448-tól budai – VO no 136. (215–217.) –, 1464-ben pedig éppen somogyi főesperesként tűnik fel a forrásokban.
- ²² VOSuppl no 261. (443.): 7. pont: „*tempore constructionis dicte capelle ac ante et post capitulum Wesprimiense fuit et est in possessione iuris patronatus vel qui dicte ecclesie Beati Iohannis Baptiste presentavitque temporibus vacationis eiusdem ecclesie plebanum ad eandem et ipse taliter presentatus per ordinarium admissus et investitus fuit ad eandem plebaniam totiens quotiens illam vacare contigit.*” (...) 9. pont: „*ecclesia parochialis Sancti Iohannis Baptiste fundata est in terra capituli (...) ipsam ecclesiam et eius (...) circa dicte capelle.*”
- ²³ VO no 188. (294–295.) Az iktatás megtörténtéről szóló jelentés közelebbi helymegjelölés nélkül 1494-ből: VO no 193. (299–300.)
- ²⁴ KREDICS László–MADARÁSZ Lajos–SOLYMOSI László (kiad.): *A veszprémi káptalan számadáskönyve, 1495–1534.* Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.) 327.
- ²⁶ SOLYMOSI László: Veszprém korai történetének néhány kérése. (A továbbiakban: SOLYMOSI, 2000.) In: KREDICS László (szerk.): *Válaszúton. Pogányság–kereszténység. Kelet–nyugat.* Veszprém, 2000. 129–148., különösen: 138–147.; Az 1488. évi adórajstromban is csak püspöki jobbágyságokat írtak össze: SOLYMOSI László: Veszprém megye 1488. évi adórajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In: KREDICS László (szerk.): *Tanulmányok Veszprém megye múltjából.* Veszprém, 1984. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) 121–239. különösen: 185.
- ²⁶ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár (a továbbiakban: VÉL), Térképek, C/41.
- ²⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (A továbbiakban: MNL VeML), Gyűjtemények, Térképgyűjtemény (XV.11.a) T.592.
- ²⁸ A veszprémi káptalan birtokjogi iratai között szerepel egy keltezetlen kéziratot térképvázlat, amely a Büdös-kutat ábrázolja. Jelzete: VÉL, Veszprémi káptalan magánlevéltára, Documenta juris possessionarii, Veszprém dominium, fasc. V. no 8. (sine anno). Sajnos a térképről nem állapítható meg az egyébként délkelet-északnyugati irányú vízfolyásról a folyás tényleges iránya. Támpontot itt esetleg az jelenthet, hogy Alsó- és Felső-Büdös-kutakat jelöl a térkép, azonban éppen az Alsó található délebbre. Ez alapján egy északnyugat felől délkeleti irányban folyó patak feltételezhető, azonban, mint láttuk, egyetlen más térkép sem jelöl Veszprém területén belül hasonló folyásirányú vizet. Sőt, a térképrészlet alapján az sem jelenthető ki egyértelműen, hogy veszprémi területet ábrázol, mivel a két kúton, néhány fás területen és a levéltári jelzeten kívül (Veszprém dominium) nem szerepel azon semmilyen egyéb azonosításra alkalmas földrajzi objektum sem. Sőt, éppen Veszprém közelében, az egykori rátóti prépostságnak is volt hasonló nevű majorsága a Papod hegy aljában. (Büdöskút, prépostsági major. Lásd: SZÖLLÖSI Mihály: *Rátóti krónika.* Veszprém, 1995. 250., 253–254., 526–528., 551.) Ez felhívja a figyelmet arra a jelenségre, hogy a gyakori köznévi előtagból képzett tulaj-

donnevek több helyen is előfordulhatnak, akár még szomszédos települések határában is, mint Veszprém és Gyulafirátót. A bizonytalanságok miatt ezért a káptalani levéltárban talált térkép használatától el kellett tekintenem a Büdöstó (-völgy) lokalizálása során.

²⁹ VÉGHÉLY Dezső: *Emléklapok rendezett-tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből.* (A továbbiakban: VÉGHÉLY, 2012.) Veszprém, 1886. (Reprint: Veszprém, 2012. Veszprémi Szemle könyvek 5.) III.

³⁰ VÉGHÉLY, 2012. 192–193.

³¹ Kralovánszky Alán szerint mivel „*a Szent Margit- és Szent Miklós-templomok is domb peremén állottak, nem pedig domboldalon*”, ezért elvetendő a régészeti topográfia ábrázolása (MRT 2. 233.), amely a templomot a terület északkeleti peremére teszi. Érvelésében azonban Kralovánszky még nem támaszkodhatott az 1990-es évek Kereszt utcai sírleleteire. Megjegyzése a templomok elhelyezkedésére ugyanakkor kizárja a Malom és Csutorás utcák környéki templomhelyet éppen a terület nagyobb meredeksége miatt. KRALOVÁNSZKY, 1984. 203. (74. lábjegyzet)

„Földkóstoló czimborák”

Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső barátsága

RYBÁR OLIVÉR

CHOLNOKY JENŐ (1870-1950) FÖLDRAJZTUDÓS ÉS LACZKÓ DEZSŐ (1860-1932) piarista tanár, geológus, paleontológus kapcsolata és barátsága érdekes témája a földrajztudomány történetének és Veszprém múltjának. Szinte nincs még egy olyan város hazánkban, mint Veszprém, mely ennyi kiváló földrajztudóst (Laczkó Dezső, Cholnoky Jenő, Bolgár Mihály, Bertalan Károly stb.) tudna felmutatni. Veszprém különleges fekvése, geológiai kincsesbányája számos tudós számára volt vonzó kutatási terep, és az itt felnövekvő generációk számára sok érdekes földrajzi megfigyelésre kínált lehetőséget. Bolgár Mihály tanítványa volt Cholnoky Jenő, kinek később jó barátja lett Laczkó Dezső. Kettejük közös veszprémi szálaírói, már egy korábbi írásomban szoltam (RYBÁR 2010). Ennek a tanulmányának a célja bemutatni kettejük barátságának és szakmai kapcsolatának eddig ismeretlen részleteit levelezésük alapján. Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső levelezése eddig feltáratlan területe volt a két tudós életművének. Az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban őrzött Cholnoky-hagyatékban 29 darab Laczkó Dezső által írt levél található, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Adattárában pedig sikerült megtalálni Cholnoky válaszleveleit, összesen 47 darabot.

A levelezésről

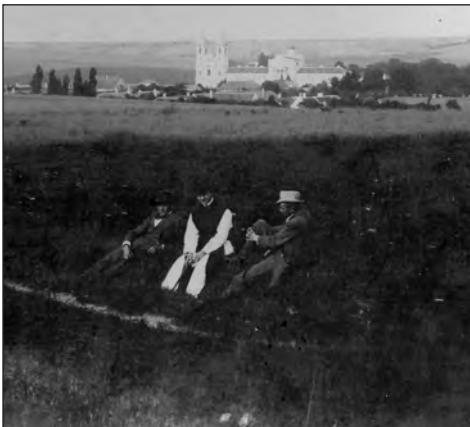
A két barát valószínűleg több mint 37 éven át állt rendszeres levelezési kapcsolatban, és ez alapján feltételezzük, hogy több száz levélnek kellett születnie ezen évek alatt, így tehát a 76 levél csak kis töredéke ennek az óriási levélhagyatékknak. Mégis megkíséreljük a levelek alapján rekonstruálni a két tudós kapcsolatát, viszonyát, illetve bemutatni a levelezés során felbukkanó érdekességeket, adalékként életművükhöz. Az első levél Cholnoky által íródott 1895. április 17-én. A 25 éves ifjú tudós ekkor tanársegéd volt id. Lóczy Lajos mellett a Budapesti Tudományegyetemen, Laczkó pedig a Kegyes Tanítórendiek Veszprémi Katolikus Főgymnasiumának¹ tanára volt. Első levelét Cholnoky így kezdi: „*Főtisztelendő Tanár Úr*” a levelet pedig „*Cholnoky tanársegéd*” aláírással zárja, Lóczy Lajos megbízásából ír levelet a geológus tanárnak, valószínűleg ekkor még távoli szakmai kap-

csolatban voltak egymással. Ezzel szemben a hagyaték második levelében Cholnoky már „Kedves Dezsőm!” megszólítással kezdi levelét, tehát barátságuk kezdete 1895–96-ra tehető.

A Balaton kutatás és Veszprém földrajza



1. kép: Cholnoky Jenő, Lóczy Lajos és Papp Károly Arácon



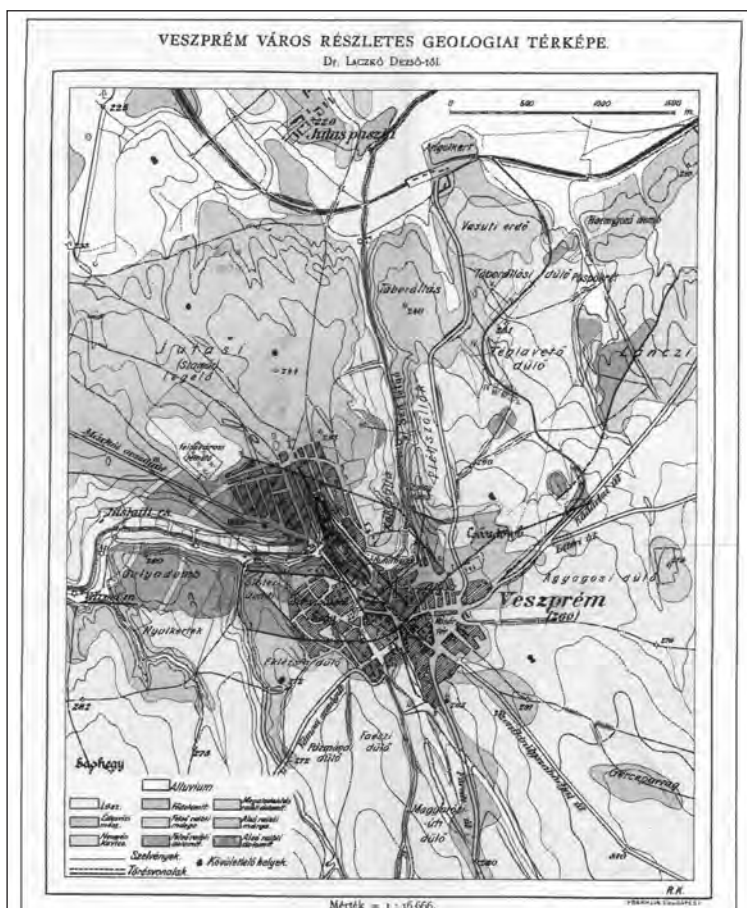
2. kép: Laczkó Dezső, Békefi Remig és Cholnoky Jenő az 1890-es évek végén Zircen (L.sz.:5634-2003)

Levelezésük kezdetén, mind Laczkó, mind Cholnoky, a Lóczy² által életre hívott Balaton kutatásban vett részt (1., 2. kép). 1895-ben ismerkedett meg Lóczy Lajos és Laczkó Dezső, és ekkor ismerkedett meg Laczkó és Cholnoky is. Cholnoky ekként emlékszik vissza rá önéletrajzában: „Lóczy nem elégedett meg szorosán a Balaton vidékével, hanem a Bakonyba is ellátogattunk. Sokszor velünk volt Laczkó Dezső és Papp Károly is. Mi négyen nagyon jól megértettük egymást, s mondhatom, hogy sokszor igazán nagy fáradtság ellenére is, nagyon boldog voltam ezeken a kirándulásokon.” (GÉCZI 1998).

Laczkó Dezső Veszprém és környékének geológiai leírásával foglalkoztatott (3. kép), 25.000-es térképlapokat kér a Papodról³, melyeket Cholnoky küld meg neki. Laczkó érdekes megfigyeléseiről a veszprémi dolomit rétegződéséről, a konglomerátumból előkerült fossziliák-ról számol be barátjának.

Cholnoky anyagmintát is kér barátjától: „Légy szíves a jeruzsálemhegyi márgából⁴ egy jó 5-6 kilós kompakt darabot felküldeni”. Itt a Jeruzsálem-hegyen találta meg 1902-ben Laczkó a híres kavicsfogó álteknős maradványait (4. kép). A Templom utcában talált Placochelys Placodonta a kor legna-

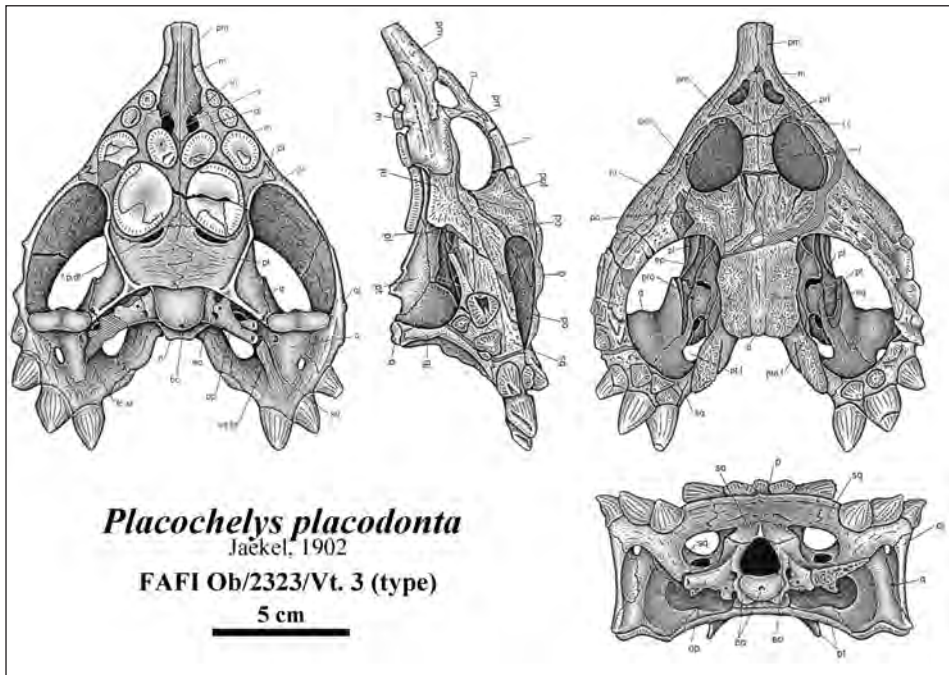
gyobb őslénytani szenzációjának számított (4. kép). A tudós még 5000 márkáért sem bocsájtotta áruba a leletet, melyet a berlini egyetem kívánt volna megvásárolni, ehelyett a Magyar Királyi Földtani Intézetnek ajándékozta (CHOLNOKY 1933).



3. kép Veszprém geológiai térképe Laczkó Dezső munkája
(Balaton. Tud. Tan. Eredményei I. kötet)

Cholnoky ezt számos művében (CHOLNOKY 1933, 1936, 1938) megemlíti, mint a hazafiasság és tudomány iránti alázat példáját.

A Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei-nek⁵ mellékleteként geológiai térképet adtak ki: „A Balatoni munkához 75,000-es lapokat adunk ki. Ez nagy haszon, mert az öreg [megj. id. Lóczy Lajos] tervbe vette ennél kisebb (1:100.000) mértékű térképeket az államnyomdánál. Igaz, hogy az államnyomda térképei szépek, de mégis addig nem hagytam békét az öregnek, amíg erről le nem mondott, s a bizottságnak a 75,000-eket terjesztette elő pártolólag, az 50,000-ek 15,000 forintba kerültek volna, ez kivitetlen. Azért majd részlettérképeket adunk ám 25,000-ben is, ezt nem engedem el, pl Vámos, Tormahegy, Papod, Felső-Örs stb. vidékéről”. Laczkó és Lóczy közösen járták a vidéket térképezési célból (6. kép).



4. kép: A *Placochelys placodonta* koponya maradványa
kép A kavicsfogú álteknős lelőhelye a Jeruzsálem-hegyen



Laczkó Dezső is szerzett forrásokat a térkép kiadásához: „Örömmel jelentem, hogy a *Bal. monogr. geol. térképének kiadási költségeihez a jelzett 100 ezer koronával a vármegye szívesen hozzájárul.*” A Balatoni munkálatokkal kapcsolatban olyan tudósok neve kerül elő, mint Bittner⁶ vagy Lörenthey⁷. A Balaton monográfiában a két tudósnak több munkája is megjelent (CHOLNOKY 1897, 1906, 1907, 1911), (LACZKÓ 1909).

Cholnoky nem csak a Balatonnak, hanem szülővárosának földrajzát is tanulmányozta: „Mivel ugyanis a *Balaton Tud. Tan. Eredményei befejező kötete gyanánt meg kell írnom a Balatonvidék földrajzát, Veszprémet*

5. kép: A kavicsfogú álteknős lelőhelye a Jeruzsálem-hegyen



6. kép: Lóczy Lajos, Laczkó Dezső és helybéliek a Nosztori-völgyénél 1908. augusztus 23.



7. kép: Laczkó Dezső és Rhé Gyula 1930 körül (Laczkó Dezső Múzeum Adattára)

is behatóan tanulmányoznom kell. Még pedig ezúttal azzal kell különösen foglalkoznom, hogy miből él és miből élt Veszprém népe, hol voltak a legrégebbi telepek és hol vannak újabb telepítések” későbbi levelében így ír: „végig kell mennem a Séd völgyén, mert nem tudom, hogy miért éppen erre felé vette útját a folyó! Aztán meg szeretném a dolomit deflációs formáit is beható tanulmányozás alá venni, Hajmáskéren, és Szent-Gál vidékén stb. Nagyon érdekes problémák merültek fel”. Cholnoky megírta a város földrajzi leírását, mely a Véghegy Dezső⁸ alispán által 1894-ben életre hívott „Veszprém város monográfiájában” kapott volna helyet. „Óvárának⁹ elküldtem Veszprém népszerű geográfiai leírását, azzal a kéréssel, hogy a korrektúráját legyen szíves Hozzád vinni, nekem már nincs rá időm.” Cholnoky nem sokkal később Teleki Pállal az USA-ba utazott. Sajnos a monográfia soha sem készült el. Valószínűleg Cholnoky 1938-ban megjelent „Veszprém” (CHOLNOKY 1938) című kiskönyvében kapott helyet az írás. Laczkó rendszeresen beszámol barátjának Rhé Gyulával végzett Veszprém környéki ásatásokról.¹⁰ (7. kép). „A balázcai ásatás eredményei igen szépek, de a prin-

civel¹¹ nem közlöm, mert még utóbb ezeket is a balatoni monográfia feneketlen zsákjába süllyesztené” – írja Laczkó 1909. nov. 22-én. Az írás Laczkó Dezső örömére csak 1912-ben és nem a Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményeiben jelenik meg (LACZKÓ 1912). Laczkó, mint múzeumvezető és mint geológus több ásatáson vett részt: „*Somlyóhegy alatt, egy község határában régi sírboltra akadtak, melynek megszémlélését múzeumi érdeken a közs. jegyző halaszthatatlannak minősíti. És így nekem ott még szombatot megelőzőleg ki kell szállnom, nehogy a második Tutenkháment elszalasszam.*” – írja kissé gúnyosan Laczkó 1923. jan. 26-án. Való igaz, Laczkó inkább volt geológus, mint régész és néprajzkutató.

Lóczy Lajos

Cholnoky Jenőnek és Laczkó Dezsőnek közös jó barátja volt Lóczy Lajos. Már legelső levelében említi Cholnoky, hogy Lóczy a kínai anyagokkal foglalkozik



8. kép: Lóczy Lajos sírja az arácsi temetőben (szerző saját felvétele)

(LÓCZY 1886), ezért kevés ideje jut mással foglalatzkodni. Cholnoky később beszámol Laczkó Dezsőnek a Lóczy Lajos körüli csatározásokról is a Pesti Tudományegyetemen. Cholnoky ekkor Kolozsváron vitte a földrajz tanszéket, de szeretett volna visszakérülni a fővárosba. „*A budapesti tanszék betöltése körül rettentő kavardás van, mert a történész urak nem voltak meglegedve Lóczy tanításával és most történészt kívánnak a tanszék-re [...] Lóczy mindig szembekerült a svihákokkal, hogy ellenségei vannak, akik eddig elfojtott dühüket most rajtam akarják kitölteni [...] nekem óriási nehézségekkel kellene megküzdenem, ha nem hívnának meg, hanem pályázatot hirdetnének. Belátom, hogy igazad van. Ha kiereszteném ezt a tanszéket, az feltétlenül irányváltást jelentene, amivel tönkre tennék a földrajzot Magyarországon. Nem az én érdemem ez, hanem véletlen, hogy Lóczynak nincsenek még kész tanítványai, akik között egészséges és méltányos verseny fejlődhetnék ki.*” (1908.

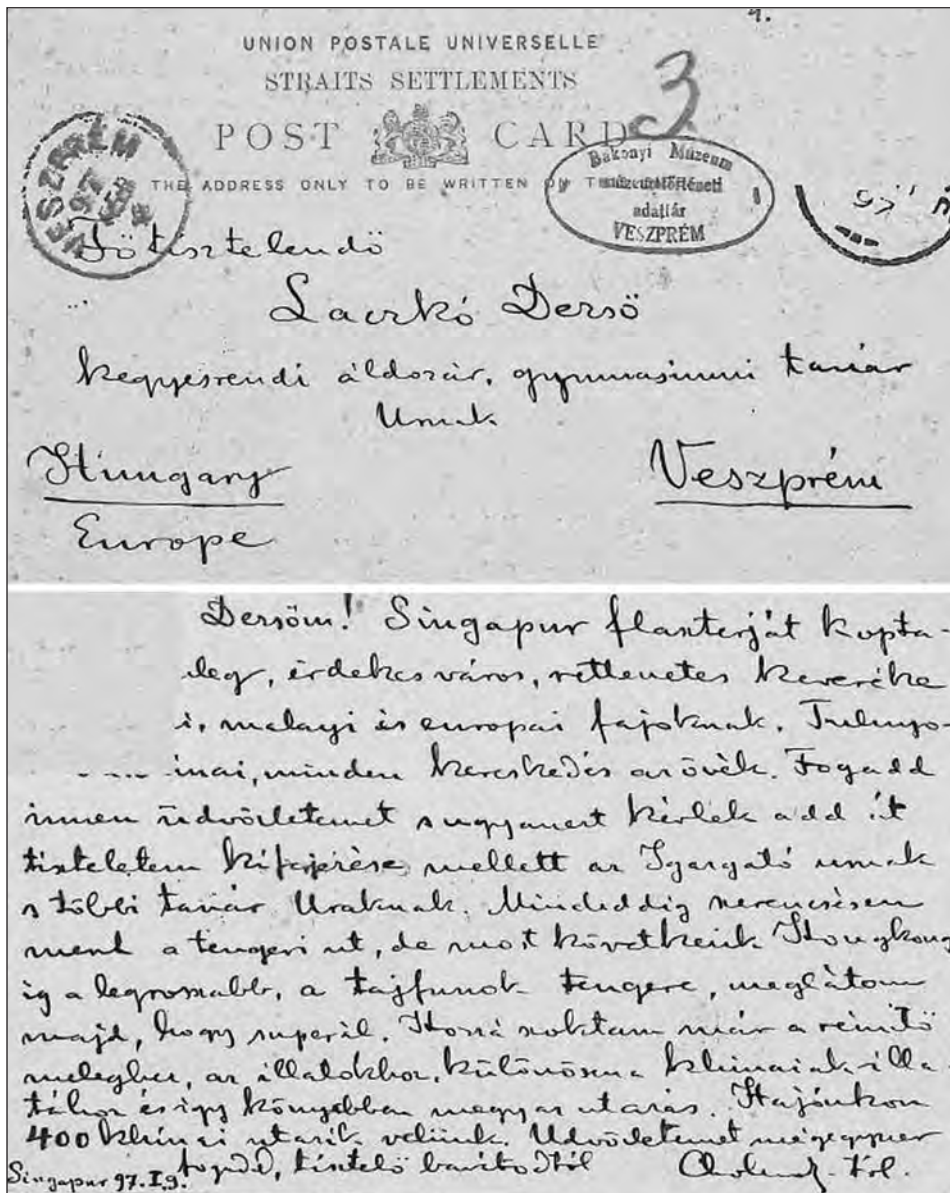
nov. 29.) Lóczyt a tanszéken Czirbusz Géza¹² követte Cholnoky nagy fájdalmára. Önéletrajzában erről így ír: „Lóczy [...] földrajzi előadásában is a geológiai leírásra fektette a legnagyobb hangsúlyt. Ezt ellenségei, különösen utódja, a beteg lelkű, rosszindulatú Czirbusz Géza mindig hánytorgatta is.” (GÉCZI 1998). Lóczy Lajos 1920-ban Laczkó veszprémi rendházának szobájában lett rosszul, Füredre szállításakor elhunyt. Laczkó mentorának elvesztéséről szomorúan ír a Veszprémi Hírlapban (LACZKÓ 1920). Halálát követő évben már Cholnoky Jenő gyűjtést kezdeményezett, hogy szobra állhasson mesterének. 1922-ben Lóczy síremléke kapcsán Cholnoky megemlíti, hogy jelen anyagi helyzetben nincs rá keret, hogy nagyon díszes síremléket kapjon a tudós (8. kép).

Sajnos a szobor nem valósult meg még 1922-ben sem. „Mivel szobrot belátható időn belül létesíteni nem lehet, a Szoborbizottság elhatározta, hogy egyelőre a nagy Mester emlékének ébren tartására Lóczy-emlékérmét alapít, s minden évben egy-egy kitűnő geográfusnak – váltakozva külföldinek és belföldinek – fogja minden közgyűlésen kiadni. Az elsőt mindjárt az idei jubiláris díszközgyűlésen fogjuk kiadni Stein Aurélnak”¹³ – írja Cholnoky Laczkónak.

Úti beszámolók Cholnoky Jenőtől

Cholnoky külföldi útjairól is írt barátjának. Singapurból írja első képeslapját (1897. január 9.) melyben említi, hogy Hongkongba tart a nagy tájfunok tengeréhez (9. kép). Kínából egy hosszabb levéllel is megtisztelti barátját 1897. július 5-én Shanghaiból. „Utaztam már homoksivatagon, sziklahegységen, folyamóriáson, mocsáron, löszterületen, határeláthatatlan alluvialis síkságon, türtem fagyot, trópusi hőséget, hónapos esőzést, homokvihart, volt bajom emberrel és állattal, de soha, egy perczre sem mondtam: bár már vége volna.” Cholnokynak valóban hiányzott barátja az útjáról: „Hej! Ha az én Dezső barátom itt volna, milyen másképpen menne a dolog, ketten csak összefabrikálnánk valamit!” Cholnoky Jenő kínai útjáról egy mondatban tulajdonképpen mindent összefoglalva így ír: „Hol a küveket kopácsolni, hol a kompaszt előrángatni, hol barométert leolvasni, majd mérőszalag, majd a fényképkamera, majd vázlatkönyv után kapni, itt egy különös növény, ott egy narancsszín récze, az égen különös felhők, az uton parasztház eddig nem látott szerzőmokkal, a czeruza folyton dolgozik: s ha nincs akadály a munkában, hidd meg igen igen nagy örömem telik benne, mert eredményekben mind igen dús.” Fáradtságos, küzdelmes, de sikeres utat tett a tudós (10. kép).

1912-ben Cholnoky Jenő Teleki Pállal^{x1} az Egyesült Államokban járt (11. kép) innen 1912. szeptember 12-én Seattle-ből így ír: „Gyorsan kell utazni, mert különben unalmas. Óriási nagy vonzású minden! Ha bazalt, hát bazalt 300 km szélesen.” (12. kép).



9. kép: Cholnoky Jenő képeslapja Singapurból (1897)



10. kép: Cholnoky Jenő Kínában



11. kép: Cholnoky és Teleki a Grand Canyonnál

Látogatások Veszprémbe

A levelezés jelentős részét teszik ki a Cholnoky által írott szívességet kérő levelek. Az első ilyen 1899. február 18-án kelt, Cholnoky előadást tartott kínai útjáról Veszprémbe, időpontot nehezen egyeztettek és még technikai gondokkal is meg kellett küzdeni: „*Nem lehetne-e a gymnasium vetítő gépébe acetilén-lángot alkalmazni [...] nem vezet önérdek, sem más, mint tisztán a kötelesség érzete meg a tudományos érdek.*” A későbbiekben

10 levélben kér szállást és étkezést különböző csoportoknak, akiket a tudós Veszprém és környékére vitt kirándulásra, terepgyakorlatra. A mellékelt táblázat (1. táblázat) röviden összefoglalva tartalmazza, milyen csoportokat vitt kirándulásokra Cholnoky Jenő.



12. kép: Az Egyesült Államokból küldött képeslap 1912-ből

1. táblázat: Cholnoky által vezetett kirándulások Veszprémben és környékén

Sor- Dátum szám	Érkező személyek	Kiemelt személyek	Szálláshely
1. 1913. június 21.	40–45 fő (Pedagógiai Szeminárium tagjai tanítók-tanítónők, Budapest)		Korona szálló ¹⁵
2. 1921. június 5.	50 fő (svájci újságírók)		Balatonfüred
3. 1922. május 9.	21 fő (pesti hallgatók)		Hálókocsi, Korona szálló (vezetőknek)
4. 1926. augusztus 20.	Országos Turista Egylet Nagygyűlése (13. kép)	Jász Géza ¹⁶	
5. 1927. június 2.	19 fő (osztrák hallgatók)	dr. J. Sölch ¹⁷	Korona szálló
6. 1928. július 21.	24 fő (Hochschule für Welthandel, Bécs)	H. Leiter ¹⁸ , Rudolf Rungaldier ¹⁹	Erzsébet szálló ²⁰ , női internátus
7. 1929. augusztus 16.	29 fő (Breslauer egyetem hallgatói)	dr. Max Friedrischsen ²¹ , Dr. H. Knothe ²² , Max Trüss ²³ , Kéz Andor ²⁴	Gimnáziumi szállás, Korona szálló (vezetőknek)
8. 1930. május 3.	23 fő (bécsi hallgatók)	Oberhümmer ²⁵	Erzsébet szálló, Korona szálló (vezetőknek)
9. 1930. június 13.	24 fő		
10. 1930. július 5.	32 fő (középiskolai tanárok-tanárnők)		Méhes ²⁶
11. 1932. május 14.	? fő (grazi egyetem hallgatói)	Prof. Dr. Otto Maul ²⁷	Balatonfüred

A nagyszámú látogató-csoportokat rendszerint a Korona Szállóban vagy az Erzsébet Szállóban ritkábban a Méhesben helyezték el (14. kép).

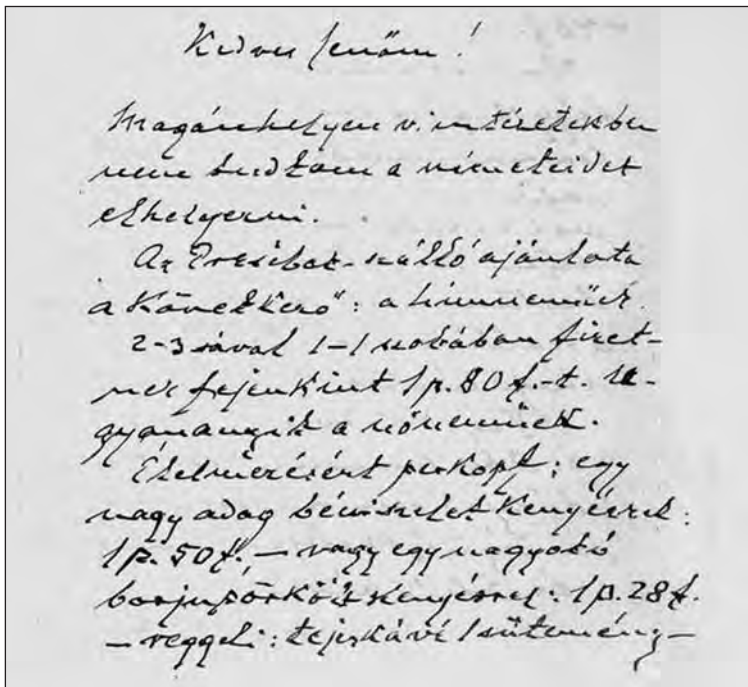
Cholnoky Jenő nem szállodában hanem „Feri bácsiéknál”²⁸ szállt meg. Cholnoky a sok szívességet már illetlenségnek érezte Laczkó Dezsőtől, hogy minden szállás, étkezés ügyét rábízta: „Kérlek ne küldj pokolgépet, hanem inkább bókolj-szépet”. Laczkó leveleiből tudjuk, hogy Cholnokyt a kirándulásokra elkísérte többször Darnay-Dornyai Béla²⁹ is. Cholnoky hivatalosan is megköszönte barátjának a sok segítséget (15. kép).

Magánéleti vonatkozások a levelekben

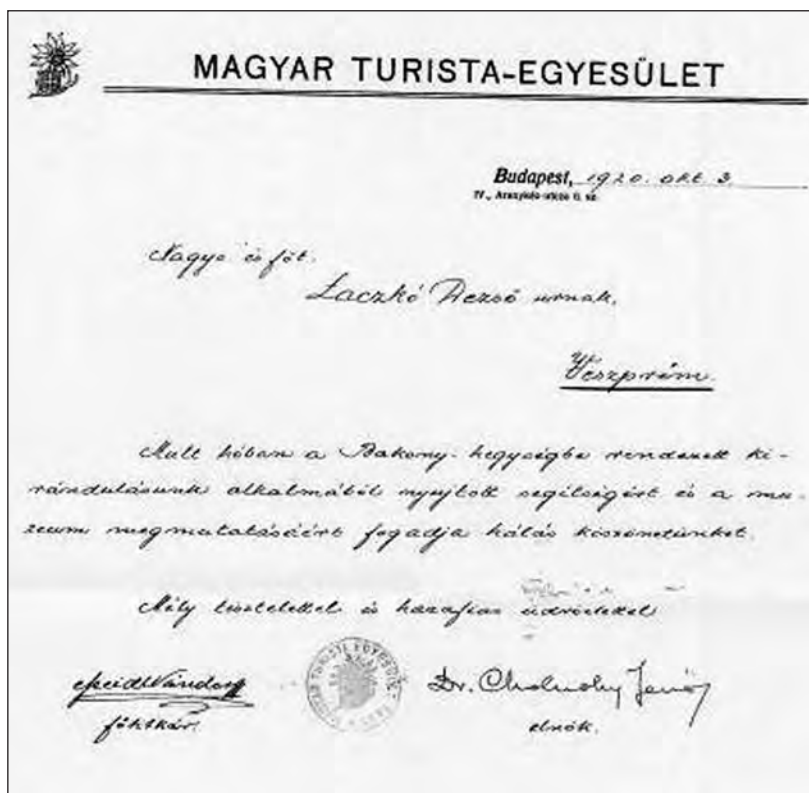
Cholnoky 1898. szeptember 18-án Pécssett feleségül vette Barrois Petronellát³⁰, Laczkó telegrammot küldött gratulálni az ifjú házasoknak, sajnos a telegrammot Cholnoky csak egy hét késéssel kapta meg, ugyanis az esküvőt egy nappal a kiírtnál



13. kép: Az országos Turistaegylet nagygyűlése Veszprémben. Fogadás után a régi vasúti pályaudvar előtt (1926. 08. 20). 1. Rhé Gyula 2. Laczkó Dezső 3. Cholnoky Jenő 4. Jász Géza (Ltsz.:T.F.70.243.)



14. kép: Laczkó válaszelevele Cholnokynak a szállásintézés kapcsán (1930)



15. kép: A Turista Egyesület nevében Cholnoky Jenő elnök köszönetnyilvánítása Laczkó Dezső felé (1920).

előrébb hozták, másnap Cholnoky már nem tartózkodott Pécsen, így Laczkó sorait késve küldik utána Pestre, ezért csak szeptember 30-án tudja megköszönni barátja üdvözlését. Laczkó Dezső Cholnoky Jenő Béla fiának³¹ születésére küld üdvözlő sorokat: „Kis fiad születése alkalmából fogadd mindnyájunk legőszintébb gratulációit. Igaz barátod.” Laczkó Dezső magánéletéről csupán annyit tudunk meg, hogy 1917 márciusában Pozsonyban lakó nővére betegeskedik. Cholnoky Jenő lánya, Ilona³² 1924-ben férjhez ment, mely nagy költségeket rótt a tudósra: „Dec. 20-án, szombaton lesz az esküvője s minden pénzemet elfecsérlik az asszonynepek vászonra, csipkére, vaczakra, nekem még bélyegre is alig telik.”. 1927 karácsonya előtt így ír: „A mi ünnepeink elég zajosak lesznek, mert itt van kis unokám (Béla fiam leánykája³³, 2 éves) az anyjával együtt s ez a kis betyár valóságos országháborító! [...] nekem 24 személyre kell ajándékot beszereznem!” 1931 júliusában Fink Ida, Cholnoky felesége operáción esett át. „Feleségem súlyos vakbél-operáción esett át, mindenféle komplikációkkal s emmiatt is teljesen le voltam kötve, képtelenség volt

itthagynom [...] beteg feleségemet.” Cholnoky a saját családtagjai iránt is felelősséget érzett, 1932-ben nagy szívességet kér Dezső barátjától: „Nagyon kérek, légy szíves megtudni a Direktor urtól, hogy szerencsétlen Laci öcsém³⁴ árvája, Cholnoky Kornél³⁵, volt davidista nem tehetne-e különös kegyelemképpen mégis pótvizsgát, bár két tárgyból bukott? Tekintettel szegény özvegy édes anyjára, nagy jótétemény volna ez!” Azt, hogy a pótvizsgát végül letehetette-e Kornél, nem tudjuk. Cholnoky a Laczkó Dezső által alapított Veszprémvármegyei Múzeumnak adja anyai nagyanyja Zombatfalvi Zombath Antalné született Sághy Leopoldina menyasszonyi fátylát 1840-ből.

Egyéb érdekességek a levelezésben

Cholnoky saját érdemeiről is szól barátjának. Könyveinek megjelenéséről így ír: „Köves-Borossal épen most kötöm a szerződést a munkámra vonatkozólag, miután Lóczy a szerződés feltételeit előnyösnek mondta.” – 1900-ban jelenik meg Cholnoky „Sárkányok országából” című műve első kiadásban, Veszprémben (CHOLNOKY 1900). Laczkó méltatja Cholnoky 1922-ben megjelent írását (CHOLNOKY 1922): „Igen hálásan köszönöm a megküldött emberföldrajzi alapvető tanulmányt, amelyből rendkívül sokat tanulok s amelynek tiszta logikája azt meg is könnyíti s amellettr rendkívül élvezetes olvasmányt nyújt.” Később Cholnoky így ír: „Most fejeztem be rendszeres morfológia című könyvem, készítem az illusztrációkat [...] amint ezzel készen leszek, befejezem másik, félig kész munkámat, Magyarország földrajzát az ifjúság számára”. – 1924-ben kelt levele a „Földfelszín formáinak ismerete – Morfológia” c. könyve pedig csak 1926-ban jelent meg (CHOLNOKY 1926). Tudomásom szerint az ifjúságnak írt Magyarország könyv nem jelent meg. 1929-ben jelent meg „Magyarország földrajza” című könyve (CHOLNOKY 1929). Cholnoky beszámol Laczkónak az Alföld tanulmányozása körüli munkákról, a Kecskeméten létesített légvizsgáló állomásról is, illetve a Tátrába tervezett obszervatóriumról is beszámol már 1908-ban. Trianon után a terület elkerült az országtól, 1938-ban a lengyelek valósították meg a 30 évvel azelőtti tervet.

A két tudós barátsága

Barátságukat mi sem mutatja jobban, mint személyes köszöntéseik egymás felé, illetve a kölcsönös gratulációk. Laczkó Dezsőt 1899. december 22-én a Bécsi Geológiai Intézet levelező tagjai közé választották „Barátom! Te leföldrözöd a magyar geológusokat, Böcknek³⁶ az ódalát böki az irigység, Pető³⁷ a tetőig ugrott, Róth³⁸ elvörösödött, Pálfynak³⁹ kipállott a szája s azt mondta a Mór mehet! [...] Engedd meg hogy én meg a legőszintébb szerencsekivánataimat fejezzem ki a kitüntetéshez, amely olyan kevés magyar embert ér, hisz a bécsiek nem nagyon szeretnek bennünket! No de ez az igazi bizonyíték, hogy az igazi érdekem és az igazi szorgalom és

tehetség előtt meghajolnak.”- gratulált Cholnoky. Cholnoky 1900. január 2-án így ír: „Végtelenül jól esik, hogy nem feledkeztél meg „földköstoló cimborád”-ról” Cholnoky Laczkóval való barátságát legszebben 1909. november 20-án íródott levélben fejezte ki, melyet Laczkó névnapi – november 18. – köszöntőjére írt válaszul: „Adja Isten, hogy szeretetteddel és barátságoddal még vagy egy fél évszázadon át kitüntess és én ezt meg is érdemeljem. Ami érzelmeimet illeti, abból a szempontból nem pazarlod értelmetlenre jó barátságodat, mert kevés ember iránt érzem azt az igazi, meleg barátság érzelmét, mint irántad kedves Dezsőm, akit nagyrabecsülésem és őszinte rokonszenvem különít el a mindennapi barátság alakjai közül”.

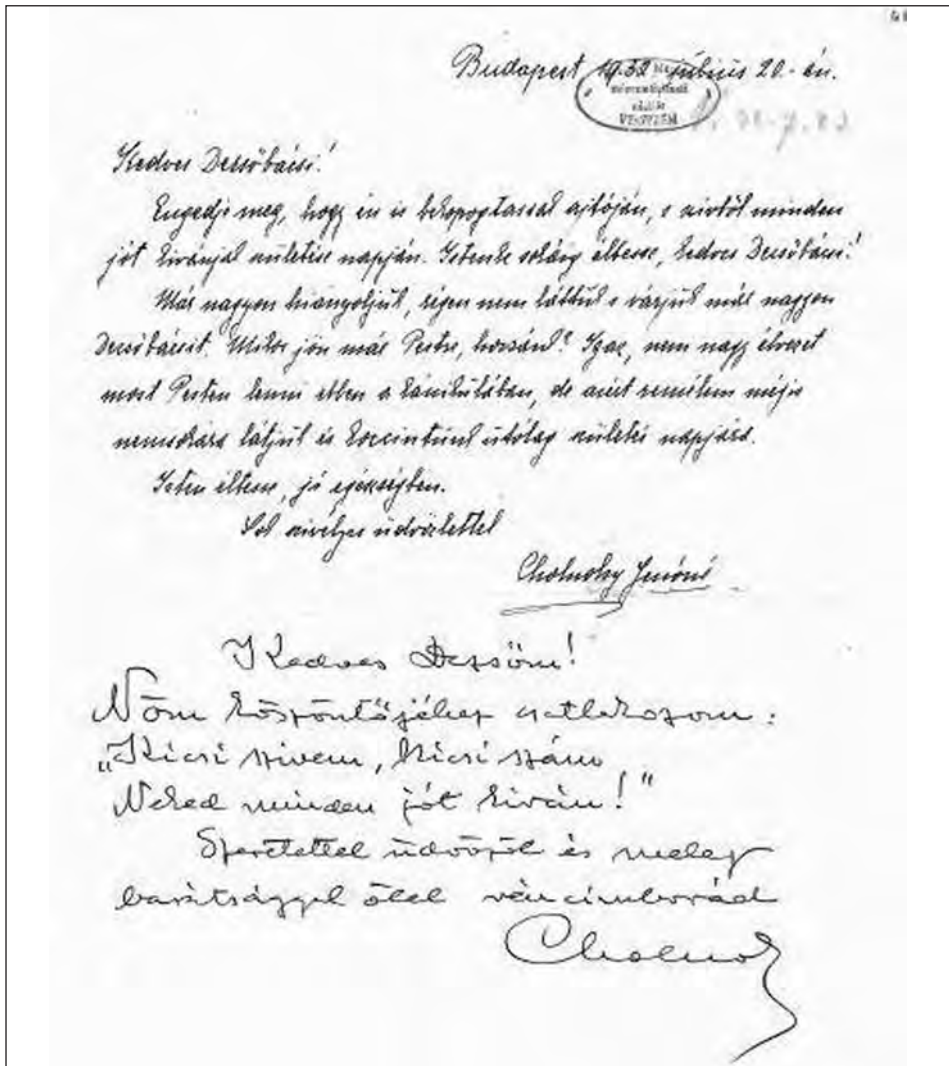
1912-ben Laczkó Dezsőt kinevezik a piarista rend házfőnökének. „Kinevezésedhez sem gratuláltam mind eddig, de hisz nem csak gratulálni kell hozzá, hanem aggodalmamnak is kifejezést kell adni, hogy most kevesebb időt fogsz szentelhetni szeretett tudományunknak, mint eddig, amit természetesen önző módon sajnálok”. Nem csak Cholnoky Jenő, hanem Laczkó Dezső is gratulációját fejezi ki barátja felé, mikor Cholnokyt 1914-ben kinevezik a Magyar Földrajzi Társaság elnökévé, melyet



16. kép: Cholnoky Jenő, Paál Elemér, Cholnoky Jenőné Fink Ida, és Laczkó Dezső a múzeumban 1928 szeptemberében

közül három évtizedig tölt be: „Őszinte és nagy örömet érzünk mi mindnyájan, akik kiváló tehetségedet s páratlan munkásságodat csodáljuk, a felett, hogy a Földrajzi Társaság, melynek érdekében oly áldásos tevékenységet folytatsz, elnökévé választott. Nagy Lóczynek után méltóbb és érdemesebb egyénre e fényes tisztséget nem lehetett volna ruházni, mint Tereád Kedves Jenőm. Kívánom, hogy a jó „isten bőségesen táplálja erődet” és munkakedvedet a jövőben is, nemzeti földrajztudományunk javára és igaz dicsőségére!” Cholnoky személyes határidőnaplójában 1930. július 22-i napnál megtalálható Laczkó születésnapjára emlékeztető bejegyzése (Érd, Cholnoky-hagyaték, 10. doboz).

1931-ben Laczkó Dezsőt a Magyar Földrajzi Társaság tiszteleti tagjává választották, Laczkó meghatódva ír erről barátjának: „A csodálatos, szinte vak jószág, amely a Te lelkedből olyan korlátot nem



17. kép: Cholnoky Jenőné (Fink Ida), és Cholnoky Jenő által írt üdvözlő sorok
Laczkó Dezső 72. születésnapjára (1932)

ismerő zuhanyban érdemtelen énem felé szakadatlanul áramlik, amely most leg-
utóbb abban a rendkívüli kitüntetésben csúcsosodott ki, hogy – amint a Fr. Kl.
[Földrajzi Közlemények] legutóbbi számában olvasom – engemet a Fr. Ts.
[Földrajzi Társaság] tiszteleti tagjává választott meg. Vádlottnak érzem magam,
hogy erre az elsőfokú ráemeltatásra rá nem szolgáltam s ezt a lelki terhet még súlyos-
bítja az a végzetes körülmény, hogy rá sem fogok tudni szolgálni a jövőben sem.”



18. kép: Cholnoky Jenő
Laczkó Dezsővel terepen
az 1920-as években
(LDM adattára)

Cholnoky és Laczkó számos alkalommal találkozott Veszprémben (16. kép), Arácson és Budapesten is.

Egyik alkalommal Laczkó így ír: „Bizonytalan zsákmányaim: Kadic,⁴⁰ Papp,⁴¹ Princ,⁴² Hóman⁴³ szóval akiket rendszerint nem találok meg, ami természetesen a Te bőrdre is megy. Tehát „légy részen”!” – melyből kiderül Laczkó számos más hazai kutatóval is személyes baráti kapcsolatot tartott. Cholnoky továbbá 1932 júliusában gratulál Laczkó Földrajzi Társaság belüli tiszteleti tagságához. 72. születésnapján a veszprémi geológust Cholnoky és neje Fink Ida⁴⁴ köszönti (17. kép). Cholnoky 1932. évi háttérnaplójára szerint Laczkó április 24-én még ellátogatott hozzá budapesti lakására (Érd, Cholnoky-hagyaték, 10. doboz). Még ugyanebben az évben Cholnoky elve-

szíti egyik legkedvesebb barátját. Laczkó Dezső életének 72. évében 1932. október 28-án Veszprémben hunyt el. Laczkó kollegája és barátja Rhé Gyula ír megrendülten Cholnokynak 1932. november 22-én erről: „Október egy pénteki napján lett a muzeumban rosszul, hogy reá két hétre, ugyancsak pénteken hajnalban – úgy amint

azt ő mindenkor kívánta – álom közben úgy látszik minden szenvedés nélkül, utolsó sóhajton. Reggel nyugodtan ágyában fekvé, kezét mellén keresztbe téve halva találták. Baja a közismert arczásában kívül szívtágulás – ami következtében szívshéühdés érte – és bárzsingrák volt. Az isteni kegyelem nem engedte, hogy ez az utóbbi és rendkívül súlyos és fájdalmas kór végezzen vele.” Laczkó 1937. évi szoboravatásán – melyhez Cholnoky is nyújtott anyagi támogatást – Ifj. Lóczy Lajos mondja az emlékbeszédet (Ifj. LÓCZY 1938 a, b).



19. kép: Laczkó Dezső munka közben a muzeumban, mögötte a falon balra Cholnoky Jenő díszmagyarba öltözött képe, jobbra pedig Lóczy Lajos portréja (Kutassy Endre felvétele 1930. aug.)

Összefoglalás

A levelezések feldolgozása rámutatott, hogy a két tudós Cholnoky és Laczkó szoros barátságban volt egymással. Nagy valószínűséggel Cholnoky egyik legjobb, nem csak szakmai, hanem magánéleti barátja volt Laczkó Dezső (18. kép). Mivel Laczkó, barátja szülővárosában működött ezért sok közös szál kötötte őket össze Veszprém kapcsán. Közösen vettek részt barátjuk Lóczy Lajos Balaton tanulmányozásában, Veszprém földrajzát Laczkó geológiai, míg Cholnoky geomorfológiai szemmel vizsgálta. Több évtizeden át tartó barátságuk alatt folyamatos szinte napi kapcsolatban álltak. Laczkó halálával Cholnoky egyik legjobb barátját veszítette, kiről a későbbiekben mindig nagy tisztelettel emlékezett meg: „*Semmi nagyképűség, semmi érdek, semmi haszonlesés: a tudomány és a természet határtalan szeretete s az a lelkiismeretes gondosság, meg az a végtelen lelki finomság a jellemzői egyéniségének, amit nagy ésszel párosultan olyan ritkán lehet együtt találni.*” (CHOLNOKY 1933).

Köszönöm a segítséget Puskás Katalinnak, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum gyűjteménykezelőjének, illetve Molnár Jenőnek, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum adattárosának, hogy közreműködésükkel és tanácsaikkal támogatták a tanulmány létrejöttét. Továbbá köszönöm Futó János segítségét, hogy Laczkó Dezső kézírását megfejtette és a leveleket „lefordította” számomra.

JEGYZETEK

- ¹ Laczkó Dezső 1888 szeptemberében került a Kegyes Tanítórendiek veszprémi főgimnáziumába, a gimnázium igazgatója volt 1912–1918 között. Laczkó érkezése előtti tanévben végzett az iskolában Cholnoky Jenő.
- ² id. Lóczy Lajos (1849–1920), magyar geológus, geográfus, egyetemi tanár, földrajztudós, az MTA tagja. Cholnoky Jenő mestere és barátja. 1895-ben ismerkedik meg Laczkó Dezsővel.
- ³ Papod, Veszprémtől ÉNy-ra található 644 méter magas hegy. A Magas-Bakony része, Laczkó geológiai kutatásának egyik fontos állomása.
- ⁴ Jeruzsálem-hegyi márga, Jeruzsálem-hegy Veszprém egyik városrésze, a város nyugati részén található. Ebben a márgában találta meg Laczkó Dezső 1899-ben a Templom utca 757. szám alatt a Kavicsfogú Álteknős (*Plachocelys Placodonta* Jaekel) maradványait.
- ⁵ A Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei, 1891-ben Lóczy Lajos kezdeményezte a Balaton tudományos kutatását, és 28 éven át irányította a magyar tudományos élet egyik legnagyobb vállalkozását, amelynek eredményeként a Balaton a világ egyik legalaposabban leírt területe lett. Összesen 13 önálló könyvnek megfelelő anyag született meg, mintegy három-ezer oldalon, amit 3 vaskos kötetben adtak közre.
- ⁶ Alexander Bittner (1850–1902), osztrák geológus, nevéhez fűződik, hogy 1892-ben a Triászban található ladin emeletet írta le.
- ⁷ Lörenthey Imre (1867–1917), paleontológus, geológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.
- ⁸ Véghely Dezső (1840–1897) történetíró, alispán, Veszprém vármegye monográfiájának kezdeményezője.

- ⁹ Óvári Ferenc (1853–1938) veszprémi ügyvéd, országgyűlési képviselő, a Balaton Szövetség alapítója.
- ¹⁰ Rhé Gyula (1871–1936) régész, Laczkó utóda a veszprémi múzeum élén, közösen fedezték fel a Baláca-pusztai római kori villa gazdaságot.
- ¹¹ Principális – előljáró, vezető, valószínűleg Lóczyra utal, aki Cholnoky „princijje” is volt, másik lehetőség a piarista házfőnök, 1912-től Laczkót választották házfőnöknek.
- ¹² Czirbusz Géza (1853–1920) piarista szerzetes, földrajztudós, 1883–1884 között Veszprémben tanít, Cholnoky Jenőt IV. osztályos (ma 8. osztálynak felel meg) korában egy évig tanítja földrajzra. Lóczy után a Földrajzi Társaság vezetője a Hunfaly-féle földrajz továbbvivője, Cholnoky nagy ellenfele.
- ¹³ Stein Aurél (1862–1943) Kelet-kutató, az MTA külső tagja, brit alattvalóként lett világhírű.
- ¹⁴ gróf Teleki Pál (1879–1941) geográfus, egyetemi tanár, politikus, miniszterelnök, tiszteletbeli főcserkész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Cholnoky Jenő személyes jó barátja, közösen vettek részt a Trianoni béketárgyalások előkészítésében.
- ¹⁵ Korona Szálló, Veszprém egyik legrégebbi szállója volt, az épületben szállt meg például Petőfi Sándor is, színtársulatoknak adott otthont.
- ¹⁶ Jász Géza (1863–1937) sporttisztségviselő, az MLSZ első elnöke, filozófiai író. A turista mozgalom lelkes híve volt. A Turisták Lapjába rendszeresen írt cikkeket. A Magyar Turista Egyesület több vidéki osztályának alapításában vett részt.
- ¹⁷ Dr. Johann Sölch (1883–1951) geográfus, a Bécsi Egyetem rektora, az osztrák Földrajzi Társaság elnöke, az Alpok kutatója.
- ¹⁸ H. Leiter, a bécsi Földrajzi Társaság főtítkára, és a Mittheilungen szerkesztője.
- ¹⁹ Raudolf (Rudolf) Rungaldier (1892–1981) osztrák geográfus, aki a második világháborút követően hosszú évtizedekig szinte egyedül szállította a Magyarországgal kapcsolatos tanulmányokat.
- ²⁰ Erzsébet szálló, a régi veszprémi központi vasútállomás közelében működött, (ma: Jutasi út–Budapest úti körforgalom).
- ²¹ Max Friedrischsen (1874–1941) breslauer egyetem tanára, kultúrföldrajzzal és tájföldrajzzal foglalkozott.
- ²² H. Knothe (1898–1945) geográfus, árvizekkel foglalkozott, de a Spitzbergákról is jelent meg műve. A Sziléziai Földrajzi Társaság tagja, a breslauer egyetem tanára.
- ²³ Max Trüss tanár.
- ²⁴ Kéz Andor (1891–1968) geográfus, egyetemi tanár. Az ELTE, majd a Debreceni Egyetem tanára, a Földrajzi Társaság titkára, majd alelnöke.
- ²⁵ Eugen Oberhummer (1859–1944) geográfus, 1903-tól a bécsi tudományegyetem földrajzprofesszora, a müncheni földrajzi társaság elnöke.
- ²⁶ Méhes, egykori fogadó Veszprémben, a mai Méhes utcában, az épület ma már nem áll.
- ²⁷ Otto Maull (1887–1957) német földrajztudós és geopolitikus. A Grazi Egyetem emberföldrajz tanára. Ismert művei: „Politikai földrajz” (1925), „Bevezetés a geopolitikába” (1928).
- ²⁸ Cholnoky Ferenc (1853–1941) orvos, Jenő nagybátyja, Veszprém város kórházának igazgatója, utóbb az intézmény névadója.
- ²⁹ Dornyai Béla (1887–1965) piarista tanár, muzeológus, turistairó.
- ³⁰ Barrois Petronella, Cholnoky első felesége, 1898. szeptember 18-án házasodtak össze Pécssett. Három gyermekük született Béla, Tibor és Ilona.
- ³¹ Cholnoky Béla (1899–1972) botanikus, Jenő elsőszülött fia.
- ³² Cholnoky Ilona (1903–1945) Cholnoky Jenő egyetlen leánygyermek, 1942. december 20-án (a családfa szerint 10-én) ment férjhez Jetts Gyulához. A második világháború alatt a családot ért bombatámadás során elhunyt.
- ³³ Cholnoky Petronella (1925–2000) Jenő egyetlen lányunokája, Béla egyetlen gyermeke. Édesanyja Geday Gizella.

- ³⁴ Cholnoky László (1879–1929), Jenő öccse a család 6. gyermeke. Író, írásait a Magyar Génusz, a Vasárnapi Újság, a Nyugat és számos napilap közölte. Kétszer nősült, alkoholfüggő magányos lélek volt. Az újpesti vasúti hídról (egy források szerint a Margit hídról) a Dunába vetette magát.
- ³⁵ Cholnoky Kornél (1919–1978) Cholnoky Jenő unokaöccse, Cholnoky László és Sebestyén Mária legkisebb gyermeke, apja halála után 10 évesen árván maradt.
- ³⁶ Böckh János (1840–1909) bányamérnök, geológus, miniszteri osztálytanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója, a Magyarhoni Földtani Társulat alelnöke, majd tiszteleti tagja.
- ³⁷ Pethő Gyula (1848–1902) bölcsészdoktor, geológus és paleontológus.
- ³⁸ Telegdi-Róth Lajos (1841–1928) geológus, a földtani térképezés szakértője. Nevéhez fűződik a „pannóniai” elnevezés 1879-ből.
- ³⁹ Pálffy Móric (1871–1930) geológus, hidrogeológus, egyetemi magántanár; a budapesti Földtani Intézet főgeológusa, a Magyar Földtani Társulat titkára, majd elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.
- ⁴⁰ Kadić Ottokár (1876–1957) geológus, paleontológus, a magyarországi ősemberkutatás elindítója, a szervezett magyar barlangkutatás megalapítója, egyetemi tanár.
- ⁴¹ Papp Károly (1873–1963) geológus, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, Lóczy tanítványa volt.
- ⁴² Princz Gyula (1882–1973) geológus, geográfus, néprajzkutató.
- ⁴³ Hóman Bálint (1885–1951) történész, egyetemi tanár, miniszter, az MTA tagja, majd igazgatója 1933–1945 között.
- ⁴⁴ Fink Ida (Cholnoky Jenőné) Cholnoky második felesége, akit 1917. november 11-én Brassóban vett feleségül, a második világháború idején hunyt el. Közös gyermekük nem született.

IRODALOM

- CHOLNOKY J. 1897 = A Balaton limnológiája In: LÓCZY Lajos (szerk.): A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei I. kötet, III. rész, Kilián Frigyes M. K. Egyetemi Könyvtár Bizománya, Hornyánszky ny, Budapest, 118 p.
- CHOLNOKY J. 1900 = A sárkányok országából. Köves és Boros, Veszprém, 365 p.
- CHOLNOKY J. 1906 = A Balaton szintüneményei In: LÓCZY Lajos (szerk.): A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei I. kötet, V. rész, 2. szakasz, Kilián Frigyes M. K. Egyetemi Könyvtár Bizománya, Hornyánszky ny, Budapest, 51 p.
- CHOLNOKY J. 1907 = A Balaton jege In: LÓCZY Lajos (szerk.): A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei I. kötet, V. rész, 4. szakasz, Kilián Frigyes M. K. Egyetemi Könyvtár Bizománya, Hornyánszky ny. Budapest, 125 p.
- CHOLNOKY J. 1911 = A Balaton hidrográfiája. In: LÓCZY Lajos (szerk.): A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei I. kötet, II. rész, Kilián Frigyes M. K. Egyetemi Könyvtár Bizománya, Hornyánszky ny, Budapest, 316 p.
- CHOLNOKY J. 1922 = Az emberföldrajz alapjai – Magyar Földrajzi Értekezések IV., Hornyánszky ny. Budapest, 42 p.
- CHOLNOKY J. 1926 = A földfelszín formáinak ismerete – Morfológia, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 296 p.
- CHOLNOKY J. 1929 = Magyarország földrajza, Tudományos Gyűjtemény 101. Danubia, Pécs, 167 p.
- CHOLNOKY J. 1933 = Laczkó Dezső, Turisták Lapja XLV. évf. 1. szám, Budapest pp. 2–4.

- CHOLNOKY J. 1938 = Veszprém, A Balatoni Társaság Könyvtára 4., Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Budapest-Kalocsa, 184 p.
- GÉCZI János (szerk.) 1998 = CHOLNOKY Jenő, Vár ucca tizenhét VI/2. Veszprém, p. 246.
- LACZKÓ D. 1909 = Veszprém városának és tágabb környékének geológiai leírása. In: LÓCZY Lajos (szerk.): A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. I. kötet, I. rész, Budapest, pp. 555–583.
- LACZKÓ D. 1912 = Római telepnyomok és útirányok Veszprém megye déli részében. = A baláczai ásatások eredményei, Veszprém, pp. 5–30.
- LACZKÓ D. 1920 = Lóczy Lajos haláláról. = Veszprémi Hírlap, XXVIII. évf. május
- LÓCZY L. 1886 = A Khinai Birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása. Természettudományi Könyvkiadó Vállalat XXVI. Franklin, Budapest, 884 p.
- IFJ. LÓCZY L. 1938a = Emlékbeszéd Laczkó Dezsőről. In: A Veszprémi Piarista Diákszövetség 1938-ban. A Veszprémi Piarista Diákszövetség Kiadványai 8. Veszprém, pp. 26–33.
- IFJ. LÓCZY L. 1938b = Emlékbeszéd Laczkó Dezső rendes tag fölött. In: A Szent István Akadémia Emlékbeszédei. III. kötet, 2. szám.
- RYBÁR O. 2010 = A veszprémi kötődésű Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső emlékezete = Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 19. Érd, pp. 106–107.

KÖZLEMÉNYEK

**A Magyar Turista Egylet Bakonyi Osztálya
veszprémi tevékenysége (1922–1944)**

JÁKÓI BERNADETT

„A turistaság: gyűjtőfogalma s kifejezője mindama szervező, propagáló, alkotó társadalmi munkásságnak, mely a szabad természet kultuszával, a lakóhelyünk és azon kívül eső vidékek megismerésével és ismertetésével összefügg.”

Dr. Thirring Gusztáv 1927.

VESZPRÉM VÁROS TURISTATÖRTÉNETI ÉS IDEGENFORGALMI történetének a két világháború közötti tevékenységéről nagyon kevés a fennmaradt iratanyag. Egyedüli forrásanyagként az országos folyóirat, a Turisták Lapja nyújt információt, ami nagy segítség ahhoz, hogy a városi turistaszervezet, a MTE Bakonyi Osztályának eddig feltáratlan működésébe bepillantassunk.

1894-ben a Magyar Turista Egylet Budapesti Osztálya pütkösi kirándulásra érkezik Veszprémbe, akiket dr. Óvári Ferenc országgyűlési képviselő, a város mecénása fogad. A csoport budapesti elnöknője, Komáromy Erzsébet tanítónő köszöntőjében elismerően méltatta a város szépségét és a turistaság pedagógiai előnyeit.

A XX. sz. első évtizedeiben, Veszprémben a turistákat összefogó szervezet még nem volt, noha ekkorra már az évtizedek óta jól működő budapesti és tátrafüredi turistaság kultusza országos hírnévre tett szert. A város szépítéséért, élhetőségének javításáért tevékenykedő egyesületek (pl. Szépítő Egylet) látták el ezt a feladatot. Kisebb társaságok keretében szerveztek ugyan piknikeket, kirándulásokat, de inkább csak baráti közösségek, elsősorban a polgári réteg tehetősebb képviselői számára.

A már országosan is egyre népszerűbb turistaegyletek után a turistaság szelleme városunkat is megérintette. Az ezeréves helyi értékek feltárásával, a természeti és kulturális látnivalók bemutatásával, Veszprém elsőként lépett a honismeret, a turistaság útjára.

Veszprémben az első, szervezett, egyesületi formában megalakuló turistacsoport 1922. augusztus 27-én alakult meg dr. Nagy László városi főjegyző kezdeményezésére, melynek elnöke Schamsula Rezső,

alelnöke, Molterer János műszaki főtanácsos,

ügyvezető elnöke: Sándor János elemi iskolai tanár,

pénztárosa: Szentes Géza,

jegyzője: Schulmann Sándor voltak.



A Bakonyi Osztály szakosztályi jelvényterve az 1926-os megalakulás évével (Turisták Lapja)

1926-ban a fenti szervezet átalakulva a Magyar Turista Egylet Bakonyi Osztályaként lép működésbe. Ekkor már léteznek és aktívan tevékenykednek a budapesti mellett a székesfehérvári, és az ajka-csingeri bányász turistaszakosztály is. Így vetődött fel a gondolat a Bakonyi Szakosztály tervére. Ennek az egyletnek a létrejöttét Cholnoky Jenő kezdeményezte. Az 1926. augusztus 9-én megalakult Bakonyi Szakosztály a Korona Szálló éttermében tartotta alakuló estélyét. Az új elnökség a következőképpen állt fel:

elnök: Laczkó Dezső piarista tanár,
alelnök: Rhé Gyula,
ügyvezető elnök: Róth Jenő.

Alakuló közgyűlésüket a Városházán tartották, ahol Laczkó Dezső múzeumi főigazgató ismertette az újjáalakult Bakonyi Osztály programját. Az anyaegyesület törekvései mellett a helyi csoport munkája legfőképpen a Veszprémre és környékére, valamint az eddig felfedezetlen Bakony hegy-ség turistafeltárására irányult.

Az első éveket a szervezőmunka mellett az útjelzések festése töltötte ki. Veszprém környékének, a Papod-tetőnek, az eplényi völgytől a Fekete-Hajagig, és az ettől délre a Balatonig terjedő vidéknek a Szövetség által megállapított egységes elvek szerinti útjelző hálózatát építette ki a Bakonyi Osztály. A kilátót is már ekkor eltervezik, de még nem valósítható meg a felépítése.

1931-ben a már gyengélkedő Laczkó Dezső helyére Rhé Gyulát választották meg az egyesület elnökének. Az Osztály tagjai részt vettek a budapesti Turista kiállításon, ahol a szakosztály 103 fotóval szerepelt. Előadásait a veszprémi mozi épületében tartották meg, a mindig nagyon nagy érdeklődésre való tekintettel. Rendszerint teltházas előadásai a város polgárainak minden korosztályát megérintették.

1932-ben elhunyt Laczkó Dezső, a MTE Bakonyi Osztályának első elnöke. 71 éves korában érte a halál. A turistaeszmé iránti nagy megértése és lelkesedése határtalan volt idős korában is, és mindig szeretettel kapcsolódott be a turistaság problémáinak (tilos területek, turistatörvény stb.) megoldásáért vívott küzdelembe. Felejthetetlen élmény marad a Szövetség 1930. évi veszprémi vándorgyűlésen elmondott gyönyörű beszéde is (Turisták Lapja 1930), melyben nemes turistahitvallását körvonalazza és méltatja a Bakonyi Osztály érdemeit.

1933-ban a Bakonyi Osztály érdeméért a Királykúti-völgyben lévő Királykúti-forrást foglalták be, valamint a Somlón lévő kilátó átalakításán fáradoztak a lelkes veszprémi turisták. 1934-ben Veszprém városa díjmentesen átengedett helyiségé-

<p>HERENDI PORCELLÁNGYÁR (főlemlata:) Emléktárgyak gyári árakon.  Tenniszlabdák és újsók. Alapítási év 1845. BRAUN GYULA Telefon 16 üveg-, porcellán-, lámpa- és villamos-cikkek kereskedésében.</p>	<p>Jöjjetek Veszprémbe!</p>  <p>Veszprém a csonka ország legelősebb nyaraló helye s a Dunántúti turista-központja.</p>
<p>BOKROSSY VIKTOR Fűszer- és esemégy-üzletel. Naponta frissen pörkölt kávékeverékek a legjobbak. Főüzlet: Gizella-tér 8. Pótlóüzlet: Gizella-tér 2.</p>	
<p>KORONA SZÁLLODA, VESZPRÉM. Egyedüli elsőrendű szálloda, 40 szobával. Étterem, sörcsés, kitűnő magyar konyha, elsőrendű fajborok. Állandó cigányzene. Kereskedelmi utazók találkozó helye. TULAJDONOS: STEFANOVSKY JENŐ.</p>	
<p>Ha Veszprémbe jön, ülesőn és jól étkézhet  Világos és barna sör, kitűnő borok. Lohonyay József éttermeiben Rákóczi-tér 26. Menü-rendszer! — Zóna-rendszer!</p>	
<p>Fényképezőgépek • Friss fotóanyagok legelősebben kaphatók REGÉNYI JÓZSEF óra-, ékszer-, látszer-, rádió-, gramofon- és fotóüzletében VESZPRÉM, SZABADSÁG-TÉR 4. Amatőr-felvételtek stábilváros rögtön, kitalogozás 3 óra után beéri elkészítésé.</p>	

Az első veszprémi idegenforgalmi propaganda könyv az 1930-as évek második feléből (EKMK Helyismereti Gyűjtemény)

ben, az Óvári utcában működő Turistaszállodában az Osztály két turistaszobát rendezett be. Rhé Gyula akciót szervezett a Laczkó Dezső alap érdekében. „Szobrot Laczkó Dezsőnek” címmel röpiratot bocsátott közre, melyben adományozásra hívja fel a figyelmet. A veszprémi kultúrház – részint a Bakonyi Osztályának közbenjárására – 50 vendég fogadására alkalmas hálólhelyet létesített. Veszprém és környéke valóban alkalmas és érdemes arra, hogy minél többen érkezzenek és látogassák a várost. Az MTE Bakonyi Osztálya a tavasz folyamán agilis turistamunkát végzett. A Királykút foglalási munkái annyira haladtak, hogy az ünnepélyes avatást augusztus 20-án megtarthatták. A Somló-hegyi kilátót nagy költségekkel átalakították, s a menedékház is jól felszerelten állt a turistatársadalom rendelkezésére.

1935. évben megnyitották Bakonybélben, a Bakonyi Osztály által fenntartott első menedékházát, 6 hálólhelyel. Ugyanebben az évben foglalták be a Kiskuti-völgyben az egyik, később Laczkó Dezsőről elnevezett forrást, mely köré kőboltozatot és pihenőpadokat építettek a turisták áldozatkészségéből. A felavató beszédet Lóczy Lajos mondta, a közönséget Cholnoky Jenő, a MTE Országos elnöke köszöntötte. A forrás felavatásán a Bakonyi Osztály valamennyi tagja megjelent. A Kab-hegyen, a Kőrös-hegyen, Somló-hegyen kilátótornyokat építettek, amelyek segítették a



*Veszprémi Bakonyi Osztály elnökségének tagjai a Laczkó Dezső forrás felavatásán
1935-ben (Veszprémvármegye, 1935)*

Bakonyba vezető turistaforgalom előmozdítását. A csaknem 280 km-t kitevő turistaút-hálózat mellett megszervezték a Bakonyi Osztály herendi, padragi, bakonybéli képviselőit, akik a területükön lévő turistautak karbantartását rendezték.

A MTE Bakonyi Osztálya feladatának tekintette a városba érkező turisták kalauzolását, szakképző tanfolyamok szervezésével kiképezték az első idegenvezetőket, ahogy akkor mondták, a városkalauzokat. Fontosnak tekintették a propagandát, a minden jellegű népszerűsítést a város látnivalóiról, történelmi nevezetességeiről, természeti és geológiai értékeiről, miért is érdemes Veszprémbe jönni. A tagtoborzás együtt járt a propaganda terjesztésével is: Jeles, közismert kereskedők, akik egyben az egyesület tagjai is voltak, kirakataikba helyezték el a programterveket, ahonnan érdeklődhettek a kirándulásokra jelentkezők. A felhívásokat, fotókat a helyi vasútállomások váróterméiben, a hirdetőoszlopokra és üzletekben helyezték el. A város iránt érdeklődő rengeteg kirándulónak adtak felvilágosítást, és a programokban gazdag túratervet állították össze részükre. Turistákat, átutazókat csalogattak a városba népszerűsíteni a város látnivalóit. Az első szakszerű idegenvezetői kísérletet a MTE Bakonyi Osztály tette meg, akik maguk tagságából állítottak fel vezetőket, bár nem gondoskodtak véglegesen az idegenvezetői kérdés megoldásáról.

A Bakony felfedezése is a Bakonyi Osztály turistatársadalmának lett a kiváltságos feladata. Mivel sokáig „terra incognita” volt sok magyar szemében a hegység, térképeken is felfedezetlenül jelölték, a szakosztály örömmel regisztrálta, hogy tevékenységük alatt, a kítűnő turistamunkálatok nyomán egyre több volt a természetjá-

ró ezen a vidéken, így a honismertető célkitűzésük eredménnyel járt. A térképhálózatot a kétkezi munkájuk által kibővítették, valamint a diapozitív-gyűjteményhez jelentős számú felvételt szerzett a szakosztály. Munkájuk eredményeként 10 db turistatérképet készítették el, amelyeket a vasútállomásokon és nagyobb idegenforgalmi helyeken függesztettek ki. A Barlangkutató csoport tevékenysége is büszkélkedhet eredménnyel. Évi túráik száma 25–30 alkalom.

Az ebben az évben augusztus 3. és szeptember 3. között megrendezett Bakonyi–Balatoni Hét kiállításán a múzeum melletti elavult házacska helyére épített ún. Bakonyi Házban került felállításra. A boltíves tornácon, muskátlis ablakú házban bemutatták a Bakony néprajzi és más jellegzetességeit s a festők, és fényképészek tömérdek bakonyi képpel vonultak fel. A nivós rendezvényen a kiállítás anyagának tárlatát a Bakonyi Osztály tagjai mutatták be a Bakonyt megismerni kívánó turistaközönségnek. A kiállítás anyagának összegyűjtésében a rendezvény propagálásában a Bakonyi Osztály maga is élen járt.

Az MTE Bakonyi Osztálya a tavasz folyamán a Turista Szövetség által jóváhagyott terv szerint fejezte be munkaterületén az útjelzések festését. Az útjelző táblák is elkészültek, s azok elhelyezése ekkor még folyamatban volt. Bakonybélben és Gyertyánkúton menedékház felállítását határozták el. A veszprémi Városház előtti téren, ahol az Idegenforgalmi Iroda is működött (Városháza, fsz. 8. sz. helység) praktikus útjelző oszlopokat állítottak fel, amelyen a városból induló turistautak sémája jól áttekinthető formában volt látható. Ezekről képeslapokat is adtak ki, amelyeken jól láthatók az útjelző táblák. Erős propagandát fejtett ki az osztály a Bakony hegység kultusza mellett a Balaton érdekében is, ahova tavasztól őszig, vasárnaponként túrákat rendeztek. 1936-ban 1935. évi jelentés szerint az előírt turistautak jelzeshálózatát kialakította, frissítette, egy rövid út kivételével, melyre nem kapta meg a birtok tulajdonosának engedélyét. Az utakat részben útjelzőkkel és táblával is ellátta. Az Idegenforgalmi Iroda a saját kirakatát turistatérképek és hirdetések el- és felhelyezésére használta fel. Az egyesület a város tulajdonát képező egyik házban önálló irodahelyiséget kapott. A tagok száma ebben az évben örvendetesen emelkedett, és nőtt a túrák száma is. A Bakonyi Osztály támogatására Veszprém környékéről több község is belépett az egyesületbe. Megszervezték a herendi képviselőletet és szervezés alatt állt a padragi és bakonybéli képviselőlet is. Ezek feladata volt a:

- a munkaterületen lévő jelzett utak karbantartása,
- taggyűlés megtartása,
- turisták kalauzolása és elhelyezése,
- turistalétesítmények kivitelezése,
- propaganda, programok, túrák népszerűsítése, tájékoztatók kihelyezése a város közterületeire.

A Bakonyi Osztály nagyon sok érdeklődőnek adott támogatást, és állított össze túratervet és

- elkészült az osztály jelvényterve,
- kibővítették a térképtárat,



*Cholnoky Jenő egyetemista turistákkal tanulmányúton, erdőjáráson
(Forrás: Fortepan)*

– a tervezett diapozitív gyűjteményhez jelentős új felvételeket szereztek be,
– megszerezték az ünnepi hét alkalmával kiállított fényképkiállítás legszebb képeit, melyet az Osztály menedékházaiban terveztek bemutatni.

Az Osztály 1936-ban ünnepelte 10 éves jubileumát. A díszközgyűlést pünkösöd vasárnapjára tervezték. A rendezvényen a MTE Bakonyi Osztálya minden tagja részt vett.

Az Ezeréves emlékek ápolása, a Bakony-Balaton Ünnepi Hetek rendezvénysorozatok szervezésében és kivitelezésében is fontos szerepet játszottak. A túraútvonalak karbantartására úthálózat, műemlékek, látnivalók feltárását végezték el a lelkes turista aktivisták. Részt vettek a Hősi Kapu felavatási ünnepségén, leleplezték Laczkó Dezső szobrát a múzeum előtt, az MTE Bakonyi Osztályának 10 éves évfordulóján. Rhé Gyula a tagok segítségével a Betekints-völgyi és az Aranyos-völgyi sétautak mentén a padok felállítását szorgalmazta.

Rhé Gyula, az Egyesület MTE Bakonyi Osztályának elnöke, 1936. november 16-án életének 66. évében elhunyt. A váratlanul elköltözött nemes lelkű turistabajtársban a Bakonyi Osztály egyik megalapítóját, a turistaeszme pedig önzetlenül áldozatkész nagy kultúrájú harcosát veszítette el. A Veszprém város által adományoz-



*A veszprémi turistaszálló hálólhelyiségei az 1930-as években
(EKMK Helyismereti Gyűjtemény)*

zott díszsírhely mögött sok turistatársa ejtett őszinte könnyeket, mert munkájának eredményét bajtársi szeretete és közszeretében álló nemes egyénisége tette értékesé. Emlékére a Bakonyi Osztály pihenőhelyet létesít a Táborállás erdő felé vezető út mentén. 1936-ban a Turisták Lapjában a MTE Bakonyi Osztálya javaslatot tett veszprémi pihenőhely létesítésére, melyet Rhé Gyuláról nevezzenek el. A MTE Bakonyi Osztálya a Veszprém közeli Táborállás erdőben menedékház építését szorgalmazta. A város képviselő-testületének novemberi ülése, a menedékház céljára a megfelelő terület átengedését határozta el. Ebben az évben avatták fel a Papod tetőn a kilátót is, amely 1940-es évek elejéig szolgálta a turistákat.

Az 1937. április 8-án tartott közgyűlésen Kovács Zoltán ügyvezető elnök emlékezett meg Rhé Gyuláról. Ő szeretett meg a veszprémiekkel a turistaügyet és részt vett az osztály bölcsőjénél, valamint az útjelzések kataszterének megvalósításában. Ekkor kapott telket a Turistaház.

A közgyűlésen megválasztott új elnökség tagjai:
elnök: Karsay Sándor járásbírói elnök
alelnök: Tekerés Lajos városi főtanácsos
pénztáros: Saáry Mária

Az elnökség célja új, fiatal gárda toborozása, egyesületekkel való együttműködés, egyesületi élet felpezsdítése. Az MTE Bakonyi Osztálya dr. Karsay Sándor járásbírói elnök vezetésével újabb lendületet vett. Folytatódott az infrastruktúra kiépítése (kab-hegyi, somló-hegyi kilátók karbantartása, helyreállítása).

Az 1938. évi Szent István Jubileumi vándorlás előkészületében a Veszprémi Bakonyi Osztály fontos és kiemelkedő feladatot kapott. A városon áthaladó Kék sáv jelzés (K –) felfestésében aktív szerepet játszottak a tagok. Az útvonal kialakításában és csinosításában, jelzéstfestésben és úthálózat karbantartásban a Bakonyi Osztály teljes tagsága kivette a részét. A program lebonyolításában és a vendégek fogadásában, elszállásolásában, kalauzolásában is jeleskedett a tagság jelentős része. A veszprémi programsorozat idején lelkes turistáink fogadták a jubileumi vándorlás Veszprémbe érkező turistáit, a protokoll vendégsereget, a látogatókat.

Az egyesület ebben az évben 65 tagot számlált, és az egyik legaktívabban működő civil egyesület volt Veszprémben.

A Bakonyi Osztály célkitűzései között szerepelt a keresztény és a nemzeti alapon álló többi veszprémi egyesülettel való együttműködés, a Bakonyi Osztály kebelében új, fiatal gárda bevonása a turistáskodásba. Kellő figyelmet fordítottak a turistaság ifjúságának a toborzására, az egyesületi Otthonról is gondoskodni kellett, amellyel az Osztály belső életét kívánták élénkíteni.

1939-ben a Bakonyi Osztály az alábbi vezetőséggel működött:

elnök: dr. Karsay Sándor járásbírói elnök

alelnök: Füleky Béla felsőkereskedelmi iskolai tanár és Márföldi Aladár városi főmérnök

főtitkár: Filka Ferenc

penztáros: dr. Szabó Lászlóné (pénzügyi főtisztviselő neje).

Az MTE Bakonyi Osztályának a következő vizsgázott túra vezetői voltak, akik rendszeresen vezettek túrákat, csoportokat és a városkalauz feladatot is ellátták:

Karsay Sándor, Füleky Béla, Bally Béla, Árokszállási Sándor és Árokszállási Sándorné, Havasi István, Steindl Antal, Saáry Mária, Korein Jánosné, Kulcsár Aladár, Tanka Sándor.

Az egyesületi tagoknak kötelező volt elsősegélyképzésben részt venni, melyet az Országos Mentőegylet támogatott s évi két alkalommal itt, Veszprémben tartotta a tanfolyamot.

A túrakiírásokat a helyi sajtó (Veszprémi Hírlap, Veszprémvármegye, Veszprémi Független Hírlap) hasábjain tették közzé, a nagyobb túraeseményeket a Magyar Rádióban közvetítették. Közgyűléseiket a város elegáns épületeinek a díszhelységében tartották. A Bakonyi Osztály tagjai rendszeresen részt vettek a város és a közvetlen környék turista megmozdulásain. Szorgalmazták a Cserkész és Turista Otthon mihamarabbi felépítését (ma: Jutasi út mentén a volt VTC-pálya melletti tornyos épület), melyet Csomay Kálmán jelölt ki erre a célra. A turista vándorgyűlések lebonyolítása is a veszprémi szakosztály feladata volt. Télen a mozi épületében síoktatói filmeket vetítettek és tanfolyamokat tartottak az érdeklődőknek.

1940-ben a Bakonyi Osztály új elnöke Filka Ferenc (Veszprém, Villator 7. sz. alatti lakos) lett.

Ekkor már tervezték az Országzászló felállítását, mely felállításának a kivitelezésében a turistáinknak is kiemelkedő szerep jutott. Ebben az időszakban az Egyesület

elvezítette addigi aktív, országosan vezető szerepét, mert a tagokat a politikai események elszólították, s maga a Bakonyi Osztály vezetősége is kevesebbet publikált a Turisták Lapjában. A politikai események (világháború és a zsidótörvények) hatására a taglétszám megfogyatkozott, ekkor már kevésbé működőképes az egyesület. Az idegenforgalmi szempontból jelentős Jutasi utat (Szent Imre herceg útja) parcelálni kellett, mert a várost a vasút felé akarták fejleszteni. A fejlesztés kivitelezésében is aktív szerepet vállaltak a még a városban itt maradt, a háború előszele és a politikai események hatására el nem szólított veszprémi turisták.

1941-ben a már tagságában megfogyatkozott egyesületi kezdeményezte a Laczkó Dezső sétaút létrehozását, ami a VTC-pályától a Rhé Gyula pihenőig a Táborállási erdő irányába tartott volna. Ez a program a városi főmérnöki iroda ajánlásával készült el a turisták javaslatára. A sétautat iskolai kezdeményezésekre pihenőpadokkal látták el. A veszprémi vasútállomások peronjait, váróhelyiségeit virággal ültették be, melyet a lelkes tagok támogattak. Zöldesítik a köztereket, és minden polgári ház ablakában virágokat helyeztek el. Az erdők, sétányok kialakítása, és azok tisztántartása a Bakonyi Osztály vállalásaiban szerepelt. Csomay Imre városgazda irányításával újra elkezdődtek a szépítési, világosítási akciók, a városszéli erdőterületek fásításában kiemelkedő szerepet játszottak a Bakonyi Osztály turistái is.

Az 1940-es években sok veszprémi aktív turista a háború és kibontakozó politikai események hatására külhonba, vagy frontra kerül, ahonnan – legtöbbször – sajnos már nem tért vissza. Tevékenységüket és munkásságukat tartalmazó iratanyagait 1944-ben a háborús iratétetés teljesen megsemmisítette. A turista egyesület tevékenysége 1952-ben, új korszakban, új társadalmi szerveződésben átalakul és új, politikai formában, új célkitűzésekkel indult hódító útjára.

IRODALOMJEGYZÉK

Turisták Lapja 1894, 1901, 1910, 1902

Turisták Lapja országos turista folyóirat

1932. okt., nov., 1933. jan. 28. p., 1933. jan. 204. p., 208. p. 1935. jún. 252. p., 1935. jún.-júl. 221. p., 1936. jan. 60. p., 1937. jún.-júl. 245. p., 1937. okt. 337. p., 1938. jan. 41. p., 1938. febr. 90–119. p., 1938. ápr. 217. p., 1938. aug. 8. 391. p., 1938. aug. 8. 400. p.

50 éves a Turisták Lapja: 1888–1938 Jubileumi kiadvány 816. Bakonyi Osztály bemutatása 1940. jan.-márc., 1941. ápr. 75. p., 1941. aug. 181. p.

Veszprémi Független Hírlap 1885. szept. 5. 2. p., 1890. máj. 31. 2. p.

Veszprémi Hírlap 1912. márc. 10. 2. p., 1914. ápr. 5. 4. p., 1930. febr. 16. 5. p., 1930. máj. 18. 3. p., 1930. júl. 27. 3. p., 1937. ápr. 11. 1–2. p., 1940. febr. 25. 2. p., 1940. máj. 5. 1. p., 1940. máj.

12. 4. p., 1940. aug. 14. 2. p., 1940. okt. 28. 1. p., 1940. dec. 4. p., 1940. dec. 22. p., 1941. febr. 12. p., 1941. márc. 19. p., 1943. aug. 25. 1. p., 1944. márc. 26. 5. p.

Városok Lapja 1943. 46. p., 1944. 74. p.

MNL VeML: Polgármesteri iratok 1900–1912 II. 1453/1909

MNL VeML: Polgármesteri iratok 1900–1912 II. 2749/1908

MNL VeML: Polgármesteri iratok 1900–1912 II. 1222/1908

MNL VeML: Polgármesteri iratok 1900–1912 II. 1961/1904

Körtvélyesi István veszprémi várkapitány

KARACS ZSIGMOND

A család neve és helyhez kötése

A magyar nyelvterületet végigjárva aligha találunk olyan vidéket, ahol a Körtvélyes alakot meg ne találnánk a helynévi anyagban. Az eredeti szótövet kurtul-el+fa szóösszetételként már az 1055. évben kiadott Tihanyi alapítólevélben láthatjuk. Nyelvészeink e magyar szót általában török eredetűnek tekintik.¹ A Kárpát-medencében legalább két tucat egykori, vagy ma is fennálló lakotthely² viselte a vadkörtés jelentésű melléknévből főnévvé vált Körtvélyes birtok, vagy falunevet.³ A XIV. századra, amikor a birtokos nemes családok nevei kialakulásának kezdetét tetten érhetjük, a hazai településnevek jó része már többszázados múltra tekinthetett vissza, mégha írott forrásaink csekély számuk miatt ezt csak elvétve erősíthetik is meg. Az egyelemű személyneveink erre a korra egyre kevésbé voltak alkalmasak a nemesi jószágok átörökítését szolgálni. A toldalékként alkalmazott –fi mellett feltűntek a különböző tulajdonságokra és a birtokra –i képzővel utaló (latin szövegben de Körtvélyes alakú), először csak ragadványnévként szolgáló, idővel állandósuló családnevek.⁴

A Körtvélyesi család a XVII. század elején még Moson vármegyéhez kötődött. 1613-ban István győri lovas katona, a későbbi várkapitány a Lengyel testvérekkel egyezkedik az oroszvári jószágon.⁵ György 1629-ben Moson vármegye alispánja.⁶ Minden bizonnyal, a korabeli szokások ezt erősítik, a család birtokában levő Körtvélyes falutól vette a nevét. Oroszvártól alig tíz kilométerre fekszik Körtvélyes, melyet 1908-ban Lajta előnévvel látott el az Országos Törzskönyvi Bizottság,⁷ 1922-től pedig Pama-nak írják Ausztria Burgenland tartományban. Egy 1928. évi határleírásban „villa Kurthuel”-ként említik. Az 1529-es török pusztítás után horvátokkal telepítették be.⁸ Bél Mátyás 1725. évi Moson vármegyei leírásában nem látjuk a nemesség között a Körtvélyesi családot. A településről azt írja, elnevezése minden bizonnyal körtéskertet jelent és valamikor vámszedési joga volt, van egy nemesi kúriája.⁹ 1836-ban az Esterházy, Naszvady és Zsitvay nemzetségek bírták.¹⁰ 1920-ban még 125 fő, a lakosság 11%-a volt magyar, az 1981-es népszámlálás szerint 3% alá, 23-ra csökkent a magyar nyelvűek száma.¹¹

Pillanatnyilag a Körtvélyesi család valamikor oroszvári jószágáról van értesülésünk. E mosoni famíliából való István várkapitány utódai Szabolcsba, Biharba és Szászvárosba kerültek. Még legalább négy különböző eredetű családról tudunk, akik

a Körtvélyesi nevet viselik. Az abaújiak Bihar és Veszprém vármegyébe származtak. A sárosiak Temes vármegyébe. Éltek még Zemplénben, valamint Pozsony vármegyében, akiket 1754–55-ben Körtesiként írtak össze. István utódait időnként még napjainkban is Körtösinek szólítják. A fenti öt família aligha származik közös törzsből.¹²

A kiegyezés után kialakult téves közhiedelem a Körtvélyessy alakot véli a nemesség kifejezőjének. A még alakulóban lévő magyar írásbeliség a török uralom és a reformáció közel egyidejű beköszöntével, szinte alig érzékelhetően, egy katolikus latinos és egy protestáns nemzeti irányba indult. Szerencsére, a rendszeres és szoros kapcsolattartás által ez csak néhány, akkoriban is majdhogy jelentéktelen és nem kizárólagosan elválasztó sajátosságban mutatkozott, mint az y, az i, illetve j betűjegyek alkalmazása. Az előbbi inkább a királyi területen, az utóbbi a fejedelmi országrészen vált túlnyomóvá, de nem általánossá. A királyi adománylevelek az i-re végződő családneveknél inkább az y-t használták, míg a fejedelmi oklevelekben az i-t alkalmazták. Az adományozottak pedig a lakóterületükön használatos írásmóddal éltek. Mindez a nyelvújítás koráig békésen megfért egymással, csak a XIX. század elején a jottisták és ypszilonisták küzdelmében¹³ váltott ki éles tollharcot, mely azonban a megrögzött százados szokásokra alig lett befolyással. Elsősorban a megyei hivatalba jutók szolgálalkú alkalmazkodásában tükröződött.

A jogi érdekkörbe ez az elsősorban helyesírási jelenség a 48-as törvények polgári egyenlőséget kimondó következményeként került be. Amidőn Jókai, Görgei és mások is, az egykori királyi területen élő, tehát y-t használó családok tagjai, lemondtak a vélekedésük szerint nemesi előjogukat képviselő y használatáról, a keleti fejedelmi területek nemesei ezt csak elvétve követhették alig élve e névformával. Amúgy sem lehetett rendi jellege, hiszen sok jobbágy nevét is így írták. Jókai és Görgei ismertsége azonban a szép- sőt, a történeti irodalomban is elterjesztette e hiedelmet. A kiegyezést követően már kevésbé jogalpra, hanem inkább a nosztalgikus hagyományokra épülő dzsentri szellemiség hatására, a századokon keresztül jottista formával élők utódai százával kérték nevük ypszilonosítását, még az 1895. évi, a nevek pillanatnyi állapotát rögzítő állami anyakönyvezés bevezetése után is, egészen a második világháború végéig, lehetőséget teremtve sok olyan család nevének ypszilonosítására, akiknek elődei nemtelenek voltak.

Természetesen, mindezek tudta és tudomásulvétele mellett sokan, így a gróf Teleki família és a Körtvélyesi család tagjainak többsége megtartotta nemzeti történeti hagyományait neve írásmódjában.

A Moson vármegyei Körtvélyes felbukkanása után negyedfélszáz évre kerültek látókörünkbe a XVI. században a nyugati végeken Pozsony, illetve Moson vármegyében a Körtvélyesiek. Nyilván további kutatás még szűkítheti e tág időhatárokat, és tisztázódhat e két megyében élt família közti esetleges kapcsolat, hiszen az 1754. évi Pozsony vármegyei Körtesi és az ekkor már a Szabolcs megyei Földesen élő Körtösiként is emlegetett Körtvélyesiek nevének e formában levő ideiglenes felbukkanása¹⁴ aligha igazolhatja az egy törzsbe való tartozást. Inkább nyelvi jelenségként

értékelhetjük, mely egyben a hosszú nevek rövidítésére való törekvés formája is lehet, esetleg azt érzékelteti, hogy régies körtvély köznyelvben körte alakká módosulásának kísérő jelensége, mely a családnév írásmódjában nem váltotta fel a régi formát.

A Pozsony vármegyei Dióson, Nagyszombatban és Kismácsédon fordult meg 1545-ben „Kerthwelyessy Isthwan”,¹⁵ ők feltehetően a Gidra-patak menti Vedrőd közelében fekvő Körtvélyeshez kötődtek. Az utódok 1656-ban a nagyszombati gimnázium anyakönyvében,¹⁶ majd az 1754/55. évi országos nemesi összeírásban tűntek fel.

A végvári katonaelet sodrában

Kerecsényi László 1566-ban kénytelen volt feladni Gyula várát. A török álnoksága miatt az ott szolgáló Zichy György magát a rétbe vetve tudta csak életét megmenteni. Váradí lábadozása után¹⁷ a Dunántúlra ment és Moson megyében az ott Oroszvárt és környékét bíró Jósa Farkas Ilona leányával kötött házasságot,¹⁸ majd 1580 és 1591 között Moson vármegye alispánja lett. 1568-ban felesége örökségként jutott Oroszvárhoz. A későbbiek folyamán Zichy György gyermekei közül Pállal még többször találkozunk, Erzsébetet pedig elvette Körtvélyessy János, kinek halála után Rajky János, Moson vármegye 1599. évi alispánja lett a férje.¹⁹

A győri püspökvárat hadicélokra foglalták le, ezért a püspökök Várkeszöben, Fertőrákoson, vagy Szombathelyen tartózkodtak. A győri püspöki uradalmak intézője volt „Kerthüeley János”, aki 1585-ben a soproni tanácstól kér tizenkét szál gerendát a rákosi építkezéshez. 1587-ben pedig a Sopron városához tartozó klimpai (kelénpataki) jobbágyoknak a rákosi földeken tett kártevésére figyelmezteti „Joannes Kerthüelei” a soproni előljárókat.²⁰ Az aláírás mellett a Körtvélyesiek ovális pecsétlenyomata: a címerpajzsban jobbra lépő oroszlán, míg sisakdíszként kardot tartó, növekvő oroszlán látható.

Körtvélyesi János sógora, Zichy Pál 1609–1613 között Győrben lovaskapitány. 1615-től két év Bethlen Gábertól elviselt fogságot leszámítva veszprémi főkapitány, majd 1627-től Győrben észak-dunántúli vicegenerális 1638-ig, haláláig. A szintén katonáskodó fia, Zichy István a család grófi ágának megalapítója.²¹ Körtvélyesi István 1613-ban győri lovas katona, valószínű Zichy Pál ötven huszárjának egyike.

Az 1613. évi országgyűlésen a rendek tele vannak panasszal. Moson vármegye az utolsó török háború óta nem tud szabadulni az idegen katonaságtól. A győri alkaptány nem magyar, a főkapitány pedig nem függ a nádortól. Az evangélikus lelkész nem engedik be a várba, pedig az ország nagy többsége protestáns, csak tíz százalékat katolikus, a katonák panaszkodnak, a győri tisztek károsítják a püspököt. Egészen nyíltan hirdetik, hogy Győr a császár városa, tiltják a várfalon kívül az elpusztult házak újjáépítését. Az 1613. évi VI. törvénycikk a végvárak magyar katonasággal, élelmi és hadi szerekkel való ellátásról intézkedik, ám a portánként meg-

szavazott 3 forintnyi adó kevés a végvárok költségeire. Még az 1618. évi diéta is biztosítani akarja az ország lakosait a főkapitányok és várkapitányok önkénye ellen és bizottságot nevezett ki a győri sérelmek elintézésére.²²

E körülmények között állt a győri őrség tagjai közé „Stephano Körtüelyesy”. A katonának pedig, akit hol fizettek, hol nem, mindig pénzre volt szüksége. Körtüelyesi István 1613. szeptember 2-án a győri káptalan előtt elzalogosította harminc és ötven magyar forintért a Moson vármegyei oroszvári birtokából három jobbágyát a hozzájuk kötődő szántóföldekkel és legelőkkel a tóti Lengyel Boldizsár, János és Miklós testvéreknek.²³ A szerződésben nem említett negyedik fiútestvér, Lászlónak az István fia 1651-ben Körtüelyessy Magdolna férje.²⁴ 1622. december 13-án a távozni készülő Kenessey Péter tihanyi várkapitány helyét pályázza meg Körtüelyesi István. Ekkor még azt válaszolják neki, ha Kenessey rendesen lemondott, elsősorban őt veszik figyelembe a tisztség betöltésekor.²⁵

A tihanyi apátságból a mohácsi vész után elszéledtek a szerzetesek, elhagyott javaikba költöztek a tihanyi várkapitányok. A várban állomásozó nyolcvan fő egyharmada a lovassághoz tartozott. A várnak négy tornya volt, köfalait sánc, három palánk és hatalmas vizesárok védték. Tihany fontos szerepet játszott abban, hogy a török nem vethette meg a lábát a zalai parton, a Balaton északi oldalán. 1950-ig Zala és Veszprém megye határa Alsóőrs és Almádi között húzódott. A várkapitányok használták az apátság épületeit és földjeit. Az új tihanyi apát, Ramocsaházi Mihály az eddigi gyakorlattal szemben a kezébe óhajtotta venni székhelye javait. *„Szüksége volt tehát tihanyi házára, kertjére stb., ezért nem tetszett neki, hogy Körtüelyesi István, az új várkapitány, 1624 tavaszán szintén használatba vette a vár alatt keletre lévő szőlőskertet, pajtás szerűt, a Belső tó felé eső két veteményes kertet, valamint az Apáti erőd körül fekvő réteket.”*²⁶ A már birtokon belüli Körtüelyesi István beiktatásához báró Hans Breuner észak-dunántúli generális, azaz magyarosan báró Preiner János győri főkapitány 1624. június 11-én kéri a királyi jóváhagyást. 20-án maga az érdekelt is kérvényezi a tihanyi várkapitányságban való megerősítését. Az udvari haditanács 26-án rendelte el, hogy iktassák be és nevét vezessék be a győri végvidék mustrajegyzékébe.²⁷ Pozsonyból hiába jött Tihanyba Ramocsaházi apát, 1624 szeptemberében a soproni országgyűlésen panaszolta: *„A tihanyi várkapitány nem engedi elfoglalnia a kolostorán belül levő székházat, hanem kénytelen egy falu rozszant viskójában meghúzódni, tudni illik Füreden, ... leromlott kolostorának felépítésére semmit sem tehet, a katonáknak, különösen a mostani kapitánynak minden napos jogtalan zaklatásai miatt, ki az előbbi apáturat behálózva mindent lefoglalt.”*²⁸ Körtüelyesi az addigi gyakorlatot folytatta, katonáit élelmezni kellett. A tihanyi véghely erősítésére szükséges ingyen munkákat az 1613. évi VIII., az 1618. évi XLIX. és az 1622. évi XXXVI. törvénycikkek szerint a Tihany várhoz tartozó jobbágyok voltak kötelesek teljesíteni. Az 1625. évi XXXV. törvénycikk Tihanyra nézve is elrendelte, hogy a hódoltsági falvak jobbágyait, kik a töröknek teljesítendő robotra a véghelyeken át- és visszamennek, az új véghelyek kapitányai vámszedéssel és egyéb díjakkal ne terheljék, amiképpen ez Veszprémben, Tihanyon és Vázsonyban megtörtént.²⁹

„1624 május 26-ika táján Körtvélyesi István, a tihanyi véghely kapitánya elfoglalt mindjárt a vár alatt keletre egy szérúskertet a mellette fekvő szérúvel, mely most juhállásul szolgál, továbbá két veteményes kertet a vár és az előtte levő Belső tó között. E foglalással az alperes 100 magyar forintnál több kárt okozott. Ugyanazon évi június 24-ike körül a várkapitány erőszakosan hatalmába ejtette az apátságnak valami 21 holdnyi szántóföldjét Tihany szigetén a Külső tó környül való földek dűlőjében s körülbelül öt holdat a Dióshegy nevű dombokon. Ily módon az apát kára több mint 100 magyar forint.”

Körtvélyesi István 1627. február 28-tól, Hans Breuner győri főkapitány javaslatára veszprémi kapitány.³⁰ A Ramocsaházi apát kezdeményezte per még Tihanyhoz kapcsolja néhány évre nevét és érdekeit. Mint tihanyi kapitány használta az apátság javait, sőt ezután is tulajdonának tekintette. A jelenség nem egyedi. Körtvélyesi veszprémi elődje, Zichy Pál főkapitány szintén sajátjának tekintette a veszprémi püspökség javait. Zala vármegye egyik alispánja 1627. február 8-án hites embereivel kiszállott Tihanyba. A várba nem engedték be, így egy viskóban ült törvényszéket. Mivel nem büntényről volt szó, az alperest ügyvédje képviselte, aki azonban mindentől elzárkózott. 1627. május 11-én Zala vármegye szentgróti törvényszéke, a Tihany-vár alatt lévő három kert, a Külső-tó körül és a Diós hegyen fekvő földek, valamint az apáti rétek miatt folyó perben Körtvélyesi István volt tihanyi, ekkor már veszprémi várkapitányt elmarasztalta. Négy száz forint kártérítést és 75 márka, azaz 300 magyar forint bírságot rótt ki, ez utóbbinak fele az apátot illette. A kártérítést a felperes a vesztes fél ingóságaiából, ha ezek nem elegendők, a Zala vármegyei ingatlanaiából is megveheti. A szentgróti törvényszék 1629. március 27-i újabb ítéletével az ügy végleg lezárult az apát javára.³¹

Ramocsaházi apát a megnyert pert követően sem költözött a veszélyes harcoknak is kitett Tihanyba. Az általa leszólt elődje, Herovics apát példáját követve a kapitány kezén hagyta, csak a tulajdonjogot tartotta meg. 1633-ban ír erről a szárszói Somogyi János tihanyi kapitány: „Annak utána pedig mind az két kapitány, kik Körtuelisei István után énelöttem itt Tyhanyban kapitányok voltak, úgymint Hathalmi Sándor és Kállay Miklós, mindeket az apátúr uram ő kegyelme adományából és engedelmeiből bírtanak, ... nem úgy mint tulajdon magam erejéből és hatalammal bírnám.” Feltehetően ez lehetett az oka a váci püspök tihanyi vagyongondnökká való kinevezésének. Mivel mindeközben „II. Ferdinánd megbízta magyar udvari kancellárját, Kissenyei Sennyey István váci püspököt a tihanyi apátság javainak gondozásával és igazgatásával, aztán meghagyta Báró Preiner János győri főkapitánynak, Alsóindvai gróf Bánfi Kristóf zalai főispánnak, Gróf Nádasdi Pál vas vármegyei főispánnak, Körtvélyesi István veszprémi várkapitánynak és Bakács Farkas főasztalnoknak, hogy támogassa a váci püspököt a tihanyi apátság jogainak védelmében.”³² Körtvélyesi peres félből immár védelmezőjévé vált a tihanyi apátság érdekeinek, amit annál inkább is jobbszívvvel tehetett, mert alig két hónappal a végleges elmarasztalása után az uralkodótól bőséges adományt kapott érdemeiért, szolgálataiért.

Körtvélyesi István veszprémi várkapitány

Körtvélyesi kapitány tihanyi ügyeit lezárva, visszatérünk a három év előtti eseményekhez, melyek veszprémi várkapitányságához vezettek. Előzetes felkérés után Hans Breuner győri generális mindenki előtt Zichy Pál veszprémi főkapitányt nevezte meg mint legalkalmasabbat a győri vicegenerális tisztségre 1626. május 21-én, majd július 5-én Zichy Pál helyére Körtvélyesi István tihanyi kapitányt javasolta, s augusztus 29-én mindkét ügyben uralkodói döntést kért. December 15-én jóváhagyták Zichy kinevezését és Körtvélyesi számára is kiállítottak egy utasítást. Zichy Pálnak komoly anyagi és ebből adódóan a veszprémi főkapitányi rang megtartását igénylő érdekei voltak, amit többször is változó eredményű tárgyalásokkal próbáltak megoldani. Úgy tűnik, a püspöki javak zálogos birtoklása nem személyhez kötődött, hanem a veszprémi főkapitányi tisztséget illette. A jövedelem további biztosítása miatt, a Zichyhez több szálon kötődő és többé-kevésbé lojális unokaöcs, Körtvélyesi István látszott a legalkalmasabbnak az utódlásban, s mindemellett a tisztség ellátásához másfél évtizedes katonai múltja biztosítékul szolgált. Egy 1627. február 18-i iratból látjuk, hogy Körtvélyesi István Veszprém tényleges kapitánya, Zichy Pál pedig győri főkapitány-helyettesként tovább viselte a veszprémi főkapitány címet és kapta a fizetést. Ez február 27-én annyit módosult, hogy Zichy megkapja a veszprémi főkapitányi fizetést, Körtvélyesi viszont a győri vicekapitányt. 1628 januárjában még mindig vita volt a fizetésük körül.³³

Bonyolította a helyzetet és egyben a veszprémi főkapitányság dolgában a megoldást is hozta, hogy az uralkodó, rekatolizációs törekvéseit erősítendő, már a tihanyi apátság érdekében eljáró Sennyei Istvánt, a török uralta Vác püspökét veszprémi püspökké nevezte ki, aki Thúry Etele szerint II. Ferdinándtól egy adományt csalt ki.³⁴ 1629. január 23-án újabb utasítást kapott Körtvélyesi, ezután a közte és Zichy Pál közti anyagi és rangcímbeli variációiknak vége szakadt.

Veszprémben Körtvélyesi kapitány az embereivel szemben is kellemetlen helyzetbe került. Még 1567-ben I. Ferdinánd a veszprémi várőrséget a Várpalotát ostromló törökök feletti győzelemért abban a kiváltságban részesítette, hogy „*minnen születendő gyermekeikkel együtt minden vámtól, harmincadtól s akármely más néven nevezendő igától mentesen a véghelyeknek mindennemű szabad jussaival élhessenek.*”³⁵ Az 1608. évi koronázás előtti törvénycikk I. szakasza értelmében pedig „*a vallás szabad gyakorlata Magyarország véghelyein is, a magyar katonáknak mindenütt szabadságukra hagyassék*”. De ezt igyekeztek úgy értelmezni, hogy templom nélkül is lehet gyakorolni. Körtvélyesin kívül az egész őrség református volt. Szabó Miklós veszprémi udvarát templomépítésre hagyta. A református templom építését 1627. október 6-án kezdték el. Körtvélyesi ezt jelentette Zichy Pálnak, mivel Breuner generális október 11-én leállította az építést. Október 21-én a két szolgálatot teljesítő kapus tizedest Körtvélyesi kapitány elzáratta, mert beengedték a templom építéséhez való anyagot. Október 26-án a Veszprémbe látogató Zichy Pál vicegenerális az építkezés megnézése után semmiről sem intézkedett. Így érvényben

maradt az építőanyag behordását tiltó rendelet és félbemaradt „*az épület, melynek mintegy negyed részét kőrákásában építettük volt meg a bástya felől*”. Megtudták, hogy „*a király képe ő nagysága Győrre hazajött mindjárt megválasztotta a sereg Palothai Ferenc uramat, hogy nála a templom építést személyesen kérelmezze. ...1628. május 12-én... azon kegyelmes válasszal tért vissza, hogy építhetnek, csak-hogy a többi házaknál magossága feljebb ne legyen, és hogy két sindelyre, vagy héj-jazatra legyen*”. November 17-én Körtvélyesi kapitány Győrbe ment jelenteni, mert az engedélyezettnél magasabbra építették, természetesen azonnal megérkezett a generális befejezést eltiltó levele. Gál Imre református lelkész és „*Veszprém végvárának lovas és gyalog serege*” erőfeszítésének köszönhetően 1629-ben a templom mégis felépülhetett.

A sok hercehuccával járó templomépítés megmaradt irataiban a kérelmezőket válaszelevelében Zichy Pál vicegenerális így tisztelte meg: „*Nemes nemzetes és vitézlő uraknak, ő császári és királyi felsége veszprémi végvára fő és alkapitányainak, a lovasság vezéreinek, vajdáknek és a többi lovas és gyalog renden lévő katonaságnak uraimnak és barátainak.*” Körtvélyesi István főkapitány szinte egész tisztkarát bemutatathatjuk ezeknek az iratoknak alapján.

Alkapitányok: Tállyai György, Borsosgyőri János, Ujvári Mihály, Miskey István, Laskói András.

Lovashadnagyok: Vincze Gergely, Gál Ferenc, Csajági Máté, Palothai Ferenc, Vincze Jakab, Gorup Péter, Palotai Nagy János, Roboz Benedek.

Vajdák: Oroszy István, Kutszeghi Lukács, Zente István, Bógor István, Horváth Balázs, Boros Mihály, Nagy Gergely, Medgyesi János, Csepke György, Vaszary András, Szűcs Mihály, Szűr Tamás, Szabó Márton, Ecséri Lázár.

Zászlótartók: Nagy Albert, Vida Pál, Balassa Farkas, Horváth Miklós, Molnár János.

Pattantyús: Lakatjárom János

Trombitás: Tessenyi

Dobosok: Horváth János, Horváth Balázs, Gerencsér Imre, Katona János

Tömlőctartó: Somogyi János

Porkoláb: Simon Pál

Ismerjük még a két elzárt kapuőrző tizedes, Varga László és Gyaludi Lőrinc és a reformátustanító, Szűcs Gergely nevét.³⁶

„Kertvélessy” István veszprémi főkapitánynak megbízható segítőkészségéért, melyeket változatos helyeken és körülmények között, így a győri szolgálatban egyszerű katonaként, majd Tihany várának kapitányaként is tett, II. Ferdinánd Bécsben 1629. május 23-án az elhalt Imrefffi Farkas Somogy és Baranya vármegyében levő birtokait adományozta, melyek részint népes, részint puszta helyekből állnak, úgymint Samador, Bezenfalva, Zent László, Batfalva, Szent Tamás, Hagymáskér vagy Hagymás, Töryek, Hasagi, Tormas, Zerdahely, Leder vagy Lenczi, Galosfalva, Dörcho, Vizlo és Dios. Amint az oklevélből kiderül, Imrefffi Farkas magvaszakadtával előtt a kiskomáromi véghely lovaskapitánya, Bakó Farkas kapta a jószágot, de korai halála után „Körtvélessy” István nyerte el.³⁷

A beiktatási eljárás „Keörtueliesi” István veszprémi főkapitány somogyi adománybirtokát illetően 1629. augusztus 31-én folyt a győri káptalan előtt a nádor képviselőjében. A jelentésből kitűnik, milyen nagy számmal vettek részt a Somogyban is birtokló végvári tisztek, különösen Bakács Farkas keszthelyi főkapitány és beosztottjai, úgyszintén a keszthelyi Pető család tagjai, s Zichy Pál, a győri vicegenerális.

Ellentmondott a beiktatásnak Sarkan István kiskomáromi főkapitány és Imrefffi Farkas özvegye Somdor, Zent Thamas, Tóriek, Beőszinfalva, Galosfalva, Hagimas és Hasangy településekre.³⁸ Részletes információval jelenleg nem szolgálhatok az adományozott jószágok következő évekbeli sorsát illetően, csak néhány faluról tudjuk, hogy három évtized múltán Imrefffi Farkas özvegye a földesura.³⁹ A XVIII. század elején e jószágok nagyobb része Festetich Pál kezében volt.

Mindeközben erőteljesen folyt a katolikus egyház restaurációja. II. Ferdinánd 1629. december 18-án szigorúan megparancsolta a veszprémi várórségnek, hogy Veszprém földesurának elismerjék a veszprémi püspököt és káptalant, ne zavarják háztulajdonaikban és egyéb világi javaikban, hanem mindenben a segítségükre legyenek. Szentandrassy István erdélyi püspök és győri kanonok, valamint Eőry Zsigmond királyi kapitány és nádori kiküldött jelenlétében Körtvélyesi István az egész őrség előtt felolvasta a király utasítását, mire kijelentették, hogy őfelségének alázatosan engedelmessé válnak.⁴⁰ Itt azonban többféle érdek ütközött össze. Láttuk már előbb, hogy a katonaság lelki üdvét szolgáló református templom építését Sennyei István veszprémi püspök biztatására⁴¹ a buzgó katolikus Körtvélyesi István veszprémi főkapitány minden kicsinyes alkalmat felhasználva hátráltatta.⁴² A régi és újonnan megerősített földesúri jogok érvényesülését megindították ugyan, de ne csodálkozzunk ezek után, hogy „teljességben való kifejlését a várórség megakadályozta”.⁴³ A várkapitány ellenérzését is kiváltotta a püspök földesúr megjelenése, hiszen a püspöki palotában székelt. A hadijog alapján a város minden fontos ügyében ő intézkedett. A kamara adományából a földesúri jogokat és hasznvételét is a veszprémi főkapitány bírta, jelen esetben ugyanez Zichy Pál győri vicegenerális illette. Az utóbbi kérdést 1629. december 30-án rendezték. Gróf Eszterházy Miklós nádor előtt Sennyei István püspök Zichy Pál győri alkaptánytól tízezer forintért visszaváltotta az elzálogosított javakat. Úgymint: Veszprém városa vám és fogyasztási adójával, Veszprém vármegyében: Füle, Kisberény, Kádárta, Herend, Jutas, Bogárfalva, Fokszabadi, Mesteri, Rátót, Baláca, Bozók, Szőlős és Fajs, Zala vármegyében: Merenye, Garabonc, Újlak, Felsőörs, Lovas, Paloznak, Csopak, Fűred, Nagypécsely, Szőlős, Vászoly, Kisfalud, Szent Ábrahám, Felsőpáhok, Somogy vármegyében: Siófok, Kiliti, Ságvár, Nagyberény és Tőreki birtokokat. Sennyei István 1630. február 25-én megvált Veszprémtől, győri püspök lett. Néhány hónapra Szentandrassy István követte.⁴⁴

A püspökség visszatérte és a káptalan 1630. évi visszaállítása után is tovább folytatta Veszprém előbbi végvári életét. „*A lakosok, nemesek és nem nemesek szabadon földesúri engedély kikérése nélkül adják és veszik földjeiket és házaikat. ...Magok a káptalani tagok is pénzért vásárolják házaikat.*”⁴⁵

Hiába kapott vissza szinte mindent a püspök és a káptalan, a lehetőséggel alig tudott élni. Úgy érezték, a király megfélemezte róluk. Az uralkodónak azonban a veszprémi végvár védelmi készségének biztosítása legalább olyan fontos volt, büntetlenül nem gyengíthette őket tovább. Az anyagi ellehetetlenülést megelőzendő a püspökség kénytelen volt a Zichy Páltól visszaváltott jószágot Felsőörs és Berény kivételével 1630. június 13-án 2000 forintért három esztendőre bérbe adni Körtvélyesi István veszprémi főkapitánynak. Kiegészítésül a kapitány vállalta, mint zsellért, egy kanonokot szolgáljával együtt eltart, minden szükségessel ellát egy káplánt és egy iskolamestert, megadja a kanonoki fizetéseket, továbbá természetesen a várat és a birtokokat jó karban tartja.⁴⁶ A veszprémi püspökök székhelyüket ezután is Sümegen tartották, a veszprémi székesegyházat 1630-ban azonban a lehető legegyszerűbben újra felépítették, hogy misézni lehessen benne.

Az országgyűlés azonban továbbra is elsőrendű fontosságúnak tartotta a végvárakról való gondoskodást. Az 1630. évi III. törvénycikk például Tihanyhoz csatolta a fenntartás biztosítására a Somogy megyei Bálványos és a Zala megyei Dörgicse falut. Mint a XLIV. törvénycikkben látjuk, a túlkapásaikat is igyekeztek fékezni. „*A véghelyeknek, névszerint Győrnek, Veszprémnek, Tihanynak... fő és alkapitányai azokkal a zsarolásokkal amelyekkel ennek az országnak bennszülött kalmárait a szokott vámokon keresztül terhelni szokták, jövőre teljesen hagyjanak föl és a szegény kalmárokat, az erőszakosságokról kelt cikkelyek erejénél fogva, hatalmaskodást büntetése alatt, az aprómarhák és állatok, meg a só és egyébek ötvened, vagy század étékének megadására, vagy az áruk tizedének kiszakítására kényszerítsék.*”⁴⁷

Időközben a család mosoni ágából „Körtvélesy” György mosoni alipán lett egy óvári nemesi kúria kedvezményezettje 1629. augusztus 6-án Tuschenstain János Frigyes végrendeletében.⁴⁸ Ugyancsak Káldi Ferenc vasi alispán hagyja 1633. október 25-i végrendeletében 32 telkes jobbágyát Kádártán „Körtvéljesi” Istvánnak.⁴⁹

A veszprémi püspököknek kevésbé volt szerencsésük a talán túl korán visszaváltott józágaikkal. 1632 tavaszától egyre többször tüntek fel a portyázó török csapatok Veszprém körül, még Csesznek várát is bevették. Az uralkodó mindenképpen békésen akarta az ügyet rendezni, mivel minden erejét a németországi harctéren volt kénytelen bevetni. Az 1635. évi országgyűlés XI. törvénycikke megtiltotta a törökök harcra ingerlését, de a velük való barátkozást is. Ezek a körülmények is közrejátszottak abban, hogy a veszprémi várórség szinte semmibe vette a püspökség földesúri jogait, akadályozták a kocsmáltatást, nem fizették a bérleteket.⁵⁰ A káptalan tagjai, megunva a zsellérséget, pénzért vásároltak házat, így 1636-ban március 16-án Őrsi (Eőry) Zsigmond királyi kapitánytól. Úgyszintén Acsády Benedek kanonok május 21-én vette zálogba Széplaki Andrásné tulajdonát. Mindkét ház a veszprémi várban volt.⁵¹ Csak az új uralkodó, III. Ferdinánd vette újból pártfogása alá a veszprémi káptalant és birtokát 1637. augusztus 7-én.

1638. január 28-án elhunyt Zichy Pál győri főkapitány-helyettes. Az Udvari Haditanács március 13-án értesítette Wolf Graf von Mansfeld győri főkapitányt, hogy Körtvélyesi Istvánnak adományozták a győri főkapitány-helyettesi tisztséget.

Az érdekeltet 15-én tudósították a kinevezéséről, majd 17-én bevezették a mustralajstromba, végül áprilisra a beiktatása is megtörtént. Körtvélyesi utóda Hosszútóthy György lett a veszprémi főkapitányságban.⁵² Az 1637–38-as évi országgyűlés telve volt a protestánsok sérelmeivel. Felmerült többek között, hogy az 1630-ban a grófságért hitet váltott Batthyány Ádám a templomok tucatjait foglalta el és erőszakosan térítette katolikus hitre a jobbágyait. III. Ferdinánd a hitlevelében kénytelen volt biztosítani a vallásszabadságot. Az ország védelméről higgadtabban folytak a viták, s az országgyűlés feloszlásának a napján, 1638. március 26-án a béke fenntartása érdekében tárgyalást kezdeményezett a törökkel.⁵³ Körtvélyesi István rövid vicegenerálisi korszakából gróf Batthyány Ádám nyugat-dunántúli generálishoz írt levelei maradtak fenn. Győrben 1639 augusztusában „Körtvéljessy” István meghalt, özvegye, Maria Magdalena Koserin 1645-ben sírkövet emeltetett számára.⁵⁴ Mi okozta az életerős férfi halálát? Okozott-e Körtvélyesinek lelkiismereti válságot a végvári vitézeit alapvetően sértő ellenreformáció, a békekötések által biztosított vallásszabadság következetes megsértése, s az ezt követő Körtvélyesinek már a tisztségéből adódóan tudomására juthatott eseménysor, a magyar (és protestáns) végvári katonaság tömeges földönfutóvá tétele?⁵⁵ E feltételezéshez némi alapot szolgáltat a fiának, akkor egyöntetűen reformátusnak ismert Tiszántúlon való felbukkanása és utódainak e vallásban való élése.

Körtvélyesiek a Tiszántúlon

Körtvélyesi István Magdolna leányát 1651-ben Lengyel István feleségeként látjuk. Az utódai még a következő században is tartották a kapcsolatot a Tiszántúltra kerültekkel, amit a tóti lengyelek könyvtárából Földesen a rokonság köréből előkerült kötet tanúsít.⁵⁶ Földesen 1678-ban tűnik fel István fia Márton, aki nem fia, hanem unokája Körtvélyesi István kapitánynak. Ez az 1876-ig Szabolcs vármegyei község nemesi közigazgatással bírt, amit Szapolyai János királytól III. Károlyig a magyar királyok és erdélyi fejedelmek sora erősített meg.⁵⁷ A település lakosságának 80%-a II. József népszámlálása idején nemesi jogállású volt. Körtvélyesi Márton, mint Földes kúriális nemes helység főbírája, 1692-ben zálogba vette Karacs Pál kisebb királyi haszonvételi jogait a község számára.⁵⁸ Szabolcs vármegye előtt 1738-ban Körtvélyesi János igazolja nemességét István 1629. évi adománylevelével.⁵⁹ Fiai, Zsigmond és Ferenc 1743-ban nyertek nemesi bizonyáglevelet,⁶⁰ majd az 1754/55. évi országos nemesi összeírásakor a Szabolcs vármegyei nemesség sorában látjuk őket.⁶¹ 1754-ben nádori donációt nyertek mezőszentmiklósi birtokukra.⁶² A család 1767-ben újabb nemesi bizonyáglevelet kapott Szabolcs vármegyéből.⁶³ A Földesről elkerült Ferenc, aki 1807-ben Püspökiben, 1819-ben pedig Váradon élt, a Kisvárdán oskolamester János és a Földesen lakó Márton testvérei nevében is kért nemesi bizonyáglevelet, beleírva földesi bővebb rokonságát.⁶⁴ A váradi Ferenc fia Lajos 1846-ban már az erdélyi Szászvárosban élt. Földesen az 1847. évi utolsó

nemesi összeírásakor a Körtvélyesi család tíz felnőtt férfi tagját vették számba.⁶⁵ Az utódok többsége a XX. század közepén Földesen élt, s ma is oda kötődnek.

JEGYZETEK

- ¹ MOLNÁR József: Veszprém megyei nyelvemlékek. Budapest, 1974. 11. p.
- ² FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leiratik. II. köt. Pest, 1851. 266–267. p. HERNER János: Erdély és a Részek térképe és helységnévtára, készült LIPSZKY János 1806-ban megjelent műve alapján. Szeged, 1987. 91. p.
- ³ KISS Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1980. 359. p.
- ⁴ KÁLMÁN Béla: A nevek világa, Budapest, 1969. 59. p.
- ⁵ Győri Levéltár: Győri Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Incipit Prothocolum. 6. köt. 44. p.
- ⁶ Magyar Országos Levéltár: E. 226. 2. köt. 482–484. p.
- ⁷ JENEY Andrásné-TÓTH Árpád: A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyagai alapján (1898–1913). Budapest, 1998. 190. p.
- ⁸ NÉMETH Adél: Burgenland. Bp. 1986. 28. p.
- ⁹ BÉL Mátyás: Az újabkori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése. Moson vármegye, Mosonmagyaróvár, 1985. 50., 78. p.
- ¹⁰ FÉNYES Elek: Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. I. kötet Pest, 1836. 174., 180. p.
- ¹¹ ÉGER György: A burgenlandi magyarság rövid története. Bp., 1991. 114., 126. p.
- ¹² KEMPELEN Béla: Magyar nemesi családok. VI. kötet, Bp., 1913. 250–1. NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 6. kötet, 451–452. p. KÁZMÉR Miklós: Régi magyar családnevek szótára XIV–XVIII. sz. Bp., 1993. 641–642. p.
- ¹³ BALÁZS László: A felekezetek egymáshoz való viszonya 1791–1830. Különös tekintettel az egykorú nyomtatványokra. Bp. 1935. 38–40. p.
- ¹⁴ Lásd a 12. jegyzetben KEMPELEN i. m. Földesi református egyház keresztelési anyakönyve 1797. XI. 23.
- ¹⁵ Századok 1875. 206. p.
- ¹⁶ ELTE Levéltár: M 001. mikrofilm
- ¹⁷ BUDAI Ferenc: Magyar ország polgári históriájára való lexikon, a XVI. sz. végéig. III. kötet, Nagyvárad, 1805. 614. p.
- ¹⁸ NAGY Iván i. m. 5. kötet 354. p.
- ¹⁹ NAGY Iván i. m. 12. kötet 371. és 9. kötet 594. p.
- ²⁰ HÁZI Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron, 1928. 124. és 132. p.
- ²¹ NAGY Iván i. m. 12. kötet 372. p.
- ²² ANGYAL Dávid: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. In: A magyar nemzet története. (szerk. Szilágyi Sándor) VI. köt. Bp., 1898. 200–206. p.
- ²³ Lásd 5. jegyzetet
- ²⁴ NAGY Iván i. m. 7. kötet 91. p.
- ²⁵ PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). /Szerk. Tóth G. Péter Veszprém, 1998. 149–150. p.
- ²⁶ ERDÉLYI László: A tihanyi apátság története. In: ERDÉLYI László: A pannonhalmi Szent Benedek rend története. Bp., 1908. 771–774. p.

- ²⁷ Lásd a 25. jegyzetet
- ²⁸ ERDÉLYI i. m. 87. és 223. p.
- ²⁹ Lásd a 28. jegyzetet
- ³⁰ PÁLFFY i. m. 122. p.
- ³¹ ERDÉLYI i. m. 87., 771–774. és 776. p.
- ³² ERDÉLYI i. m. 88., KARACS Zsigmond: Emlékezés Körtvélyesi István tihanyi várkapitányra. In: Tihanyi kalendárium 2001. (szerk. Korzenszky Richárd) Tihany, 2000. 50–53. p.
- ³³ Lásd a 30. jegyzetet
- ³⁴ 1628. július
- ³⁵ LUKCSICS Pál–PFEIFFER János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. 82. p.
- ³⁶ THURY Etele: A veszprémi református egyház története. Bp., 1893. 13. p.
- ³⁷ MOL. E. 227. Magyar Kamara Archivuma, Libri Donatorum. VI. köt. 282–283. p.
- ³⁸ MOL. R. 284. 3 csomó 1.
- ³⁹ CSÁNKI Dezső: Somogy vármegye. Bp., 1914. 53., 74. és 156. p.
- ⁴⁰ Lásd a 35. jegyzetet
- ⁴¹ ERDÉLYI Gyula: Veszprém város története a török idők alatt. Veszprém, 1913. 134. p.
- ⁴² Lásd a 36. jegyzetet
- ⁴³ Lásd a 35. jegyzetet
- ⁴⁴ ERDÉLYI Gyula i. m. 137. p.
- ⁴⁵ Lásd a 35. jegyzetet
- ⁴⁶ ERDÉLYI Gyula i. m. 139. p.
- ⁴⁷ Lásd a 28. jegyzetet
- ⁴⁸ Lásd a 6. jegyzetet
- ⁴⁹ MOL. E. 226. 3. köt. 725–727. p.
- ⁵⁰ VERESS D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Bp., 1983. 170. p.
- ⁵¹ Lásd a 25. jegyzetet. VERESS i. m. 169. p.
- ⁵² Lásd a 25. jegyzetet
- ⁵³ ANGYAL i. m. 458., SZIKLAY János és BOROVSZKY Samu: Vasvármegye. Bp., 1898. 307. p., VERESS i. m. 171. p.
- ⁵⁴ Lásd a 25. jegyzetet
- ⁵⁵ NAGY László: A végvári dicsőség nyomában. Bp. 1978. 68. p.
- ⁵⁶ BOROSS Zoltán hagyatéka, Debrecen
- ⁵⁷ HERPAY Gábor: Földes község története. Debrecen, 1936. 28., 62. és 69. p.
- ⁵⁸ HERPAY i. m. 137. p.
- ⁵⁹ SzSzBML = Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Önkormányzatának Levéltára. IV. A. 1. F. 39. N. 290. 1738.
- ⁶⁰ SzSzBML IV. A. 1. F. 44. N. 202. 1743.
- ⁶¹ Lásd a 12. jegyzetet
- ⁶² HERPAY i. m. 251.
- ⁶³ SzSzBML IV. A. 1. F. 68. N. 361. 1767.
- ⁶⁴ SzSzBML IV. A. 1. F. 19. N. 205. 1819.
- ⁶⁵ SzSzBML IV. A. 1/e 1321. csomó

Kisovits József veszprémi apátkanonok 19. századi könyvtára

KOLOZS BARNABÁS NÉ

MAGÁNSZEMÉLYEK KÖNYVTÁRI GYŰJTEMÉNYÉRŐL leggyakrabban ajándékozási, eladási vagy hagyatéki iratokból értesülhetünk. A könyvjegyzékek azonban ritkán tárják fel teljes egészében a könyvanyagot. Így történt ez Kisovits József veszprémi apátkanonok, főesperes könyvtárával is.



*Kisovits József apátkanonok
(1818–1885) (Varga Béla: Veszprém
város lexikona képtára)*

Kisovits József Veszprémben született 1818-ban. Édesapja szűrszabómes-ter volt. Az elemi iskolai és az alsó gimnáziumi tanulmányait Veszprémben, a gimnázium felső osztályait Székesfehérváron végezte. A filozófiát Pécsen, a teológiát Veszprémben és Pesten tanulta. Az 1841. évi pappá szentelése után Tapolcán és Tapsonyban káplán, Veszprémben alkántor, Nagyajomban plébános volt. 1874-ben került ismét szülővárosába, ahol kanonok plébános és a gimnázium püspöki biztosa lett. 1878-tól apát és zsinati vizsgáló volt. 1880-tól a III. osztályú Vaskorona Rend kitüntető címet viselhette. 1880-ban és 1883-ban Veszprém választókerületében Tiszapárti képviselőnek választották.¹

Első írásai a Munkálatok² című lapban jelentek meg (a Központi Papnevelő Intézet kiadványa), abban az időben (1836–1840), amikor Pesten, a Központi Szeminárium növendéke volt. 1871-ben a korabeli szokások szerint nyomtatásban is kiadta Saárdi Somssich Miklós (1784–1870) Somogy megyei földbirto-kos (az 1830-as és az 1832-es országgyűléseken somogyi képviselő) temet-

sén tartott gyászbeszédét.³ Későbbi írásait a Budapesti Hírlapban, a Fővárosi Lapokban, a Függetlenség és a Magyar Állam című lapokban közölték.⁴

Szülővárosában egyházi feladatainak példás ellátásán kívül nagy figyelemmel kísérte és segítette az oktatást. Új elemi iskola, a Szent Anna iskola felépítését kezdeményezte, amelynek az építéséhez és felszereléséhez jelentős pénzüsszeggel járult hozzá. Ő építtette újjá a Szent László elemi iskolát is. Mint a piarista gimnázium püspöki biztosa, jelentős szerepet vállalt a nagygimnázium főgimnáziummá fejlesztésének ügyében (pénzadományal is).

Könyvtárát még életében a gimnázium tanári könyvtárának adományozta.

A piarista gimnázium könyvgyűjteménye a vásárlásokon kívül évről évre gyarapodott ajándékkönyvekkel is. A Vallás és Közoktatási Minisztérium, könyvkiadó és könyvkereskedelmi cégek: Lampel Róbert, Lauffer Vilmos, a Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt., az Athenaeum Kiadó, továbbá magánszemélyek is értékes könyveket juttattak az intézet tanári és ifjúsági könyvtára számára.

1888/1889-ben Erdélyi Ferencz Veszprém egyházmegyei plébános 142 „különböző szakba vágó” munkát hagyott az intézetnek 323 kötetben (erről jegyzéket nem tettek közzé).

1891/1892-ben dr. Örley László hagyatékából egy 75 tételes orvosi és természet-tudományi könyv- és folyóirat adomány került a tanári könyvtárba címek szerinti részletezésben.

Kisovits József könyvtára nagyságát tekintve (379 mű) a legtekintélyesebb ajándék volt a tanári könyvtár fejlődésében. Hagyatékáról, így könyveinek sorsáról is két dokumentum⁵ maradt fenn: végrendeletének hiteles másolata és a veszprémi gimnáziumnak átadott könyvek ajándékozási listája. Végrendelete 1885. május 7-ei keltezésű. Ezt, amint a szövegéből kiderül, dr. Palotai Ferenc kanonok írta Kisovits akaratára szerint. Palotai a végrendelező és a tanúk előtt felolvasta, és valamennyien aláírták. Ennek első részében az apátkanonok saját temetéséről rendelkezett, majd tételesen felsoroltatott, mely személyeknek és intézményeknek (családja, ápolója, Vogronits Antal kanonoktársa, barátja és végrendeletének végrehajtója, szegények, egyházi intézmények, a váci siketnéma és a budapesti vakok intézete stb.) hagyományozott pénzadományokat. Általános örökösöként nevezte meg elhunyt Anna nevű testvérének leányát, Szalay Ferencné Zsolnay Máriát.

A végrendelet folytatásaként készült egy pótvégrendelet, amelynek dátumozása ugyanaz, mint az előzőé. Az apátkanonok ebben tett említést az ebédlőjében található zongoráról (amelyet ő vásárolt Szalay Irma Kukorelli Károlyné számára, így az ő tulajdona). Ugyanitt, a pótvégrendeletben szerepel a könyvgyűjteménye is: *„Könyvtáramat illetőleg, melynek váltáságra 50 firtot rendeltem, megjegyzem, hogy azt életemben a veszprémi gymnaziumnak adományoztam; óhajtom azonban, kívánom és várom, hogy abból azon, különösen szépirodalmi munkák, melyekre a gymnaziumnak szüksége nincsen, általános örökösömnek, Zsolnay Máriának, férjhezett Szalay Ferencznének adassanak.”* A pótvégrendelet tanúi voltak: Börzsönyi Antal, Csánk Béla, Fejérváry József, Nemes Dénes kanonokok. A végrendeletet és a

hozzá kapcsolódó pótvégrendeletet Kisovits 1885. május 9-én bekövetkezett halálát követően ez év május 10-én Bohuniczky m. kir. járásbíró hirdette ki.⁶

A másik dokumentum, amelyből sokkal többet tudunk meg a könyvgyűjteményről, a piarista gimnázium 1884/1885. tanévről kiadott értesítője.

Ebben, a tanév eseményei között így emlékeztek: „*Hogy mily nemesen érzett a megboldogult intézetünk iránt, kitűnik végrendeletéből, mely szerint szép könyvtárát, az intézetnek ajándékozta. Hogy e szép tett emléke, amint illik, fennmaradjon, e könyvtár „Kisovics-Könyvtár” név alatt fog a tanári könyvtárban külön gondoztatni.*”⁷

A végrendeletben ezt más megfogalmazásban olvashatjuk, ti. hogy a könyveket még életében a gimnáziumnak ajándékozta. Így a két dokumentum közlésében is eltérés mutatkozik. Az adományozás valóban még életében megtörtént. Erről az iskola történetírója, Tölcséry Ferenc is megemlékezett.

A nagygimnázium főgimnáziummá fejlesztésének gondolata már 1868-ban megszületett. Megvalósítása azonban Léway Imre személyéhez kapcsolódik, aki az 1874/1875. tanévtől volt az iskola igazgatója. Léway, Kisovits József apátkanonok, a gimnázium püspöki biztosa és Ruttner Sándor nagykereskedő, a gimnáziumi bizottság tagja (korábban az iskola tanulója) személyében jelentős támogatókra talált ennek az elképzelésnek a megvalósításában.

Kisovits mind a vallás- és közoktatásügyi miniszternél, mind a magyar piarista rendtartomány főnökénél tisztelegő látogatást tett az ügy érdekében kérve támogatásukat, amit meg is kapott.

Kalmár Endre tartományi rendfőnök különösen kedvező fogadtatásban részesítette a veszprémi küldöttséget, sőt ő maga 1883. augusztus 2-án személyes látogatást is tett Veszprémben. Ez alkalommal egy szép lepkegyűjteményt ajándékozott a gimnázium természetudományi szertárának. „*E lélekemelő találkozás alkalmával adományozta Kisovits is a leendő főgymnasium számára több száz kötetre menő értékes könyvtárát.*”⁸ A gyűjteményt 4000 ezüst forintra becsülték.⁹

Az ajándékozási lista 379 tételét 18 szakcsoportba rendszerezte az összeállító, nem minden esetben logikusan. Található ugyanis más tematikus csoport mellett egy bölcsészeti, egy politikai és egy politika és bölcsészet elnevezésű szakcsoport.

Az egyes tételek csak szerzőt és címet tartalmaznak, sok esetben ezeket is rövidítve. Például a classicusok és régiségtan csoportban az egyik mű leírása: „Steph. Schoenwisn. Comp. Antiq. Tom.[.]” (Schönwisner István: Compendium antiquitatum Romanarum: Ad usum secundae humanitatis scholae in regiis per Hungariam adnexasque provincias gymnasiis 1825) – (Schönwisner által összeállított latin nyelvű könyv a rómaiak történetéről.)

Az adatok közlésének módjából arra lehet következtetni, hogy a jegyzéket maga az apátkanonok állította össze, ugyanis a piarista tanárok ezekben az években közölték az értesítőkben a könyvtáraik gyarapodási listáját, de ilyenfajta rövidítéseket nem használtak, sőt egyes években a tanári könyvtár gyarapodásában nemcsak a

szerző/cím, hanem a megjelenési adatokat is közölték. (Az 1884/1885. tanévi értesítő egy tétele: Römische Mythologie v. L. Preller. I-II. Band. Berlin. 1883.)

Az ajándékozási lista egyes tételei, sőt a kétszer is megjelenő „politikaiak” szakcsoport-cím után kérdőjel található, legnagyobb számban az „imakönyvek, elmékedések” csoportban közölt 25 tételből 16 esetében. Elvértve más tematikus egységben is előfordul kérdőjel a címek után. A megjelölés talán arra utal, hogy ezek a könyvek nem kerültek a gimnáziumi gyűjteménybe, csak a jegyzékben szerepeltek. (Ez a feltevés nem igazolódott a tanári könyvtár 1898/1899 és 1899/1900-ban megjelentetett nyomtatott katalógusa alapján. Ebben valóban nem szerepelnek az „imakönyvek, elmékedések” csoport kérdőjeles tételei, de más szakcsoport kérdőjeles művei megtalálhatók a katalógusban.)

Az adományozási lista a következő csoportosításban közli az apátkanonok könyvgyűjteményét:

Szakcsoport	Féleség	Nyelvek szerinti megoszlásban			
		magyar	német	latin	francia
imakönyvek, elmékedések	25 mű	16	2	6	1
lexikonok	5 mű	3	2	–	–
hittaniak	77 mű	44	11	22	–
bölcsészetiak	16 mű	9	4	3	–
magyar nyelv és irodalom	18 mű	18	–	–	–
neveléstan	5 mű	4	1	–	–
classicusok és régiségtan	11 mű	–	–	11	–
gazdaságiak	12 mű	11	–	1	–
történelmieak	96 mű	70	16	7	3
földrajziak és utirajzok	22 mű	18	2	1	1
csillagászat	1 mű	1	–	–	–
politika és bölcsészet	3 mű	–	–	–	3
természettudományiak	7 mű	6	1	–	–
orvosiak	8 mű	8	–	–	–
mennyiségtan	2 mű	–	–	2	–
zenészet	1 mű	1	–	–	–
politikaiak	13 mű	10	2	–	1
vegyesek	57 mű	46	9	1	1
Összesen	379 mű	265	50	54	10

A gyűjtemény nyelvek szerinti megoszlásából látszik, hogy Kisovits József a magyar nyelven kívül németül, latinul és franciául is olvasott.

Tartalmi összetétele szerint vegyes gyűjtemény volt a könyvtár, az adományozó sokoldalú érdeklődési köréről tanúskodott. Elképzelhető azonban, hogy az 1 zenei, 1 csillagászati, 2 mennyiségteni, 5 neveléstani, 7 természettudományi és 8 orvosi mű véletlenszerűen, esetleg ajándékképpen került hozzá. A többi szakcsoportba ezeknél

több könyv tartozott. A 12 gazdasági munka között méhészet, dinnyetermesztés, selyemhernyó-tenyésztés, szőlészeti-borászati témájú található.

A classicusok és régiségtan 11 kötete ókori szerzők latin nyelvű művei, illetve ókori szerzőkről készült tanulmányok. (Három műről csak feltételezhető, hogy latin nyelvűek, mert címként csak egy név szerepel pl. Titus Livius.)

A bölcsészeti és politikai kötetek három csoportba kerültek: bölcsészet (16 mű) többek között J. Likavetz: *Elementa Philosophiae*, Gonzales Zefirin: *Tanulmányok Aquinói Szent Tamás bölcsészetről*, Seneca: *Opera*, Fejér György: *Metaphysica* és mások.

A politika és bölcsészet csoport 3 francia nyelvű művet tartalmaz: H. F. Robert de Lamennais: *Paroles d'un croyant*, *Le livre du peuple* és Chateaubriand: *Atala* című köteteket. A politikaiak 13 kötete között találhatók Az 1881–4. országgyűlés képviselőházának irományai, Az 1881–4. országgyűlés jegyzőkönyve, Az 1881–4. országgyűlés képviselőházának naplói, amelyek valószínűleg képviselői megbízatása idején, 1880-ban és 1883-ban kerültek a könyvtárába, továbbá Dupanloup: *Beszédei és encyclicája*, Grünwald Béla: *Kossuth és a megye*, Erdélyi: *A házasság* stb.

A földrajz és útirajzok szakcsoport 22 kötete korabeli útirajz: Maszlaghy Ferenc, Pados János, Podmaniczky Frigyes, Römer Flóris, Zádor János művei.

Kisovits végrendelete szerint lehetséges, hogy szépirodalmi művek kerültek az unokahúgához, és az ajándékozási lista talán nem tartalmazza a teljes könyvanyagot. A gimnáziumi könyvtárt ugyanis a jegyzék szerint a magyar nyelv és irodalom csoportba sorolva mindössze 18 mű gyarapította, többek között Czuczor Gergely Aradi gyűlés című hősköteménye, Ipolyi Arnold két munkája, Klopstock Messiása, Montesquieu Perzsa levelek, Táncsics Mihály művei, Trefort Ágoston emlékbeszédei és mások.

Kisovits apátkanonok könyvtárának két legnépesebb szakcsoportját a hittani-velélségi és a történelmi művek alkották.

Az előbbieket a jegyzékben két csoportba sorolva találjuk: imakönyvek, elmélekdedések (25 mű), hittaniak (77 mű), együttesen 102 mű, a gyűjteménynek csaknem harmad része. A kötetek között Egyházi énekkönyv, Az Úr imádsága, Zsoltárok, Gyónási és áldozási ájtatosság, Officium Rákócziánium, Thomas Kempis: *De imitatione Christi*, S. Augustinus *Meditationes*, Ó- és Újszövetség, Szentek élete, Isidorus Guzmics: *Theologia dogmatica*, Robitsch: *Egyháztörténelem*, Joannes Kops: *Jus matrimoniale*, Müller: *Katholikus erkölccstan*, Dubois: *Gyakorlati lelképásztor*, Stapf: *Theologia moralis*, Zánkay: *Egyházi gyógybüntetések és mások* találhatóak. A teológiai könyvek nagy száma az apátkanonok hivatásának, szolgálatának természetes velejárója.

Másik nagyobb számú szakcsoport volt a könyvtárában a történelem, ami a magyar és az egyetemes történelem iránti mélyebb érdeklődéséről tanúskodik. 96 munkát sorolt ebbe a tematikai csoportba az ajándékozási lista összeállítója. Magyar és egyetemes történelmi művek, vármegye- és városmonográfiák, egyház- és rendtörténetek, családtörténetek és életrajzok alkották a gyűjteménynek ezt a részét.

A magyar és egyetemes történelem csaknem azonos számban voltak képviselve (23 és 26 mű). A magyar történelemből Fraknói Vilmos: A magyar nemzet története, Magyarország a mohácsi vész előtt, Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcai, Magyarok története, Pauler Gyula: Wesselényi Ferenc összeesküvése, Szilágyi Sándor: Erdélyország története, Teleki Domokos: A székely határország története stb.

A világtörténeti olvasmányok közül néhányat említve: Lamartine: A girondiak története, Macaulay: Anglia története, Millot abbé: Universalhistorie, Montesquieu: A rómaiak nagysága és hanyatlása, Ristow V.: Az 1870–71. porosz-francia háború, Adolphe Thiers: Geschichte der franz. Revolution, Geschichte des Consulats und des Kaiserthums.

Vármegye és városmonográfiák is szép számmal fordultak elő a Kisovits-könyvtárban (11 mű): Bátorfi: Adatok Zalamegye történetéhez, Korponay: Abaúj vármegye monographiája, Kuncz Adolf: Szombathely monográfiája, Lakatos Ottó: Arad története, Zsilinszky Mihály: Szarvas város története stb.

A történelmi és egyházi személyiségek életrajza szintén az apátkanonok kedvelt olvasmányai lehettek (14 mű): Danielik János: Magyarországi Szent Erzsébet, Érdy János: Szent István életrajza, Görgey: Mein Leben und Wirken, Guizot: Washington, Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás élete, Ranolder: Elisabeth (Gisela), Szentimrei Márton: Szent Benedek története, Voltaire: Histoire de Charles XII. és mások.

Családtörténet mindössze egy szerepelt a gyűjteményben: Bakk Endre: A Bak és Jancsó család története című tanulmány.

Egyház- és rendtörténetek annál nagyobb számban (16 mű) voltak képviselve, többek között Csósz Imre: A kegyesrendiek Nyitrán, Fraknói Vilmos: A szekszárdi apátság története, Háy Alajos: A pálos rend túskevári házának története, A premontreiek stb.

A történelmi munkák szakcsoportját gazdagította még a Corpus Juris Hungarici című jogszabálygyűjtemény és néhány történelmi folyóirat testületi szerzős kiadványként jelölve: Történelmi Társulat: Századok (1877–1881), Történelmi Társulat: Századok (évfolyam jelölése nélkül), Magyar Történelmi Társulat: Századok (hiányos, szintén évfolyam jelölése nélkül), így összesen három tételként szerepeltetve, valamint az Abafi Lajos által 1884-ben indított Hazánk című történelmi folyóirat szintén évjelzés nélkül, hiányosnak jelölve.

Kevés számú kis csoportot alkottak a jegyzékben a lexikonok (5 cím): Joseph Aschbach: Allgemeine Kirchenlexikon (1846–1850), J. Bloritz: Register am Geschichte J. Chr., J. Hübner: Mostani és régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat [...] esmértető lexikon (kieg. Sperl Xav. Ferencz, Fejér György) 1–5. (Pest, 1816–1817), Közhasznú ismeretek tára (Pest, 1831–1834), Egyetemes magyar encyclopaedia 1–13. (Pest, 1859–1876).

Az ajándékozási listában szerepel egy 57 címet felsoroló vegyes művek csoport is, amelybe valóban vegyes tartalmú könyvek kerültek: Patkovics József: Harkányi



*Kisovits József síremléke a veszprémi
Alsóvárosi temetőben
(fotó: Kolozs Barnabás)*

hévíz, Baloghy István: Az egyetemi nyomda termékei, Democritos: Tisza-Eszlár és Tisza Kálmán, Gönczy Pál: Népiskolai épületterv, Imrik József: Papság és szerzetesrend névtára, Herzog: Karikaturen és más kötetek.

1899-ben és 1900-ban két részben megjelent a piarista gimnázium tanári könyvtárának nyomtatott katalógusa,¹⁰ amely a művek szerzőjének és címének a regisztrálásán kívül feltüntette a megjelenési adatokat is (a megjelenés helyét és évét).

Ennek a kiadványnak és az apátkanonok ajándékozási listájának tételes összevetéséből az állapítható meg, hogy a Kisovits-könyvtár közel 40%-a (38,5%) nem szerepel a nyomtatott katalógusban. A gyűjteményt, kegyeletből valószínűleg együtt tartották, és elkülönítve kezelték, de az ajándék-gyűjtemény „vegyes” szakcsoportjából (névtárak, röpiratok stb.) 41, az „imádságok, elmélkedések” csoportból 23, a „történelemből” 21, a „hittaniakból” 15, a többi csoportból ezeknél kevesebb dokumentu-

mot nem vettek fel a tanári könyvtár katalógusjegyzékébe. A tételes összevetés során az is világossá vált, hogy Kisovits könyvgyűjteménye csaknem teljes egészében 19. századi művekből állt.

A hittudományi és bölcseleti kötetek között egyházi írók néhány 18. századi latin nyelvű munkája is szerepel (Augustini: Meditationes. Venetiis, 1718., Thomas Hibernicus: Flores biblici sive loci communes... Tyrnaviae, 1768., Flores doctorum. Tyrnaviae, 1746., Petavius: Rationarium temporum. Amsterodami et Liptiae, 1746., H. Stridonensis: Epistolae. Parisiis, 1718.)

A természettudományi és mennyiségtani könyvek között 1 db, a klasszikusok közül 4 db, a történelmiak között pedig 8 db volt 18. századi kiadású, pl. Bossuet: Historia doctrinae protestantium, a religionis materia... Agriae, 1797., Kolinovics: Nova Hungariae Periodus. Budaë, 1790., L'Esprit D'Henrik IV. Paris, 1775., Millot: Universalhistorie, Wien, 1793–4. stb.

A könyvjegyzék végén az átadott 12 féle folyóirat listája található, amely a Religio 43 (1841–1884), a Religio és Nevelés 18 (1842–1859), a Katholische Mission 11 (1873–1883) évfolyamát tartalmazza, nem hiánytalanul. Ezeket kívül a következő lapokból 1–7 évfolyamot találhatunk a felsorolásban: Budapesti Hírlap (1881–1884), Irodalmi Szemle (1881), Katholische Illustrierte Zeitung (1855), Der

Katholische Christ (1864), A Katholikus Hitterjesztés Lapjai (1881–1882), Közgazdasági Értesítő (1883), Magyar Sion (1863–1869), Politikai Újdonságok (1855–1856, 1878), Vasárnapi Újság (1856). A könyvek között feltüntetett Hazánk és a Századok folyóiratokkal együtt a könyvtár periodikum-anyaga szintén Kisovits József olvasmányainak és érdeklődésének két területét reprezentálja: a hitélet-teológia és a történelem-politika.

Kisovits József apátkanonok könyvtára nem volt régi és ritka könyvek gyűjteménye. A fennmaradt könyvjegyzék azonban így is értékes információkat szolgáltat számunkra egy 19. századi főpap érdeklődéséről, műveltségi területeiről, olvasmányairól.

A piarista gimnázium a második világháborúban nagy veszteségeket szenvedett. A könyvtárak 40%-a elpusztult. Majd az egyházi iskolák államosításának zűrzavarában az intézet könyvgyűjteményei olyan szerencsétlen sorsra jutottak, hogy még töredékeikben sem maradtak fenn. Így az egykori Kisovits-könyvtár emlékét csak az ajándékozási jegyzék őrzi.

JEGYZETEK

- ¹ A veszprémi egyházmegye történeti névtára, 1630–1950: püspökei, kanonokjai, papjai /Pfeiffer János. – München: Görres Gesellschaft, 1987. – 138. p. (Névváltozatai: Kisovics, Kisovits, Mivel Pfeiffer János történeti névtára (1630–1950) alapmű, ezért az ebben a munkában szereplő Kisovits alakot használok a dolgozatban. Az apátkanonok végrendeletében is a név két változatban szerepel.)
- ² Szent Cyprián értekezése a halandóságról = Munkálatok, 1839. VI. Az egyház tekintetéről; A papi beteglátogatásról = uo. 1840. VII.
- ³ Catalogus bibliothecae Joannis card. Simor principis-primatis regni Hungariae archi-episcopi strigoniensis/ [összeáll. Sujászky Antal]. – Strigonii, 1887. – 724. hasáb
- ⁴ Magyar írók élete és munkái, 6. köt. / Szinnyei József. – Bp.: Hornyánszky V. Kvk., 1899. 435. hasáb
- ⁵ VKM LT Egsecutio testamenti Kisovits József 1885.; A kegyes-tanítórendiek veszprémi róm. kath. főgymnasiumának értesítője az 1884–5. tanévről / közli Lévay Imre. – Veszprém: „Szent István” kny., 1885. – 21–27. p.
- ⁶ Kisovits József síremléke az Alsóvárosi temetőben található, a Haiszler-kápolna szomszédságában. Az apátkanonok, unokahúga és férje, valamint unokahúgának a lánya és az ő férje közös sírban pihennek. A síremlék felirata: Itt nyugszik Istenben boldogult Kisovics József apátkanonok Veszprém város plébánosa. Született 1818. szept. 7 én. Meghalt 1885. máj. 9 én. Áldás és béke poraira. Szalay Ferencz Meghalt 1917. június 31 én [!] 80 éves korában. Szalay Ferenczné [év nélkül] [A sírkő hátsó oldalán] Kukorelly Károly és neje Szalay Irma [év jelölése nélkül]
- ⁷ Ért. 1884–85. 16. p.
- ⁸ A Veszprémi Piarista Gimnázium története az alapítástól az államosításig, 1711–1948 / Lichtneckert András, Tölcséry Ferenc. – Veszprém: Lichtneckert András, Veszprémi Lovassy és volt piarista Gimn. Öregdiákjainak Baráti Köre, 2011. – 98. p.
- ⁹ Pfeiffer János: i. m. 138. p.
- ¹⁰ A veszprémi római katolikus főgimnázium tanári könyvtárának jegyzéke, 1. / összeáll. Hám Sándor. In: A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1898/1899. tanévről / közléstesi Takács József. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1899. – 7–30. p. 2. r. In: Ért. 1899/1900. tanévről. – 5–15. p.

ÉVFORDULÓK

Harmincegyes honvédek III. rész

Tartalékos tisztek

RAINER PÁL

„Mint a vakondok élünk a föld alatt, s várjuk az oroszok rohamát.”
(Muth Henrik 31-es trt. főhadnagy tábori lapja, 1916. október 9.)

AZ 1867-ES KIEGYEZÉST KÖVETŐEN, az általános védkötelezettség bevezetése folytán és a modern tömeghadseregbe való áttérés révén lehetőség nyílt rá, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia értelmiségének tagjai – természetesen megfelelő előképzettség megszerzése után – tartalékos tiszti rangfokozatot szerezzenek a hadseregben. Az érettségi vizsgával rendelkező, vagy az érettségi által nyújtott műveltségi szintet igazolni tudók egyévi önkéntesi joggal rendelkeztek. Ők a békeévekben csak egy évet voltak kötelesek szolgálni, amelynek során az alapkiképzés után tartalékos tiszti kiképzést kaptak. Egyenruhájuk ujján karpaszományt (népiesen intelligencia-pertlit) viseltek (innen eredt későbbi karpaszományos megnevezésük). Amennyiben az első év végén sikerrel levizsgáltak a megszerzett katonai ismeretekből, mentesültek a második év leszolgálása alól és további fegyvergyakorlatokon való részvételt követően, idővel tartalékos tisztté léphettek elő. A tartalékos tiszti ranghoz azonban nem csak a katonai ismereteket kellett megszerezniük, hanem bizonyos erkölcsi, társadalmi elvárásoknak is meg kellett felelniük. A tartalékos tisztek békében a főhadnagyi, később a világháborúban maximum a századosi rangig léphettek elő, de többségük többnyire csak zászlósi, hadnagyi rangig jutott el. Soraikban számos tanító, tisztviselő, hivatalnok szolgált, akik mindennapjaik során állandó érintkezésben álltak az egyszerű, tanulatlan emberekkel, s ezért esetenként jóval könnyebben szót tudtak érteni velük, mint hivatásos tiszt bajtársaik. A tartalékos tisztek némelyike a világháború alatt példásan helytállt, igen szép kiténtetéseket szerzett, s előfordult, hogy egyesek idővel ténylegesítették magukat, majd fényes tiszti karriert futottak be. A többség azonban, feltéve, hogy életben maradt, visszatért békés polgári foglalkozásához, s csak ünnepélyes alkalmakkor viselt kiténtetéseit emlékeztették a hajdanvolt nagy időkre. A Horthy-korszakban ilyenkor békében is viselheték a csapattestüknek és rangjuknak megfelelő tiszti uniformist.

Ifj. Bokrossy Viktor (Veszprém, 1886.–Munkács, 1915. július 10. hősi halált halt)

Veszprém város életében egykor jelentős szerepet játszott család tagja.¹ A veszprémi piarista főgimnáziumban érettségizett. 1907–1908-ban szolgált a önkéntesi évét a cs. és kir. 19. (győri) gyalogezrednél. A Veszprémi Székeskáptalan gazdatisztje. Nőtlen, legényember volt. A világháborúban a m. kir. 31. (veszprémi) népfölkelő gyalogezred tartalékos hadnagya, majd főhadnagya. 1914. november 22-én megsebesült az orosz harctéren. Felépülve 1915 januárjától újra a fronton volt. 1915. május 20-án, a Strij folyó mellett ismét megsebesült, majd 52 napi szenvedés után, a munkácsi hadikórházban meghalt.²

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum kétféle gyászjelentését is őrzi.

A Veszprémi Székeskáptalan által kiadott gyászjelentése.

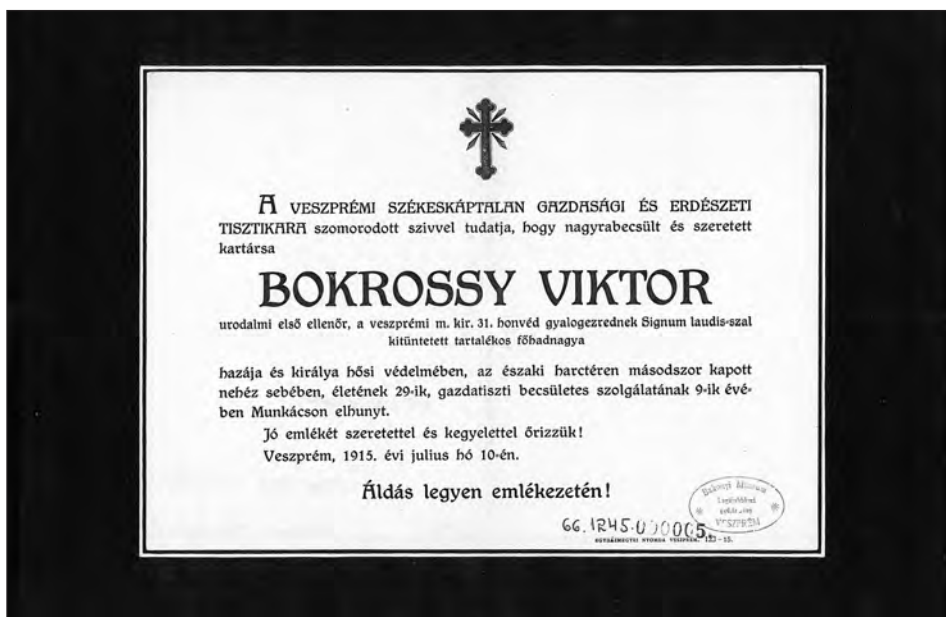
Vastag fekete kerettel. Papír, 29,4x23,4 cm, négyrét hajtva. A MAGYAR KIR. POSTA 2 filléres, sárga színű, turulos, Szt. Koronás bélyegével. Postabélyegző: "VESZPRÉM/915 – JUL. 13. – IV 4/ K 1 K" felirattal. Fekete színű, átmérő 2,9 cm.

Címzés fekete tussal:

Nagyságos Kerényi Andor urnak (sic!)

járasi főszolgabíró

Helyben.



Ifj. Bokrossy Viktor főhadnagy (1886–1915) a Veszprémi Székeskáptalan által kiadott gyászjelentése (LDM Legújabbkori gyűjtemény 66.1245.)

†

A VESZPRÉMI SZÉKESKÁPTALAN GAZDASÁGI ÉS ERDÉSZETI TISZTIKARA szomorodott szívvel tudatja, hogy nagyrabecsült és szeretett kartársa
BOKROSSY VIKTOR

urodalmi (sic!) első ellenőr, a veszprémi m. kir. 31. honvéd gyalogezrednek

Signum laudis=szal kitüntetett tartalékos főhadnagya

hazája és királya hősi védelmében, az északi harctéren másodszer kapott nehéz sebében, életének 29-ik, gazdatiszti becsületes szolgálatának 9-ik évében Munkácson elhunyt.

Jó emlékét szeretettel és kegyelettel őrizzük!

Veszprém, 1915. évi július (sic!) hó 10-én.

Áldás legyen emlékezetén!

EGYHÁZMEGYEI NYOMDA VESZPRÉM. 123 – 15.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 66.1245. (1. ábra)

A család által kiadott gyászjelentése.

Vastag fekete kerettel. Papír, 29.3x23.2 cm, négyrét hajtvva. A MAGYAR KIR. POSTA 2 filléres, sárga színű, turulos Szt. Koronás bélyegével. Postabélyegző „VESZPRÉM/ 915 – JUL 13 – N 4/ K 1 K” felirattal Fekete színű, átmérő 2.9 cm.

Címzés lila tintával:

Nagyságos Herényi Andor

főbíró urnak (sic!)

H(elyben).

†

PRO PATRIA!

Özv. ifj. BOKROSSY VIKTORNÉ szül. dobronyi CSEH ERZSÉBET, valamint gyermekei Erzsike és Pannika úgy a maguk, valamint az egész rokonság nevében mélyen megtört szívvel. de a nagy Mindenható kifürkészhetetlen akaratában megnyugodva jelentik, hogy a rajongásig szeretett hűségese férj, a leggondosabb apa, a legszeretőbb fiu, illetve testvér és sógor

Ifj. BOKROSSY VIKTOR,

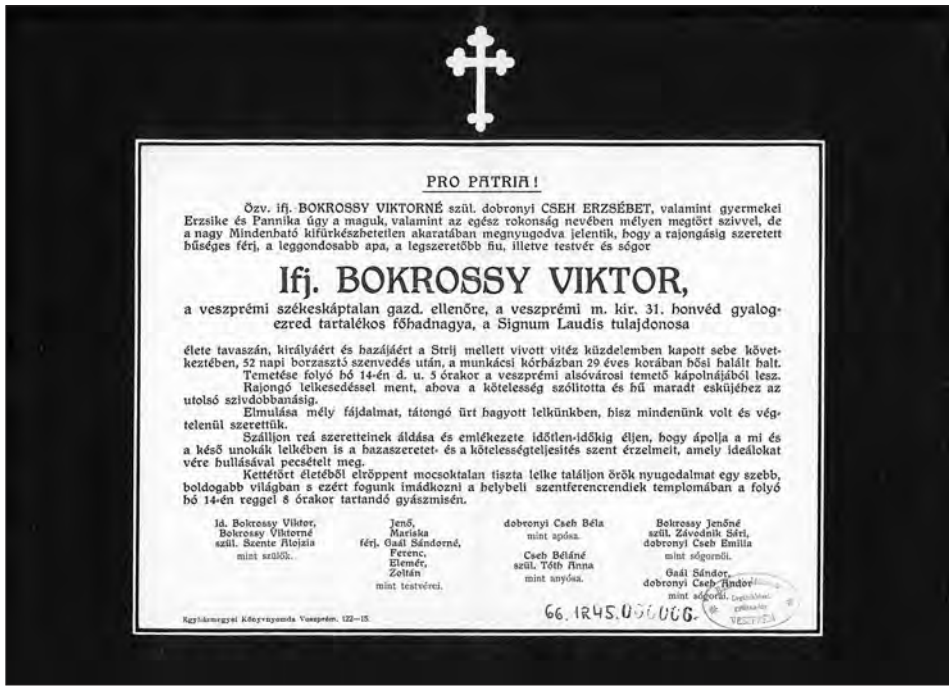
a veszprémi székeskáptalan gazd. ellenőre, a veszprémi m. kir. 31. honvéd gyalogezred tartalékos főhadnagya, a Signum Laudis tulajdonosa

élete tavaszán, királyáért és hazájáért a Strij mellett vívott (sic!) vitéz küzdelemben kapott sebe következtében, 52 napi borzasztó szenvedés után, a munkácsi kórházban 29 éves korában hősi halált halt.

Temetése folyó hó 14-én d.u. 5 órakor a veszprémi alsóvárosi temető kápolnájából lesz.

Rajongó lelkesedéssel ment, ahova a kötelesség szólította és hű maradt esküjéhez az utolsó szivdobbanásig [sic!].

Elmulása mély fájdalmat, tátongó ürt [sic!] hagyott lelkünkben, hisz mindenünk volt és végtelenül szerettük.



Ifj. Bokrossy Viktor főhadnagy (1886–1915) a család által kiadott gyászjelentése (LDM Legújabbkori gyűjtemény 66.1245.)

Szálljon reá szeretteinek áldása és emlékezete időtlen=időig éljen, hogy ápolja a mi és a késő unokák lelkében is a hazaszeretet= és kötelességteljesítés szent érzelmeit, amely ideálokat vére hullásával pecsételt meg.

Kettőtört életéből elröppent mocsoktalan tiszta lelke találjon örök nyugodalmat egy szebb, boldogabb világban s ezért fogunk imádkozni a helybeli szentferencrendiek templomában a folyó hó 14=én reggel 8 órakor tartandó gyászmisén.

Id. Bokrossy Viktor, Bokrossy Viktorné szül. Szenté Alojzia mint szülők.	Jenő, Mariska férj. Gaál Sándorné Ferenc, Elemér, Zoltán mint testvérei.	dobronyi Cseh Béla mint apósa. Cseh Béláné szül. Tóth Anna mint anyósa	Bokrossy Jenőné szül. Závodnik Sári, dobronyi Cseh Emilia mint sógoróni. Gaál Sándor dobronyi Cseh Andor mint sógorai.
---	--	--	--

Egyházmegyei Könyvnyomda Veszprém. 122–15.
LDM Legújabbkori gyűjtemény 66. 1245. (2. ábra)

Síremléke ma is látható a Veszprém, Alsóvárosi temetőben (Mártírok útja).³
Családi síremlék, fekete márvány obeliszk. Hosszadalmas feliratából csak a személyére vonatkozó részt közöljük

HŐSI HALÁLT HALT
IFJ. BOKROSSY VIKTOR
KÁPT. GAZDATISZT, TARTAL. FŐHADNAGY
1886–1915.
NEMES LELKE DRÁGA EMLÉKKÉNT
ÖRÖKKÉ ÉLNI FOG
VIGASZHATATLANUL SEBZETT SZÍVÜNKBEN.

Vitéz Márky (Muth) Henrik (Gyöng, Tolna vm. 1886– ?)

Községi főjegyző, tartalékos százados.

Önkéntesi évét 1905–1906-ban a cs. és kir. 69. (székesfehérvári) gyalogezrednél szolgálta. 1914 augusztusában, a hadba vonuláskor zászlósi rangban a m. kir. (veszprémi) 31. honvéd gyalogezred 4. századának egyik szakaszparancsnoka. 1914. augusztus 28-án Uhnownál, az ezred első csatájában megsebesült. 1914. október 1-jén hadnaggyá lépett elő. Gyógyulása után részt vett a kárpáti harcokban. 1915. február 28-án a Zsebrákon (Galícia) ismét megsebesült. Felépülése után Veszprémben, a pótkeretnél szolgált. Az 1915/1916-os tanévben, Nagy László őrnagy, pótzászlóalj parancsnok parancsára, a veszprémi Piarista Főgimnázium diákjainak katonai nevelését vezette. (Nyilván ekkortól datálódik Laczkó Dezsővel való ismeretsége.) 1916 augusztusától főhadnagy. 1916-ban az orosz harctéren, a Dnyeszter vidékén a 31/4. századnál szolgált. 1918-ban az albán fronton a 31/I. népfőlkelő zászlóalj 1. századának parancsnoka. 1918. november 26-án szerelt le. Frontszolgálata összesen 29 hónap.

1930-ban vitézzé avatták. 1931-ben községi főjegyző Nagyszékelyen (Tolna vm.). 1936–1939 táján községi főjegyző Gyöngön, járási vitézi őrmester, Tolna vármegye törvényhatósági bizottságának tagja.

Kitüntetése: Katonai Érdemkereszt 3. osztálya kardokkal és hadidíszítménnyel (1916. jan.), Bronz Katonai Érdemérem kardokkal, Károly Csapatkereszt, Sebesülési Érem két sebesülési sávval, Magyar Háborús Emlékérem kardokkal és rohamsisakkal.⁴

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum két tábori levelezőlapját őrzi.

Tábori levelezőlap, 1916. október 9.

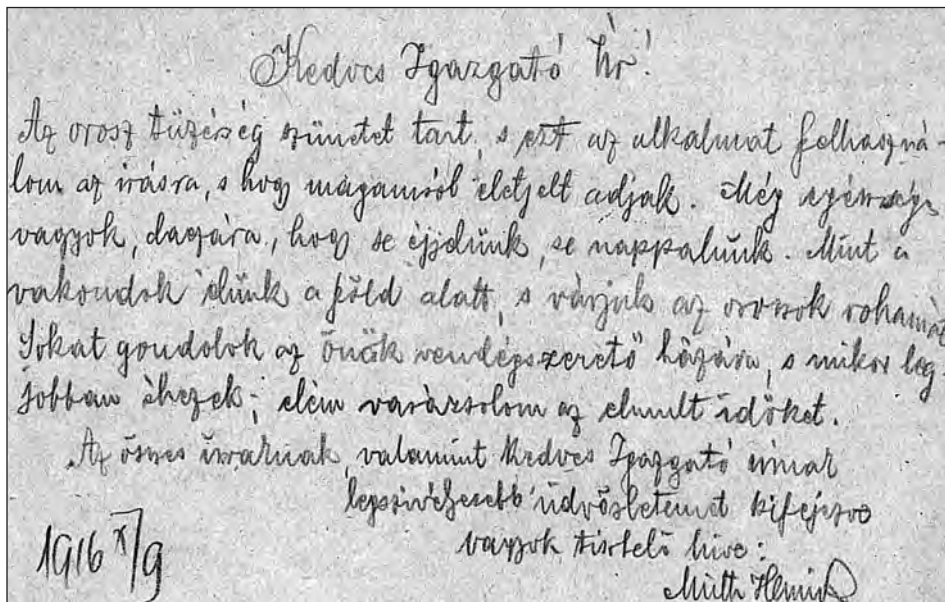
Kartonpapír, rózsaszínű, 14x9 cm. Tintaceruzával írva.

TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP.

fejléccel. Tábori posta. Ára 1 fillér. M. kir. állami nyomda. Budapest. jelzéssel.



3. ábra: Muth Henrik főhadnagy táborigyőri levelezőlapja Laczkó Dezsőhöz, 1916. okt. 9. (LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.283.)



„Nagyságos Laczkó Dezső úrnak főgymnáziumi igazgató

Veszprém Ungarn

Kedves Igazgató Úr!

Az orosz tüzéség szünetet tart, s ezt az alkalmat felhasználom az írásra, s hogy magamról életjelt adjak. Még egészséges vagyok, daczára, hogy se éjjelünk, se nappalunk. Mint a vakondok élünk a föld alatt, s várjuk az oroszok rohamát. Sokat gondolok az önök vendégszerető házára, s mikor legjobban éheznek, elém varázsolom az elmúlt időket.

Az összes uraknak valamint kedves Igazgató úrnak

*legszívélyesebb üdvözetemet kifejezve
vagyok tisztelő híve:
Muth Henrik*

1916 X/9”

Feladó: „Muth Henrik tart. főhadnagy 31 honvéd gyalogezred 4 század Tábori posta 102”

Alakulat körbélyegző koronás magyar középcímerrel, „* M. KIR. VESZPRÉMI 31. HONVÉD GYALOG EZRED 2. ZÁSZLÓALJ/ PARANCSNOKSÁG” felirattal. Átmérő: 3,5 cm, lila színű.

Tábori postabélyegző „TÁBORI POSTAHIVATAL 102/ 916 OKT. – 9.” felirattal. Átmérő: 2,9 cm, fekete színű.

Múzeumi körbélyegző.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.283. (Szerzeményi napló 1903–1923. 4760/1916. november, múzeumi gyűjtés) (3. ábra)

Tábori levelezőlap, 1916. november 2.

Kartonpapír, rózsaszínű, 14x9 cm. Tintaceruzával írva.

TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP.

fejléccel. Tábori posta. Ára 1 fillér. M. kir. állami nyomda. Budapest. jelzéssel.

„Nagyságos Laczkó Dezső úrnak főgymnáziumi igazgató

Veszprém Ungarn

Kedves Igazgató Úr!

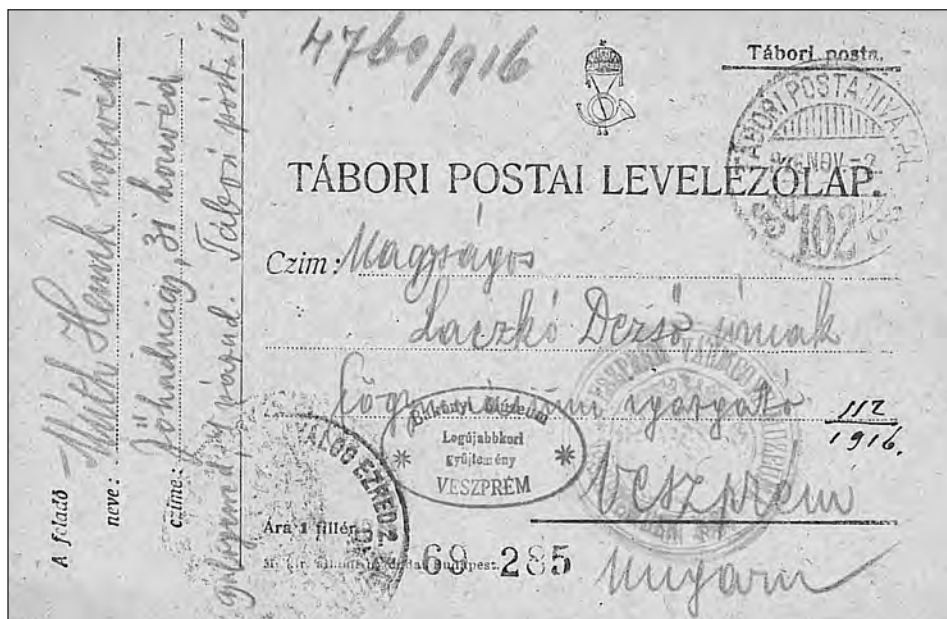
Még mindig elég jó egészségben küzdök az orosz fronton. Az ágyuk szakadatlanul dörögnek, de a szegény muszka csak nem tud előrejutni. Az idő hideg, s néha már havazik. Németekkel vagyunk együtt, megmagyaráztam tisztjeiknek, hogy mi „ungarn” vagyunk és nem „ösztreich”. Azóta nagyon vigyázunk, s ha néha egy kis itókához jutunk, akkor csak „ungarn”-t éltetjük. Vajjon mikor lesz már vége?

Az összes uraknak, valamint kedves Igazgató Úrnak

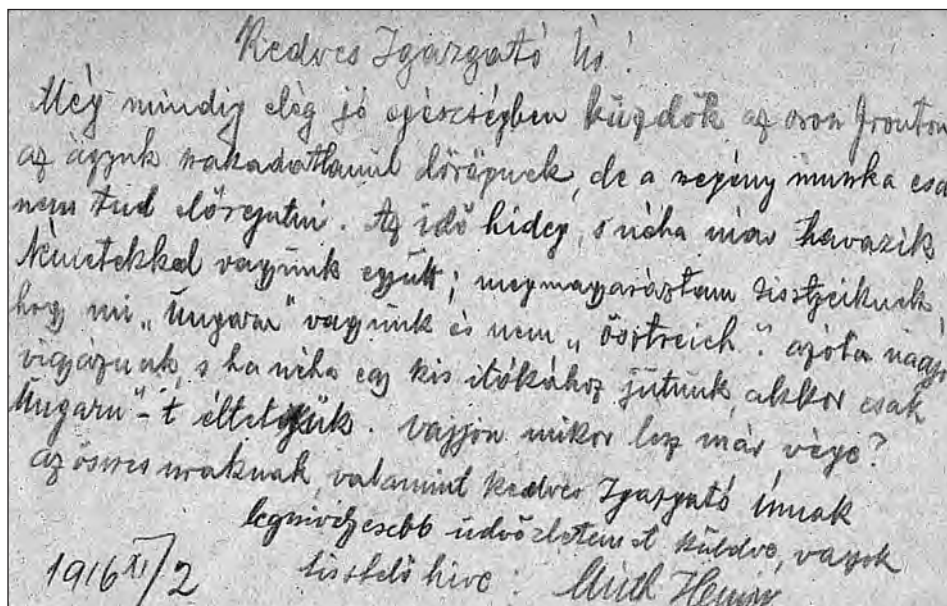
*legszívélyesebb üdvözetemet küldve, vagyok
tisztelő híve: Muth Henrik*

1916 XI/2”

Feladó: „Muth Henrik honvéd főhadnagy, 31 honvéd gyalogezred, 4 század. Tábori posta 102”



4. ábra: Muth Henrik főhadnagy tábori levelezőlapja Laczkó Dezsőhöz, 1916. nov. 2. (LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.285.)



Alakulat körbélyegző koronás magyar közép címerrel, „(* M. KIR. VESZPRÉMI 31. HONVÉD GYALOG EZRED 2. ZÁSZLÓALJ/ PARANCSNOKSÁG” elmosódott felirattal. Átmérő: 3,5 cm, lila színű.

Tábori postabélyegző „TÁBORI POSTAHIVATAL 102/ 916 NOV. – 2.” felirattal. Átmérő: 2,9 cm, fekete színű.

Múzeumi körbélyegző.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.285. (Szerzeményi napló 1903–1923. 4760/1916. november, múzeumi gyűjtés) (4. ábra)

Vitéz Pusztay István

rendőrfelügyelő, tartalékos főhadnagy.



5. ábra: Pusztay István főhadnagy 1917–1918 körül. Somogyi S. fényképfelvétele. Veszprém, Gizella tér (LDM Fényképgyűjtemény 92.13.1)

1914-ben vonult be a cs. és kir. 19. (győri) gyalogezredhez Zágrábba. A zágrábi tartalékos tiszti iskolát elvégezve, 1914 decemberében, saját kérésére helyezték át a 31-es honvéd gyalogezredhez. 1915 júniusában került az orosz harctérre, ahol a Papp-dandár kötelékében harcolva, súlyosan megsebesült. Veszprémbe és Pozsonyba kezelték, majd 1916-ban Pozsonyban könnyű szolgálatra alkalmasnak minősítették. Egy arató századdal került az olasz hadszíntérre, s rövidesen újra a frontra. De sebesülése miatt harctéri szolgálatra alkalmatlan volt, a pótzászlóaljhoz vezényelték. Zalaegerszegen, a hadifogolytáborban, utóbb Turócszentmártonban teljesített szolgálatot. Utóbbi helyen érte az összeomlás. 1926 júniusában vitézzé avatták. 1931/1936 táján m. kir. államrendőrségi felügyelő Győrben.

Kitüntetései: Bronz Katonai Érdemérem a kardokkal, 1. osztályú Ezüst Vitézségi Érem, 2. osztályú Ezüst- (vagy Bronz ?) Vitézségi Érem, Károly Csapatkereszt, Sebesültek Érdeme, Magyar Hőborús Emlékérem kardokkal és rohamsisakkal.⁵

A veszprémi Lackó Dezső Múzeum egy fényképét őrzi.

Fénykép

Szürke színű kartonlapra (6.5x10.5 cm)

ráragasztott barnás árnyalatú fotó (6.2x9.3 cm).

Mellkép Pusztay István főhadnagyról. Öltözete 1906 M (sötétkék) honvéd gyalogos tisztí dolmány, aranyzsinór szegélyes gallérján főhadnagyi rangjelzéssel. Kítüntetése: Bronz Katonai Érdemérem kardokkal (IV. Károly), 1. osztályú Ezüst Vitézségi Érem (IV: Károly), 2. osztályú Ezüst (vagy Bronz ?) Vitézségi Érem (valószínűleg IV. Károly), Károly Csapatkereszt, Sebesülési Érem. Felvétel ideje 1917–1918.

A kép alatt
Somogyi S.

CSÁSZ. ÉS KIR: ELISMERÉS

VESZPRÉM
KÖZGAZDASÁGI BANK HÁZ
GIZELLA TÉR.

Hátoldalán ST címeres díszes, grafikus cégjelzés és felirat.

Utánrendelési szám.....

SOMOGYI SÁNDOR

FÉNYKÉPÉSZETI,
FESTÉSZETI ÉS
FÉNYKÉPNAGYI-
TÁSI MŰINTÉ-
ZET.

VESZPRÉM
KÖZDASÁGI (sic!) BANK HÁZ.
GIZELLA TÉR.

FELVÉTELEK VIDÉKEN IS
ESZKÖZÖLTETNEK ÜNNE-
PÉLYEK ALKALMÁVAL
FELVONULÁSOKRÓL MÉG
BORULT IDŐBEN IS LEG-
RÖVIDEBB PILLANATFEL-
VÉTELEK.

Ő csász. és apost. királyi
Felségétől
legfelsőbb elismerés.

izléses és kitűnő
munkáért az 1896-iki
kiállításon első érem-
mel és diszoklevéllel
kítüntetve.
Gyermek felvételekben
különlegességek.
Utánrendelések évek
mulva is eszközöltetnek.

Kék golyóstollal kézírással: 1915 (némileg pontatlan utólagos keltezés – R. P.)
LDM Fotógyűjtemény 92.13.1. Gyűjtés Wöller Istvántól (Veszprém, Kádártai út 9.)
Ugyanez a kép, kissé megvágva (kitüntetése nem látszanak) megjelent: HERC-
ZEGH 1936. 417. (5. ábra)

Vitéz Nagy Lajos (Budapest 1891. április 1.–? 1980.)

Közéiskolai tanulmányait a pápai református főgimnáziumban végezte. Egy esztendeig vasúti díjnok volt. 1911-től jegyzőgyakornok Berhidán. 1912-ben elvégezte Budapesten a közigazgatási tanfolyamot és jegyzői oklevelet szerzett. Ezután segédjegyző Berhidán.

Az I. világháborúban 1914-től teljesített szolgálatot a m. kir. 31. honvéd gyalogezredben, az orosz és olasz harctéren. 1917 májusában, mint tartalékos hadnagy a III. zászlóalj segéd tisztje volt. Kétszer sebesült. Kostanjevicánál olasz hadifogságba esett, ahonnan 1919 októberében tért haza.

Ismét segédjegyző, 1921-től vezető községi jegyző Berhidán. Veszprém, Fenyves utca 8. szám alatti lakos. A Polgári Olvasókör elnöke, Az O.K.H. fiók elnöki igazgatója, a Hangya helyi fiókjának igazgatója.⁶

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum tisztai oldaltáskáját őrzik.

Zöldes színű, egykor erős vászon és barna bőr, 28.5x20.8 cm. Erősen viselt, kopottas.

Álló téglalap alakú vászon táska. Fedele teljesen ráhajlik a táskarészre és alul két kis bőrfüllel rágombolható a táskarész alján elhelyezett két kis vasgombra. A táskát belül egy vászonlap két nagyobb rekeszre osztja. A külső rekesz külső oldalán 9 db íróeszköz elhelyezésére szolgáló kis vászonfűl, amelyet két oldalról behajtható és két kis vas csatos (az egyik csat hiányzik) bőrszíjjal becsatolható fedél takar. A táska alján téglalap alakú vízszintes külön tároló rész, amelynek kis bőr füle a táska alján középen elhelyezett kis vas gombra gombolható. A táska fedeléhez az oldalrészek tetejére ráhajló egy-egy kis bőr fűl kapcsolódik, amely meggátolja, hogy a becsukott táskából valami kicsússzon. A táskarész felső oldalának közepén kis vászonszalag a derékszíjba akasztható vaskampóval. A táskához két vaskarikához rögzített vászon váll hordszíj tartozik, görgős vas csattal, amely szíj hossza nyolc lyukkal szabályozható. A táska fedelének belsejében lila színű elmosódott cégjelzés: „Turner & Glanz/ Lederwaren F.../ WIEN/.....strasse ...”, továbbá három liláspiros színű egymás alatt elhelyezkedő bélyegző. A felső téglalap alakú, MD (?) betűkkel, a középső kör alakú SF betűkkel, az alsó kisebb téglalap alakú W betűvel. Ugyancsak a táska fedelének belsejében halványvörösre fakult, nehezen olvasható felirat: „vitéz Nagy Lajos/ Veszprém/ Fenyves 8.”

Valószínűleg nem rendszeresített felszerelési tárgy, hanem a tisztek által viselhető megengedett darab. Főként iratok, térképek tárolására szolgált.

Vétel 1988. május 23-án Kutor Imrénétől (Veszprém, Fenyves utca 10.). Az eladó szerint Nagy Lajos trt. hadnagy használta az olasz harctéren. Gyűjtötte Veress D. Csaba történész.

LDM Új és legújabbkori gyűjtemény 88.13.1.

FORRÁSOK, IRODALOM

- Hadifogoly magyarok története. 1930 = Hadifogoly magyarok története. I–II. kötet. Szerk.: Baja Benedek–Lukinich Imre–Pilch Jenő–Zilahy Lajos. Budapest, é. n. (1930)
- HAHN–ZSADÁNYI 1929 = HAHN Ferenc–ZSADÁNYI Oszkár (szerk.): Veszprémmegyei fejek 1919–1929. Veszprém, 1929. oldalszámozás nélkül.
- HERCZEGH 1936 = HERCZEGH Géza: A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története. Cegléd, 1936.
- JÁKÓI 2010a = JÁKÓI Bernadett: A hősök példája. Ifj. Bokrossy Viktor I. (1884–1915) és ifj. Bokrossy Viktor II. (1917–1943), avagy a Bokrossy-dinasztia azonos nevű és sorsú katonahőseinek emlékére. Veszprémi Szemle 18. 12. évf. 1–2. szám [2010] 32–44.
- JÁKÓI 2010b = JÁKÓI Bernadett: A Bokrossy-dinasztia Veszprémben. = Veszprémi Szemle, 19. 12. évf. 3–4. szám [2010] 39–53.
- Kegyes-tanítórendiek értesítője 1913–1922 = A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1913–1922. tanév(ek)ről. Veszprém 1914–1922.
- LDM = Laczkó Dezső (korábban Veszprémvármegyei, majd Bakonyi) Múzeum, Veszprém
- RAINER 1997 = RAINER Pál: A veszprémi magyar királyi 31-es honvédgyalogezred története. = Veszprémi Szemle 6. 5. évf. 1–2. szám [1997. december] 48–65.
- Veszprémi Piarista Diákegyesület 1927 = A Veszprémi Piarista Diákegyesület első évi működése. Veszprém, 1927.
- Veszprémi Piarista Diákszövetség 1929 = A Veszprémi Piarista Diákszövetség 1928-ban. Veszprém, 1929.
- Vitézek albuma 1939 = Vitézek albuma. Budapest, 1939
- Vitézi Rend 1931 = A tízéves Vitézi Rend. Szerk.: Szécsy Imre–Oszlányi Kornél–Oszlányi József–Farkass Jenő. Budapest, 1931
- VH = Veszprémi Hírlap (megjelent 1893–1944 között)

JEGYZET

- ¹ A családról: JÁKÓI 2010a., 2010b.
- ² Pro patria. VH XXIII. évf. 29. szám [1915. júl. 18.] 4., Kegyes-tanítórendiek értesítője 1928–1929. 79., Veszprémi Piarista Diákszövetség 1928. [1929] 35., Kegyes-tanítórendiek értesítője 1929–1930. 57., HERCZEGH 1936. 21., 369. fényképpel, téves halálórási évvel!, JÁKÓI 2010a. 37., 38., JÁKÓI 2010b. 40., 47.
- ³ JÁKÓI 2010a. 44. fényképe.
- ⁴ Kegyes-tanítórendiek értesítője 1915–1916: 48–49., Kitüntetések. VH XXIV. évf. 3. szám [1916. jan. 16.] 4., Tiszti kinevezések. VH XXIV. évf. 34. szám [1916. aug. 20.] 4., HERCZEGH 1936. 20., 125., 346, 403. arcképpel, Vitézi Rend 1931. 350., Vitézek albuma 1939. 286.
- ⁵ Vitézi Rend 1931. 355., HERCZEGH 1936. 417. arcképpel.
- ⁶ HAHN–ZSADÁNYI 1929. oldalszámozás nélkül, fényképpel, HERCZEGH 1936. 250., LDM új és legújabbkori gyűjtemény 2. leltárkönyve 133. oldal, RAINER 1997. 60. zászlósként Lublinban 1915. szept. 15-én készült fényképe.

130 éve hunyt el a veszprémi születésű Borsos József

LÁNG TIBOR

A 19. SZÁZAD EGYIK LEGTEHETSÉGESEBB ÉS EGYBEN LEGREJTÉLYESEBB alkotója volt – így fogalmaz monográfiájának szerzője.¹ Élete, pályafutása regénybe illő. A maga korában keresett, elismert festő volt, majd áttérve a fényképészetre – éppen festőként elért szakmai tudása révén – elismert fényképész lett. A köz- és szakmai figyelem az utóbbi évtizedekben élénkült meg személye iránt és életéről több értékelő tanulmány született.

Már fiatal korában kitűnt művészi hajlama. Diákként rajzolni és festeni tanult. Bejáratos volt Barabás Miklós műtermébe is. Tizenhat évesen jelentkezett két nagy méretű, olajfestésű csataképpel.

A Veszprémben, 1821. december 20-án született Borsos József festő tanulmányait Bécsben végezte, s mint elismert arc- és életképfestő itt érte el első sikereit és elismertségét. Már korán magára vonta a figyelmet. Magkapó érzéketlenséggel, alapos festői tudással dolgozott. Mint arc- és életképfestő a legkiválóbb volt. Sikereket ért el kortársairól festett arcképeivel és a polgári témákat ábrázoló, gondosan szerkesztett, megmunkált, bensőséges hangulatú és érdekes témájú életképeivel.² Ő volt az a ritka magyar művész, akinek számos külföldi követője akadt.

Jellegzetes biedermeier, anyagszerűen festett, élénk, erőteljes, finoman árnyalt színei, harmonikusan komponált képei kedvelté tették a fejlődő Pest műértő és pártoló közönsége körében is. Ugyanakkor erőteljes jellemábrázoló készsége már-már monumentális hatású művek alkotásához is vezetett.

Gazdasági kényszerből – elvesztve vagyónát – 1861-ben haza költözött Budapestre. Farkas Zsuzsa egyetemi szakdolgozatában cáfolja azt a legendát, miszerint 1862 után már nem festett, és visszavonulásáig csak fényképészként alkotott.³

Az 1860-as évektől a fényképészek és műtermek száma fokozatosan növekedett. 1862-től léptek erre a pályára a festőkből lett fényképészek. Számos, ma már festőként ismert művész rándult ki a fényképészet területére ideig-óráig. Közülük Borsos volt az, aki a kitérés végleges formáját választotta. A festők fényképészet felé fordulását alapvetően a gazdasági kényszer szülte, de az új, fejlődő mesterségben szervező és kezdeményező készségüket is kipróbálhatták, mint arra éppen Borsos tevékenysége is példát szolgáltat. A festők festményei szigorúan követték az akadémiai szabályokat, fényképeik viszont éppen a technikai fejlődés révén ezernyi részletet mutatnak korokról. Csak néhány művészi készséggel rendelkező fotográfus – mint



Önarckép

Borsos – tudta a mechanikus munkálatokat lelkesedéssel, művészi igényességgel végezni.

Már 1862-ben a lovakról és kocsikról készített felvételei elsők voltak hazánkban. 1867-ben a koronázási ünnepségen résztvevő főurak díszes magyar ruhában, fényesen felszerszámozott lovakon fényképeztették magukat műtermében.

Festői készsége mellett – ismervén megrendelőinek elvárásait –, felhasználta arcképfestés ábrázolási hagyományait. Ugyanakkor Zichy Mihályt és tanítványát műtermében olyan milióban fotózta, amely egy másik ábrázolási konvenciónak felelt meg. Vagy például a jelmezbálokat bár rövid időre, de a fent és lent megcserélésére használta fel alkotásaiban. Hasonló az is, amikor három úriembert örökítve meg, majd ugyanazokat nyelvtöltőgétként rögzíti. A barokk csoportképek ikonográfiai hagyományait követték azok a képek, amelyeken Borsos egyesüle-

tek, szervezetek tagjait örökítette meg. Kísérletező kedvére utal az is, hogy tudományos célú felvételeket is készített. Ugyanakkor műtárgyfotók is jelzik tevékenységét, a városképek mellett.

A fényképezés abban a korban nemcsak igen jelentős művészi hajlamot, készséget igénylő tevékenység volt, hanem éles konkurenciaharc is. Borsos és társa keresettségét jól jellemzi, hogy amikor a vizitkártya árai jelentősen csökkentek pl. 25 krajcárra, Borsos csak ötven krajcárra mérsékelte az árat.

Borsos József Budapesten fényképészeti iskolát is nyitott. 1865–1868 között 360 országgyűlési képviselő arcképével díszes albumot állított össze, amelyért megkapta az udvari fényképész címet. E cím elnyerésének pontos követelményei voltak, s bár azok még ismeretlenek, azonban az ismert kérelmekből kitűnik, hogy többéves gyakorlat, műterem kiállítási díjak, azaz körülírt szakmai feltétel kellett a cím elnyeréséhez. Ez kitűnik Borsos ismert kérvényéből is, aki arra hivatkozik, hogy „üzlete jó karban van” és „terjedelmes”, művei művésziek és aranyérem tulajdonosa.

Jelenleg még nem rendelkezünk arra vonatkozó adatokkal, hogy egy-egy fényképész mennyi felvételt készített. „Néhány adat azonban már ismert. Borsos József – a Fővárosi Lapok szerint – 1868-ban fennállásának nyolcadik évében ünnepelte a 25.000. felvételét. Ez valóban ünneplés volt, mert ez alkalomból nagy lakomát tartottak a Szép Juhászné vendéglőben. A Borsos műterem évi átlaga tehát háromezer volt addig.



Borsos József műtermében

A Kecskeméti Fotómúzeum kiadásában megjelent monográfia szerzője, Farkas Zsuzsa szerint 48.000 (!) negatívot és több százezer fényképmásolatot készített.⁴

1870 körül részben kihalt ez a nehéz sorsú, de kitartó és rugalmas nemzedék. Borsos József – többszöri társulás után – 1878. december 20-án hagyott fel a fényképezéssel és haláláig nincs több adat róla. Visszavonult a Szép Juhászné vendéglőhöz tartozó birtokára, ott hunyt el 1883. augusztus 19-én, második művész élete végén, elfeledve.

Veszprémben utcát neveztek el róla, bár több ott lakó nem tudta kérdésemre, hogy miért, s ki volt Borsos. Születésének 150 évfordulóján a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum kiállítást rendezett és igényes katalógust jelentetett meg, majd a Bakony Fotóklub a Művelődési Központban helyiséget nevezett el róla és emléktáblával jelölte meg szülőházát a Völgyhíd tér 7. sz. alatt.



Emléktábla a szülőháza falán a (Völgyhíd tér 7. sz.)

Születésének 130. évében a Bakony Fotóklub megkoszorúzta az emléktáblát.

Borsos József élete jól tükrözi azt a forradalmi átalakulást, amely a 19. században a képszemléletben, a fényképezés terén átment. Az esztétikai gondolkodás különböző szakaszaiban vissza-visszatérő elvárás a művészettől és így az alkotóművésztől is, hogy minél érzékletesebben közvetítse az összefüggések láncolatát. A fotográfia feltalálásával bebizonyosodott, hogy a leképező géppel létrehozott kép a lehető leg-tökéletesebben, legmeggyőzőbben, leghitelesebben tolmácsolja a dolgok mélyén lévő igazságot minden másnál jobban. Ám mindez csak akkor igaz, ha a gép mögött álló fotós a képszerkesztés törvényeit ismeri, mert a gép csak lehetőséget kínál, hogy használata révén létrejöjjön a kép, azaz az alkotás. A fotográfus akkor is, most is sajátos helyzetben van, mert egyfelől szolgáltató – tehát olyan képet kell készítenie, amelyet a megrendelő kíván – ugyanakkor animálja is a folyamatot az ő látásmódján, gépén, megfigyelésein keresztül formálódik az eredmény.

Borsos éppen előző festészeti tanulmányai révén mindezzel tisztában volt. Ez lehet a rejtélye annak, hogy képei bár megrendelésre készültek, ennyi idő múltán is figyelmet érdemelnek, élménydúsak a mai embereknek is. Végigtekintve képein, meggyőződhetünk arról, hogy azok kiváló, élményeket tolmácsoló, egységesen kifinomult ravaszsággal megfogalmazott és tolmácsolt alkotások.

JEGYZETEK

¹ Szakács Margit: Fényképezés és Fényképezőműtermek Magyarországon. (1840–1945) Magyar Nemzeti Múzeum, 1997.

² Lázár Béla: Borsos József = Művészet, 1913, 8. szám

³ Egyetemi szakdolgozatok 4. = Fotóművészet, 1996. 5–6. sz.

⁴ Farkas Zsuzsa: Embermásoló – Borsos József festőművész fényképeinek története. Magyar Fotográfiai Múzeum. – Kecskemét, 2009. 262 p.

Szemelvények a Veszprémi „Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének” 25 éves történetéből

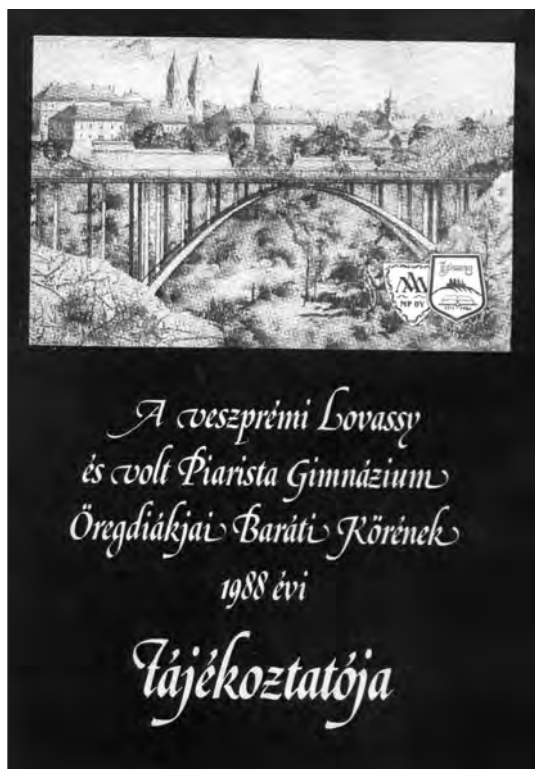
II. rész

VARGA MIKLÓS

AZ 1986. SZEPTEMBER 14-ÉN MEGTARTOTT EGYESÜLETI ALAKULÓ ÜLÉSÜNKET követően, az ott elfogadott első alapszabály szövegét archiváltuk, amely fundamentuma lett az 1989. október 28-i tisztújító közgyűlésen akkor véglegesített és a Veszprém Megyei Bíróságon ezt követően bemutatott, illetve ott Pk. 70.284/1989. sz. alatti nyilvántartásba vételünknek.

Ezt megelőzően 1987. évben egyesületi vagyonunk számbavételére került sor, valamint elfogadta az elnökségi ülés a munkatervet, amely a következő évekre is előrevetítve az iskolatörténeti feltáró munka folytatását, a jogutód iskola feladatainak segítségét, az érettségi találkozókra való részvételt, baráti estek szervezését irányozta elő. Mindezek realizálásaként akkor pl. időszakos kiállítás nyílt Csikász Imre szobrászművész alkotásaiból Homonnai János tanár úr és Gopcsa Katalin diáktársunk munkájának köszönhetően. Azután sikeresen beindítottuk Budapesten és Veszprémben a „Baráti Estek” szervezését, amelyek alapjai lettek a későbbi tagozatok létrehozásának. A Baráti Kör nevében több osztály érettségi találkozóján vettünk részt, valamint a gimnázium évváró ünnepségein, ahol rangos kitüntetéssé lett az 1986. évi jubileumi emlékérmé, amelyből az iskola vezetése évente 5-10 példányt osztott ki a legjobb tanulóknak.

1988. évben megkezdődött az 1986. évi jubileumi ünnepségek beszédeinek, fényképeinek összegyűjtése, de ezeknek albumba rendezése, vagy kiadványban történő megjelenítése részint anyagi okokból több évet késett. Viszont örvendetes eseményként jelent meg ebben az évben először egyesületi „Tájékoztató” kiadványunk, és ez lett tagságunk körében már 25 év óta neves tanár és öregdiák egyéniségeinket bemutató, az időközi eseményekről beszámoló, postázott hírlevelünk! Ennek egy különlegessége volt azon „Felhívás”, amely akkor beindította az „Egy Munkanapot A Veszprémi Várért” mozgalmat.



Még az 1988-as év eseményei közé tartozott, hogy budapesti tagozatunkhoz (akik akkor a „Vörös postakocsi” étteremben tartották találkozóikat!) autóbusszos kirándulást szerveztünk, amely összetartozást erősítő, emlékezetes rendezvény volt. Veszprémi tagozatunknál pedig Gubicza Ferenc tsz-elnök diáktársunk rendezett termékbemutatót „Nunc est bibendum!” jelszóval, amelyre szívesen emlékezünk...

A tavaszra kiírt előadásokat is megtartottuk, így Dr. Lontai Endre professzor diáktársunk „Jogász hivatás, – jogi pálya szépségei” c. vitaindító exorzéját, majd pedig Dr. Tekerés Miklós professzornak az anaesthesiologia új eredményeiről tartott vetítettképes előadása érdemelt ki figyelmet dózsavárosi öregdiákjainktól.

Továbbá, a dózsavárosi (az egykori temetőhegyi) temetőben rendbe tettük néhány Berend Iván lovassys tanár sírját, amelynek felkutatása és ezen cselekedet megvalósítása főleg Hungler Judit és Szedlák Gyula diáktársaink érdeme volt.

Az 1988-as évet illetően még szólni kell arról, hogy jubileumi évkönyvünk nevesebb diákjaiként ekkor írtunk a Svédországban professzor kompetenciát szerzett Hansági (Háber) Imre, 1934-ben végzett diáktársunk életútjáról, több bányászati és közetmechanikai szakkönyv szerzőjéről, valamint néhány köfajtés-technikai szabdalom feltalálójáról.¹

Továbbá ugyanezen rovatban ismertettük Dr. Majer Antal professzor – neves diáktársunk – „A Bakony tiszafása” c. könyvét.

Az 1989. évben az előző és a tárgyévi évi kiadványunk forgalmazása mellett, a következő évi „Tájékoztató” füzettünk előkészületének sínre tétele, az őszi tisztújító közgyűlés megtartása, bírósági újabb bejegyzésünk elintézése voltak a nagyobb tetek, de örömminkre szolgálta, hogy egy lovassys diáktól nagyon szép pályázatot kaptunk korábbi felhívásunkra „Cholnoky Jenő Balaton-kutatásai” címmel, amelyet akkor díjaztunk is! Itt említjük meg, hogy a tavaszi elnökségi ülésünknek a Piarista Diákszövetséghez való csatlakozása ügyében hozott előzetes döntését akceptálva, ezen közgyűlés azt alapszabály kiegészítésbe is foglalta.

Sajnos a közgyűlésen résztvevők száma nem érte el a taglétszám 1/3-át, ezért kritikát is fogalmaztunk meg akkor az érthetetlen „távollétükkel tüntető” diáktársaink felé, amely azután fokozatosan magatartásuk megváltoztatására sarkallta a közömbösöket, vagy pl. az 1948-as osztály (mint utólag kiderült, a Lovassy Gimnázium által összeállított 1986-os jubileumi évkönyv függelék c. részében 9. sz. mellékletként közölt „A volt Veszprémi Kegyes-tanítórendi Gimnázium tanári kara 1948-ban” betét miatt, amely egyébként a 15. sz. betét, vagyis a „Lovassy Gimnázium tanári kara 1986-ban” paralel-képe kívánt lenni) megsértődött öregdiákjait. Ugyanakkor utólagosan is maximális köszönetünket fejeztük ki ezen közgyűlésen a következő diáktársaink felé, akik jelentős támogatást adtak, vagy szereztek az 1986-os jubileumi rendezvények céljaira, sőt pl. a Lovassy Gimnázium előterének parkosítását, betonkerítés létesítését is meg tudtuk oldani. Ők dr. Francia Ferenc, Gubicza Ferenc, Scher József és Waller István diáktársaink voltak.

1990. évben (az 1989. évi rendszerváltás adta lehetőségeket kihasználva!) a tárgyévi kiadványban többek között a tartalomjegyzékben ilyen címek, illetve konkrétan ilyen cikkek jelentek meg, mint

- „Ki volt dr. Brusznay Árpád?” – Brusznay Árpád emléknapi program. Részlet dr. Brusznay Árpád 1956 októberi beszédéből.
- A történelem sodrában – Elítélése már semmis...² (Ezek mögött dr. Nyék László és Molnár G. László diáktársaink 1957. évi koncepció elítélése, vagy azt követő szomorú sorsa húzódott meg, illetve volt olvasható!).

De ekkor került sor a „Brusznay Árpád Alapítvány” létrehozására is dr. Papp Sándor egyetemi tanár körlevélbeni értesítése alapján. 1990. évben tettük közzé még Pálincás Tivadar diáktársunk felhívását: „Tábor a magyar ifjúságért” címmel, valamint „In memoriam Hungler József: Veszprém Szent István kora előtt” c. írását.

Az 1990-es években rendszeresített a Magyar Piarista Diákszövetség „Arany- és Ezüst-” fokozatú piarista jelvénytisztelet után „Matúra-Emléklap”-ok ajánldékozását is rendszerbe állította, amelyekből egyesületünk veszprémi gimnáziumi emblémával szintén állított elő és jubiláris érettségi találkozókra kiosztott ilyeneket.

1991-ben az akkori „Tájékoztató”-ban leközöltük néhai Harmath István tanár úrnak a jubileumi évkönyvből kimaradt „126” című cikkét, ami a veszprémi piarista cserkészetről szólt. Ekkor írtunk először két USA-ban élő neves diáktársunkról: az 1937-ben végzett orvosprofesszorról dr. Schmidt Rudolfról³ és dr. Galambos János 1958-ban végzett lovassys matematikus professzorról.

Ugyanabban az esztendőben vettünk végleges búcsút két volt tanárunktól: a piarista hittan-tanár és cserkészparancsnok dr. Előd Istvántól, valamint a mindkét gimnáziumunkban tanító Mihályi Károly tanár úrtól (nekrológját is itt közöltük), aki volt átmenetileg megbízott igazgató is az államosított intézményben. Még ebben a kiadványban kapott helyet a „Jubileumi memorandum”, avagy „Mi történt a kulisszák mögött 1986-ban” című írás. Az 1991. évi tájékoztatónk mellékleteként rendkívüli kiadványként megjelent a piaristák Veszprém letelepedése 275 éves jubileumi ünnepségén, az 1986-ban elmondott beszédek gyűjteménye.

1992 után a „csendes gyarapodás” évei következtek, amikor taglétszámunk elérte a 300 főt, de még két kiugró rendezvényre futotta erőnkől 1992-ben a piaristáknak a történelmi Magyarországon történt letelepedése 350. évfordulójának tiszteletére. – Egyrészt a lengyel–szlovák határon fekvő Podolinban (autóbuszos kirándulás keretében) a római és budapesti piarista vezetőkkel emléktábla avatáson vettünk részt. – Másrészt folytatásként Veszprémben „Piarista Nap”-ot bonyolítottunk le, a Lovassy Gimnáziummal együttműködve – mindkét helyen jelentős létszámú öregdiák, vagy akkori fiatal diákok részvételével.



A veszprémi „Piarista Nap” emlékmiséjét Jelenits István akkori rendfőnök mutatta be a várbeli piarista templomban, majd lazító kávézás után a program a Lovassy Gimnáziumban folytatódott, ahol a piarista rend veszprémi múltjára Borián Tibor atya emlékezett és Kincs Lajos tanárunk ott „Görög-római kultúra, műveltség”, dr. Medvigy Mihály piarista pedig „Benyák Bernát veszprémi poetikája” címmel tartott előadást.

(Az alábbi fényképen 1992-ben Kincs Lajos. tanár úr látható a Lovassy Gimnázium előtt diáktársaink között, de Stéhli Ferenc tanárunk közelében Arnhoffer Mihály akkori lovassys igazgatót és Féja Endre ny. lovassys tanárt is megtalálhatjuk.)



1993–1994. évben emlékeztünk meg a tanárok közül 1922 után Veszprémben tanító dr. Rédl Rezső piarista botanikusról⁴, akinek köszönhatték akkor a Bakony teljes növényvilágának feltérképezését, ami a „Bakony flórája” c. tudományos szintű könyvében lett nyilvánosságra hozva. Neves piarista diákként pedig az 1994. évi „Tájékoztató”-ban emlékeztünk meg az akkor 110 éve született „Magyar Rodinről”, vagyis Csikász Imre szobrászművészről,⁵ valamint az etnográfus, néprajzkutató Pesovár Ferenc halálának 10. évfordulójáról, egy újságcikket idézve.⁶ Neves lovassys diákként pedig ekkor írtunk a Svájcban élő Bán Magdolna művészetéről, az előző évben Veszprémben rendezett kiállítását ismertetve, Szelényi Pál cikke alapján.

Ekkor jelentkezett Londonból egy különleges volt piarista diáktársunk: Kutasi Kovács Lajos, aki először Dél-Amerikában az Amazonas, vagy az Andok-térségi indiánok körében (illetve Peruban az inkák földjén), majd pedig Észak-Amerika indiánjai között, (vagy Mexikóban a mayák földjén) elismert „indián-kutató”, vagy fogadott „Indián-főnök” lett. 1994-ig többször eljött Veszprémbe és itt úgy a Lovassy Gimnáziumban, mint a Laczkó Dezső Múzeumban előadásokat tartott indián-világbeli élményeiből. – (A következő képen mutatjuk őt be, rövid általa írt szöveggel és indián fejdíszsel, mint „törzsfőnököt”!)

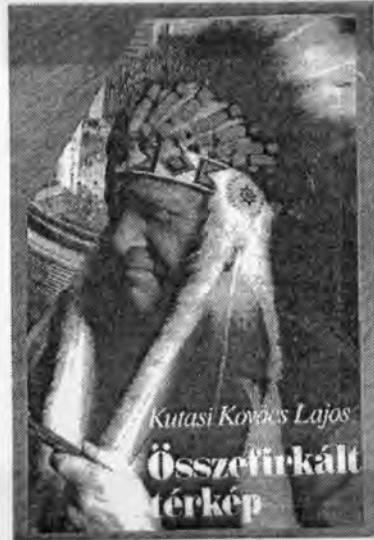
Az 1995-ben megjelent éves kiadványunkban írtuk, hogy 55 éve indította útjára a veszprémi piarista gimnázium legendás néptánc-mozgalmát néhai Helyes László

**2. 12. – KUTASI KOVÁCS LAJOS
(1920 – 1995)**

„Elég nagy utat tettem meg a veszprémi Szent Anna iskolától a Sao Paulói Könyves Kálmán Szabadegyetem dékánátusáig, vagy a Sédttől az Amazonasig, a Gulya-dombtól az Andokig, a Balatontól két óceánig...

De bármerre járok a világban, mindig úgy gondolok vissza a veszprémi piarista gimnázium-ra, mint Alma Materre, ahol az útravalót kaptam...”

(London, 1992.)



piarista, részletes életrajzát is közölve.⁷ – Ekkor köszöntöttük 90. születésnapján Tassy Pál volt piarista tanárt is. Újabb élénkülés is bekövetkezett 1995-ben, amikor a volt piarista templomot szemeltük ki állandó kiállításunk helyszínének, és ott néhai Márton Antal múzeumigazgató után (sikeres országos pályázat és prof. Dr. Mádl Ferenc jelentős támogatásával) azt meg is rendeztük.



Mádl Ferencet köszöntette egyesületünk Budapesten, amely rendezvényről készült felvételen a következő személyek láthatók (balról: Kenessey István, dr. Mádl Ferenc akadémikus, Benkő Andor piarista, dr. Bakos Miklós professzor egyesületi elnök, Borián Tibor piarista, dr. Bózsöny Ferenc és Bükky Andor, az egyesület budapesti tagozatának vezetője – a 90. oldalon).

1996-ban Bolgár Mihály fizikus piarista tanárra emlékeztünk halálának 100. évfordulóján.⁸ Ugyanezen tájékoztató kiadványunk foglalkozott dr. Lékai László bíboros, esztergomi érsek diáktársunk életével, Tóth László veszprémi püspök írása alapján, valamint Harmath István néhai tanár, diáktársunk irodalomkutató, hagyományőrző tevékenységével.

1996. augusztus 15-én dr. Kállay Emil, az akkori piarista rendfőnök és dr. Zongor Gábor megyei önkormányzati vezető nyitották meg országos jelentőségű kiállításunkat. – (Ezt mintegy 30-35 ezer látogató tekintette meg – a belépőjegyek alapján számolva – nyitvatartásáig.) – Alábbiakban két képet közlünk a kiállítás megnyitóról: az elsőn dr. Kállay Emil piarista rendfőnök látható beszéde közben, míg a másikon dr. Zongor Gábor. Ez a kiállításunk egyébként 2000-ig volt nyitva, amikor a Gizella Múzeum vezetése bezáratta, és annak országos anyagát részint Budapestre, részint Debrecenbe szállítottuk el. A veszprémi anyag addig kallódott, amíg a Lovassy Gimnázium vezetése révén ott nyílt belőle iskolai kiállítás.





Dr. Zongor Gábor a Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke megnyitja a piarista kiállítást

Ténykérdés, hogy várbeli kiállításunknak olyan széleskörű visszhangja lett, hogy azt a Magyar Piarista Rend képviselőin kívül eljött megtekinteni José M. Balcells piarista generális is Rómából, amelyről 1997-ben, a kiállításról megjelentetett kiadványban alábbi képet közöltük.



A MAGYAR OKTATÁS 1000.
ÉS A PIARISTÁK VESZPRÉMI
LETELEPEDESE 285
EVFORDULÓJÁNAK TISZTELETÉRE
1996. AUGUSZTUS 15-ÉN
A JUBILEUM HAZAI ÉS KÜLFÖLDI
PIARISTA RÉSZTVEVŐI

Megjegyezzük, hogy az „Ezeréves a magyar iskola” c. országos programok részeként ugyanekkor külön programokat is bonyolítottunk, amelyek többnyelvű meghívóját az országban élő és külföldi piaristáknak, öregdiákoknak is elküldtük. – Benkő Andor piarista tanárunkkal Bécsből számos osztrák, illetve spanyol piarista résztvevő is jelen volt. – Ezen országos program keretében nemcsak veszprémi, hanem kecskeméti és fővárosi rendezvényeket is tartottunk, (több autóbuzsnyi itthoni, vagy piarista diákszövetségi résztvevővel!), illetve ilyeneken vetünk részt.

Egyébként a veszprémi „Piaristák Magyarországon” c. kiállításunkhoz az eredeti dokumentumokat (okmányokat, életrajzi leírásokat, könyveket) vagy azok

- Participen en la peregrinación por los Escolapios!
- Vegyenek részt a piarista zarándokúton!
- Partecipate al pellegrinaggio per gli Scolopi!
- Wezcie udział w pielgrzymce piarskiej!
- Kommen Sie 1996 nach Ungarn zu piarister Pilgerfahrt!



- ¡Conozcan Hungria! - Conoscete l' Ungheria!
- Poznajcie Węgry!

TÁMOGATÓK:
(Protector.
financial assistance)

- Művelődésügyi Minisztérium
(Ministry of Education)
- Országos Idegenforgalmi Hivatal
(Tourist Office Agency of Hungary)

- ¡la Escuela Hungara está celebrando su milenario! -
- The Hungarian School is thousand years old! -
- 1000 Jahren ungarische Schule! -
PANNONHALMA...
- Ezeréves a magyar iskola! -

hiteles másolatait a Piarista Országos Levéltártól, valamint a Piarista Központi Könyvtártól kaptuk, ahol támogatóink voltak Stéhli Ferenc tanár úr és dr. Koltai András főlevéltáros. Mindezeket a veszprémi „Gizella Egyházi Múzeum” munkatársai (Forgács Imre és Róka Lajos fotós, tablókészítő), valamint Homonnai János lovasys tanár segítségével tettük kiállításra alkalmassá. A kiállítás anyagát többnyelvű emlékkönyvben megörökítettük 1997. évben. Ez egyben a 400 éves évforduló is volt akkor, mert Kalazanci Szent József rendalapító 1597-ben nyitotta meg Rómában Európa első ingyenes népiskoláját, vagyis az első piarista iskolát.

Az 1997. évi „Tájékoztató” kiadványunkban méltattuk Darnay-Dornyai Béla egykori piarista



A Piarista Diákszövetség képviselői a Szt. István napi bp-i körmenetben



Budapesti záróprogram





tanár, muzeológus munkásságát, aki több múzeum alapításában és azokról ismertető írásában, valamint útikalauzok közzétételében jeleskedett.⁹ De ezen kiadványban másik kiemelkedő egyéniségként szólunk a kis veszprémi diákból lett gróf Zichy Mihály „festőfejedelemről”,¹⁰ akiről egy 1928-ban elmondott emlékbeszédben így írtak: „Veszprémben talán csak a piaristák osztálykönyve őrzi a kalkulusait annak a kis somogyi fiúcskának, akit itt szerzett szárnyai elvitték a végtelen mindenség földi, égi, démoni térségeire. Tartsuk meg e fényes tünemény emlékezetét, mint a Magyar Genius egyik biztosítékát!”

Az 1848/1849-es szabadságharc 150. évfordulójának tiszteletére 1998-ban a kiállítás anyagát kiegészítettük – a szabadságharcban részt vett piarista tanárok, illetve a piarista diákból lett tisztek, főtisztek – nagy képes tablóival.



(Ezekből mindkét nagy tablót láthatjuk a 94. oldalon közölt képen – Kincs Lajos piarista dr. Énekes Zoltán, valamint Komáromy István diáktársainkkal nézi.)

Több piarista is eljött Veszprémbe megnézni a kiállítást. Az alábbi képen balról jobbra: Borián Tibor, Benkő Andor, Ruppert József generálisi asszisztens és Görbe László atya látható, az első mögöttük lévő nagy tablóval.



Még 1998-ban egy újabb kiadványt jelentettünk meg „Piaristák részvétele a szabadságharcban, 1848–1849” címmel, ezzel is fejet hajtva az egykori hős piarista tanárok, valamint a piarista diákokból lett tisztek, főtisztek és közülük Aradon kivégzett mártírok emléke előtt. Megjegyezzük, hiteles írott források bizonyítják, hogy 1849 januárjában Guyon Richard angol származású ezredes dandárjában szolgálatot teljesítő Erdősi Imre selmecebányai piarista szerzetesnek nagy szerepe volt a branyiszközi győzelem kivívásában, mert keresztjével a magyar hadak élén haladva a hegyi szorosban (mint papra nem lőttek az osztrák katonák), az állandó ágyú- és puskatűzben sikerült a magyar honvédeknek megtörni a császáriak erejét és megnyerni a reménytelennek látszó csatát.

Ezen könyvből egyébként az abban foglaltakat elolvasó arról is tudomást szerezhet, hogy az 1848/49-es szabadságharcban a szerzetesrendek közül egyedül a piaristák vettek részt és egy későbbi időszakban a magyar országgyűlés ezért nyilvánította őket a legmagyarabb tanítórendnek! (Viszont az akkori osztrák hatalom „bűnös tanítórenddé” fokozta le őket és a szabadságharcban részt vett piarista tanárok a legkülönbözőbb tortúrákon estek keresztül, vagy bujdosásra kényszerültek.) Egyes piarista iskolákat – így a veszprémit is – megszállták a szabadságharc leverése után az osztrák katonák, majd kisgimnáziummá lefokozva adták vissza azokat. Alábbiakban



ban lévő temetőben nyugvó Tölcséry Ferenc piaristáról,¹³ akinek köszönhetjük azon időben már 184 éve itt tanító piaristák történetének megírását „A Veszprémi Kegyestanítórendi Róm. Kath. Főgymnásium Története, 1711–1895” c. könyvben.

Ugyanezen kiadványunkban írtunk az akkor 90 éve született volt piarista diák, helytörténeti kutató és lovassys tanár: Hungler József életútjáról,¹⁴ akinek régészeti



tevékenysége által került a veszprémi székesegyház mellett felszínre – a török időkben, a várbeli romok alá eltűnt – Szent György-kápolna. – Továbbá az ő kutatásai, és veszprémi egyetemisták segítségével végzett ásatásai révén igazolódott a rómaiak veszprémi jelenléte!

A 2000. évben megjelent kiadványunkban pedig egyfelől az akkor 140 éve született Laczkó Dezső¹⁵ piarista tudós geológus életművét méltattuk, aki veszprémi piarista iskolai főigazgatóként, a Bakony teljes geológiai feltárását vezette, ráirányítva a világ geológusainak figyelmét Magyarországra. Róla, mint ismeretes, több új kőületfajt neveztek el és kutatásait könyvekben, értekezésekben is megörökítette. Az is köztudott, hogy neki köszönhető a Veszprémvármegyei Múzeum, a mai Laczkó Dezső Múzeum létrehozása!

mutatjuk be a kiadvány címlapját, amelyen egy később, a XIX. század végén – Selmecebányán, Erdősi Imre tiszteletére felavatott fém emléktábla látható!

1998-ban dr. Brusznai Árpád halálának 40. évfordulójára emlékeztünk a mártír tanárra.¹¹ Ugyanezen évi tájékoztatónkban dr. Sághy Károly régész diáktársunk munkásságát méltattuk, aki Darnay-Dornay Béla muzeológus nyomdokaiba lépett.¹²

Az 1999-ben megjelent tájékoztatónkban tisztelettel emlékeztünk meg az akkor 140 éve született, 80 éve meghalt és a mai Dózsaváros-

Másfelől ugyanezen kiadványban írtunk Veszprém szülöttéről, a múltjukat Zsigmond királyunk korába visszavezető Cholnoky-család legnevesebb sarjáról, mint híres egykori diaktársunkról, a Lóczy Lajos tanítvány kutatóról, vagyis az akkor 130 éve született Cholnoky Jenő, évtizedekig Kolozsvárott tanító egyetemi tanárról.¹⁶

Sőt ugyanakkor mutattuk be először az akkori legfiatalabb akadémikust, (a volt lovassys diák) Dr. Freund Tamás magyar agykutatót is.

3.14. **CHOLNOKY JENŐ**

(1870-1950)

Cholnoky Jenő személye ritka és szerencsés példája volt a tudományt magas szinten művelő tudósnak; a kiváló pedagógiai adottságokkal, vonzó emberi tulajdonságokkal megáldott tanárnak; a nagyhatású és széles körben megbecsült ismeretterjesztőnek. Ő a magyar geográfia legsokoldalubb és legeredetibb egyénisége

/Kubasek János/



Előzőleg nem írtunk arról, hogy a Lovassy László Gimnáziumban (annak vezetésével egyetértésben) – 1997. évben Arc-képcsarnok létrehozását kezdtük el, márvány emléktáblákon emlékezve a jogutód gimnázium híres tanáregyéniségeire.

Először 1997. október 10-én avattunk emléktáblát Hungler József tanár úr tiszteletére, az iskola első emeleti folyosójának falán. Amint erről a „Veszprémi 7 Nap”-ban is cikk jelent meg akkor, az egykori piarista diák, később lovassys tanárként, és helytörténeti kutatóként is egész életében szülővárosához kötődött. Jelen írásunkban már említettük a veszprémi várban végzett eredményes ásatásait, amelyekről több könyv és számtalan publikáció jelent meg. 80. születésnapján „Veszprém díszpolgára” címmel ismerték el ez irányú kitűnő munkásságát!

A következő emléktábla avatása 1998. január 9-én történt, amikor dr. Brusznay Árpádra, a mártír tanárra emlékeztek az ünneplők.

Balogh Elemér író (Brusznay tanár úr egykori tanítványa) beszédéből és akkori írásából idézve vetjük papírra a következő gondolatokat: „*Brusznay Árpád arca gyermekien [...] tiszta arc, tekintetéből az a nagy és nemes szellem sugárzik, amely a klasszikus görögység nyomán Európát Európává, az emberiséget valóban emberré avatta. Büszkén vállalom: tanítványa voltam és vagyok, az iskolapadban ő látott el máig szóló, tartalmas útravalóval. A görög és latin eszmények belénk plántálása közben Petőfit, Szent Ágostont, vagy éppen Berzsenyit idézte („nem sokaság, hanem lélek...”)*), és hogy szívből jövő örömet csak tiszta lelkiismerettel érezhetünk. A hazugság azt is megalázza, aki nem emeli fel szavát ellene, s hogy élni csak szabadon érdemes!

Amikor a forradalom őt is szólította, csatasorba állt. – Nem fegyverrel küzdött az új, emberi világért, hanem értelmes, világos, meggyőző szóval. – Nem bosszúállást hirdetett, hanem megbékélést... Forradalmunkat vérbe fojtotta az idegen hatalom, újra diadalmaskodott a hazugság... Dühödt hóhérai... krisztusi korban kaparintották markukba... de ő bilincsbe verve sem tagadta meg önmagát..... egyenes gerinccel állt vérbírái előtt és méltósággal lépett a bitófa alá... (mert) tudta eljön még... a szabad lélegzetvétel, a tiszta tekintetek ideje...”



Előbbieket követő emléktábla avatásra 1998 őszén került sor, amikor Harmath István egykori irodalomkutató, hagyományápoló lovassys tanár életművét tiszteltük meg. – Ekkor Balogh Ferencné a Megyei Könyvtár akkori igazgató-helyettese mondott beszédet, amiből az alábbi gondolatokat emeljük ki:

„Mindig hálás volt piarista tanárainak az emberi szóért, a tudásért, a faluja (Pula) határán túli világ megmutatásáért és azért is, hogy gyakran keményen döbentették rá fogyatékoságaira. Magyar–német szakos tanárként boldog volt, hogy régi iskolájába kerülhetett, mert úgy érezte, visszaadhat valamit diákjainak abból, amit a jöhírű gimnáziumból ő kapott [...] Nehéz időszakban volt tanár; a nemzet sorsfordító pillanatait élte át az államosítás után az ötvenes években, majd az 1956-os forradalomban félthette diákjait és tanártársait a kegyetlen megtorlástól. Elegáns, nagyvonalú gondolkodás jellemezte azokban az években is, amikor a közgondolkodás irányítói egyetlen világnézet uralmát erőszakolták. Diákjai máig elragadtatással beszélnek érdekes óráiról, rájuk figyelő, szigorú, de szeretetteljes tanárukról. – Kedves diákja: a festővé lett Bán Mária írja róla: Hogyan lehetne felejtetni, mennyire vigyázott ránk, tanítványaira és hogy nem elégedett meg tanulmányi eredményeinkkel, hanem jellemünket is csiszolta, emberré válásunkat egyengette. Diákfejjel éreztük őt szigorúnak, de azóta hányszor megköszöntük ezt a szigorot. Ő tanított meg arra, hogy ne érjük be kevéssel...”

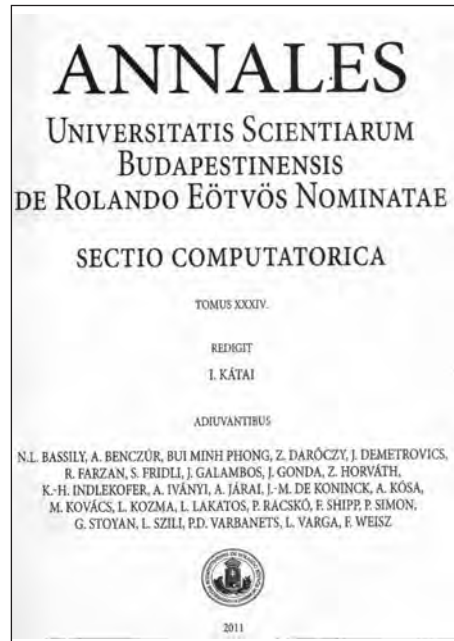
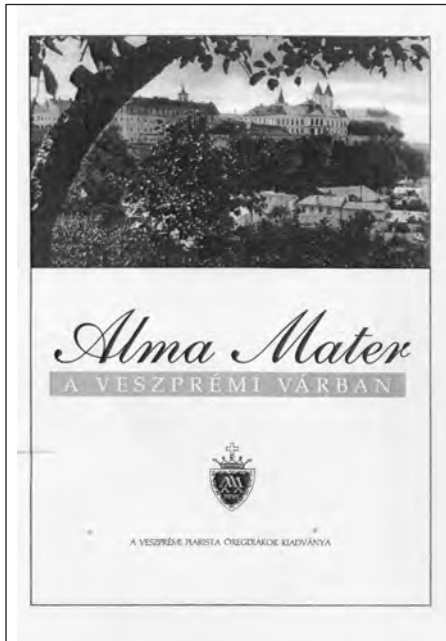
Egyébként Harmath István szenvedélyes helyismereti kutatóként elsősorban a megye irodalomtörténetével foglalkozott. Írásai, tanulmányai rendszeresen megjelentek a helyi folyóiratokban, évkönyvekben. Tanulmányozta a megyébe telepített németek nyelvi és néprajzi sajátosságait is. – Legjelentősebb műve: „Veszprém megye irodalmi hagyományai” címmel, társszerzőként Katsányi Sándorral, 1967–1984 között többször is megjelent.

4.2. HARMATH ISTVÁN EMLÉKEZETE

1998. okt. 19-én a Lovassy Gimnázium első emeletén létesített emlékfalra újabb emléktábla került: néhai Harmath István irodalomkutató, hagyományápoló lovassys tanáré. Megemlékező beszédet Balogh Ferencné a Megyei Eötvös Károly Könyvtár igazgatóhelyettese mondott. Az emléktáblát Dióssy László polgármester, Katanics Sándor a gimnázium igazgatója és Gubicza Ferenc lovassys öregdiák koszorúzták meg.



FÜGGELÉK



JEGYZETEK

- ¹ Az 1988-ban a jubileumi évkönyvben szereplő, akkor Svédországban élő diáktársunk anyagát s.k. írt leveléből kaptuk meg 1934-es osztálytársaitól.
- ² Az 1989. június 7-én, az MDF által rendezett „Bruszniai Árpád emléknapi program” füzete, valamint a Rege c. veszprémi hetilapban Varga Domokos Péter újságíró által ekkor megjelentetett „A történelem sodrában” („Elítélésük már semmis”) c. írás szolgált forrásul.
- ³ Akkor az USA-ban élt orvosprofesszor, 1937-es diáktársunk, saját rövid önéletrajzát közöltük.
- ⁴ Halálának 50. évfordulóján, neves tanítványa, dr. Majer Antal erdészprofesszor írt megemlékező életrajzi írást.
- ⁵ É. Takács Margit cikke, NAPLÓ, 1964. jan. 24. alapján.
- ⁶ Honismeret, 1993. 4. szám.
- ⁵ Életrajzát a Piarista rend Magyar Tartománya Központi Levéltárban lévő „Kegyelyes életrajzok” 1978–1982. évi kötetébe Benkő Andor piarista írta meg. (Léh István: Catalogus Religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum, 1666–1997. Léh. 148.) Róla szóló írását tanítványa, Lechner László, feltehetően ennek és saját iskolai élményeinek felhasználásával, kibővítvé adta át az évi Tájékoztató kiadványunk részére.
- ⁶ Veszprém város vízvezeték-rendszerének első tervezője volt, amihez a piarista archivumból Stéhli Ferenc könyvtárostól kaptunk életrajzi támpontokat, valamint Tölcséry Ferenc 1895. évi „A Veszprémi Kegyes-tanítói Róm. Kath. Főgymnasium története” c. mű 131–135. oldalán írtak.
- ⁷ Magyar Életrajzi Lexikon adatai és keszthelyi múzeumi értesítők.
- ⁸ Magyar Életrajzi Lexikon.
- ⁹ Újságcikk a veszprémi NAPLÓban, 1998 januárjában. MDF-kiadványok, illetve volt tanítványok visszaemlékezései alapján.
- ¹⁰ Írás a veszprémi NAPLÓban, és a Keszthely és vidéke c. hetilapban.
- ¹¹ Életrajza Léh István: Catalogus Religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum, 1666–1997. (METEM könyvek, 21. sz. 394. p.
- ¹² Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon 231. p., Hungler József: Veszprém településtörténete.
- ¹³ Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon 305. p., valamint dr. Szűcs Imre piarista Laczkó Dezsőről írt nekrológia a veszprémi Kegyesrendi Gimnázium 1932/33. tanévi iskolai értesítőjében.
- ¹⁴ Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon 101. p.
- ¹⁵ Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon 84–85. p.
- ¹⁶ NAPLÓ cikke: Bándtól a Becsületrendig, továbbá a Magyar Nemzet: A tanár úr c. cikke és a Magyar Millennium 2000. augusztus 20-iki különkiadása.

A III. részt a következő számban közöljük.

MEGEMLÉKEZÉSEK

László Károly 1923–2013

HERTH VIKTÓRIA – HEGYESHALMI LÁSZLÓ

ÉLETÉNEK NYOLC ÉVTIZEDÉBEN NEM VOLT KÖZE VESZPRÉMHEZ, majd az utolsóban veszprémivé vált. Most itt van köztünk, s itt marad, örökre. Kívánságára a veszprémi zsidó temetőben nyugszik, közel gyűjteményének szeretett műalkotásaihoz.

2006. augusztus 20-án nyílt meg a felújított Dubniczay-palotában a XX. század képzőművészetéből keresztmetszetet nyújtó állandó kiállítás: a László Károly Gyűjtemény. Két álom, két akarat találkozott az ezredforduló tájékán. Veszprém városa forrást keresett, hogy felújíthassa az akkor már egyre romló állapotban lévő épületet a várban. László Károly pedig magyarországi otthon keresett gyűjteménye számára. E szerencsés találkozás révén újulhatott meg a Dubniczay-palota, méltó helyszínt biztosítva a műalkotások sokaságának.



Az első húsz év

Ki volt László Károly? Pécsen született, 1923. július 16-án. Édesapja a hannoveri Continental Művek dél-magyarországi képviselője volt. Családjában a német második nyelvként szerepelt, a kisfiút német nevelőnő tanította. *„Hogy mi voltam, azt nem tudom, s hogy mivé lettem, még úgy sem. Csak annyit tudok, hogy vagy jó, de nevelhetetlen, vagy rossz, de nevelhető gyermeknek kellett lennem. (Jól) nevelt mind a mai napig nem vagyok.”* Álmodozó gyermek volt, jobban szeretett egymagában, a gazdag fantáziájával megteremtett világban játszani, mint társaival, akik gátat szabtak képzelete szabad szárnyalásának.

Középiskolai tanulmányait a cisztercita rend pécsi, Nagy Lajos reálgimnáziumában végezte. Ekkortól lelkesedett az Árpád-házi királyokért, különösen Szent Lászlóért. *„Alátámasztották magyar identitásomat, valamint érzelmi vonzódásomat a magyar néphez, hiszen e nép közt éltek őseim évszázadok óta Magyarországon.”*

Zsidó ősei a XVIII. században kerültek Magyarországra, Mária Terézia üldözte el őket Morvaországból – sokakkal együtt – azzal a váddal, hogy együttműködtek a poroszokkal. *„Bár származás tekintetében semmi közöm sem volt az ázsiai ősmagyarokhoz, igazi őseim, Salamon templomának papjai mellé odaállítottam saját, személyes mitológiámban a sámánhívő ősmagyarokat is. Ők alkották a legfontosabb hidat későbbi lelki rokonaim közösségéhez... a tibetiekhez.”*

Már a középiskolában, 15-17 évesen feltámadt benne a szenvedély: a Baranya megyei falvakat járva szötteket és hímzéseket gyűjtött. (Máig megvannak, nővére családjának tulajdonában, Montrealban.) Érettségi után László Károly a pécsi egyetem orvosi karára iratkozott be.

„Tóparti nyaralás”

Egyetemista élete azonban rövid lett: 1944-ben a nácik Auschwitzba deportálták. Több lágert is megjárva, a háború utolsó napjaiban Theresienstadtban, az amerikai csapatok szabadították ki. Koncentrációs táborbeli élményeiről szóló könyve, *Az út Auschwitz felé – Tóparti nyaralás* címmel, 1955-ben jelent meg először. Nővérén kívül valamennyi családtagját elveszítette, ő maga is közel járt a halálhoz. Mégis olyan objektivitással tudott írni a történetekről, amely visszaemlékezését a leghitelesebb dokumentumok közé emeli. Nem hőskről és szörnyetegekről írt, hanem emberekről, akik ölték és emberekről, akiket megöltek. *„Aki feladta – meghalt; aki nagyon túl akarta élni – meghalt. Én túléltem, mert sosem vesztettem el a fölényérzést: én vettem meg az SS-eket. Én vagyok a győztes, nem Hitler, én élek, ő pedig halott.”*

Pécsről mintegy ezer férfit deportáltak, tizenketten jöttek haza közülük. László Károly 37 kilósan itthon, Magyarországon nézett a jövőbe: *„Életben maradtam, nem vettem bele magamat a múltba, továbbéltem, de nem tudtam, miért.”*

Pszichoanalízis

1945-ben Bázélbe költözött nővéréhez, ahol előbb folytatta orvosi tanulmányait, majd Szondi Lipót tanítványaként pszichoanalízissel kezdett foglalkozni. *„Engem AZ ember érdekel, nem az EGYES ember”* – mondta egy televíziós interjúban. Ez az oka annak, hogy tanulmányai végeztével, csak rövid ideig praktizált, pedig a Pszichoanalitikus Társaság tagjává fogadta. Viszont épp a pszichoanalízis vezette a művészet felé, a szürrealizmusban találta meg tudományágának művészeti párhuzamát. Ettől kezdve nehéz kronologikus sorrendbe tenni, mikor mivel foglalkozott. Ha röviden akarjuk bemutatni, a művészeti polihisztor elnevezés lenne találó. *„Soha életemben nem terveztem. Mindig az utat kerestem és nem a célt.”*

A műkereskedő

Színdarabokat írt, saját színtársulatot alakított és vezetett, művészbáratai tanácsára műkereskedelemmel kezdett foglalkozni. Az 1950-es évektől intenzíven vett részt a nyugat-európai művészeti életben. Gyűjteményét ebben az időszakban alapozta meg. *„Nagyon jó vásárló és rossz eladó vagyok. Bizonyos öntudattal azt mondom, hogy bár rosszul adtam el, annyira érdekes dolgok voltak nálam, hogy mindig jöttek vásárolni. És néhány gyűjtővel baráti kapcsolatban álltam. Tulajdonképpen ez volt a fő tevékenységem: baráti kapcsolat, gyűjtőkkel.”*

A műtárgyak László Károly számára nem árucikkek voltak, hanem öntörvényű alkotások, ezért ő maga is csodálkozott néha, hogyan tud megélni a műkereskedelemből, hiszen amit vásárolt, nagyrészt önmagának vette. *„Csak olyan keveset adok el, amennyit szükséges.”* Ebből finanszírozta egyéb tevékenységeit: könyveket, folyóiratokat adott ki, többek között a *Panderma* és a *Radar* című lapokat, illetve 1982-ben a *No future* című dokumentumgyűjteményt. *Ausstellung von Nichts* (Kiállítás a semmiről) címmel, *Bazon Brock*kal tárlatot rendezett Hamburgban. A hippimozgalom több ismert tagjával is kapcsolatba került.

A huszadik század amerikai és nyugat-európai alkotói, művészei közül László Károly sokakkal személyes kapcsolatban, barátságban volt: *William Burroughs, Jean Cocteau, Christo, Allan Ginsberg, Patricia Highsmith, Robert Mapplethorpe, Andy Warhol*. A magyar alkotók közül *Kassák Lajos, Ligeti György, Tamkó Sirató Károly, Victor Vasarely* is a barátaik közé tartoztak.

Magyarsága

Kassák Lajost ő fedezte fel a nyugat-európai közönség számára, ő adta ki az első könyvet róla. Emberi téren is nagyra értékelte Kassákot. A Magyar Narancsban, 1996-ban így nyilatkozott róla: *„A művészekről nem sokat tartok, a legtöbbször nagyon rossz a jelleme, és általában kollaborálnak minden politikai szisztémával, de Kassák kivétel, kezdet sem adott annak, aki nyilas vagy kommunista volt. Mentés volt minden sovinizmustól és fanatizmustól. Azonnal, negyvenötben átlátta, hogy itt kik jönnek, neki nem kellett évek, mint például a nagynénémnek, Péchy Blankának, akinek hatalmas érdemei voltak a magyar nyelv mentésében, és aki 1990-ben azt mondta nekem: „Tavaly hallottam, hogy Sztálin nem volt jó ember” – hozzáteszem, hogy a férjét és a fiát megölték Sztálin alatt.”*

Nem véletlen, hogy László Károly gyűjteményében nagyon sok a magyar alkotó műve: *„Magyarország konzervatív társadalom volt, a művészeket sokat támadták, meg kellett menteni őket.”* László Károly mindvégig magyarnak vallotta magát – illetve magyarnak is. *„Egyrészt hadakozik bennem a magyar, a német és a zsidó, másrészt jól meg is értik egymást. Küzdelmük túl lanyha ahhoz, semhogy belőle valami mélyértelmű dolog jöhetne létre. Alapjában véve mindig is túl kevés vitára került sor, a három "muskétás" túlságosan összeillett ahhoz, hogy úgynevezett konfliktusok keletkezhetek volna.”*

Amikor László Károly otthont keresett Magyarországon gyűjteményének, egy riporter azt kérdezte tőle, miért akar visszatérni, hiszen elüldözték innen, Auschwitzba. Válasza jellemzi őt, és példa lehet sokunk számára: „*Nekem Magyarország nem csak Auschwitzot ajándékozta, hanem Ady Endrét, Arany Jánost is. A nyelvet ajándékozta nekem, a magyar vidéket, a falvakat, ahol az őseim éltek.*”

A mai Magyarországról is karakteres véleményt alkotott. „*Aki fiatal innen elmegy, az hülye. Itt lehet csinálni valamit, nyugaton már minden széken ül valaki.*” Az viszont nagyon zavarta, hogy bárki magyarral beszélget, mindig a rosszról esik szó, folyton intrikálunk. „*A svájciak akkor is tudják utálni egymást, ha összefognak. És ami az érdekük, azért összefognak.*”

Félelem nélkül

E két fenti idézet is bizonyítja, hogy László Károly mindent ki mert mondani. Magánbeszélgetésben, interjúban, írásaiban sokszor beszélt a félelem ellen. „*A titok: önmagától nem szabad az embernek megijedni*”. E bölcs tanácsot saját életútja támasztja alá. Gyakran kezdett bele dolgokba úgy, hogy nem tudta, másnap lesz-e ételre pénze. És mindig volt. A szabadságot választotta, annak kockázatával együtt. És nyert! Mindig nyert!

Imádta a szellemi virtuozitást. Vitatkozott a vita kedvéért, hol az egyik, hol a másik térfélen állva. Itt, Veszprémben hallhattuk nem egyszer, ahogy művészi, vagy filozófiai témában, partnerét örületbe kergetve érvelt, majd egy óra elteltével másik partnerét győzködte épp az ellenkezőjéről. Ez neki játék volt, élvezet és nagyra értékelte azokat, akik mertek ellentmondani neki. Az unalomtól viszont iszonyodott, a szellemi tunyaságot megvetette.

A cikk elején olvasható idézetben már szerepel, hogy lelki társainak a tibetieket érezte. Imádta a Távols-Keletet, járt Bali szigetén, Nepálban, Kambodzsában, Laoszban, Burmában, és beszélgetett a Dalai Lámával. Életének valódi színtere azonban a háza volt, Bázselben, ahol ezerszám rejtőztek a műalkotások. Nemcsak a falakon, polcokon, hanem az emeletre vezető lépcsőfokokon, sőt a mennyezeten – itt volt például a Dubniczay-palotában látható nagyméretű Victor Vasarely mű. „*A házam kulissza egy színdarabhoz, amelyben én játszom a főszerepet. Nem a főszerep ebben a lényeg, hanem az, hogy a darab – valahol a tragédia és a komédia között – színvonalasan szórakoztasson, és katarzissal végződjön.*”

Otthonra lelt gyűjtemény

Nemcsak képzőművészeti alkotásokból áll László Károly gyűjteménye, pop art tárgyak, a pólókon keresztül a játékokig, távols-keleti népművészeti faragványok, sok-sok fotó... A hét nagy tárgycsoportba sorolható több mint tízezer darabos gyűjteményéből 1996-ban rendeztek kiállítást Budapesten a Műcsarnokban. Ezt követően öt éven át volt látható a Budapesti Történelmi Múzeum – Fővárosi Képtár, Kiscelli Múzeumában kétszáz alkotás.

László Károly életének katarzisa volt, amikor Veszprémben végleges otthonra talált képzőművészeti gyűjteményének jelentős része. Amíg egészsége megengedte, évente többször ide látogatott. 2011-ben László Károllyal újabb tíz éves együttműködési megállapodást írt alá Porga Gyula, Veszprém polgármestere és Hegyeshalmi László, a Művészetek Háza igazgatója.

2006-ban Veszprém város Tiszteletbeli Polgára címet, 2007-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetését, 2013. október 23-án a Pro Cultura Hungarica díjat kapta meg a magyar kultúra értékeinek külhoni megismertetéséért. Mikor megkérdezték László Károlytól, miért szereti városunkat, azt válaszolta: „*Veszprém mindig betartotta, amit ígért*”.

A László Károly Gyűjtemény sokszínű, a műveket összehozó és összetartó erő a gyűjtő ízlése. Kevesen vannak, akik trendek, divatok dacára vállalni merik és tudják önmagukat. „*A művészetre születni kell. Vagy van szem hozzá, vagy nincs.*”

László Károly saját szemével, saját ízlésével és megérzésével, időnként meghökentő módon válogatott. Ritkán tévedett. Kádár Béla, Járity Józsa, Prinner Anton – ő fedezte fel őket, s ma az aukciós házak listáinak élvonalában szerepelnek.

A halálról

Régi mesterével, Szondi Lipóttal 1981-ben – 25 év után – találkozott újra, egy, a Radarban megjelent interjú erejéig. E beszélgetés idején Szondi már majdnem 90 éves volt. „*A legfontosabbnak az látszik nekem, amivel ön rendelkezik: a tiszta fej – mondta a hajdani tanítvány mesterének. – Olyan szellemi állapotban, mint az öné, még 90 éves is szeretnék lenni.*” Megadatott. Bár utolsó pár évében László Károly már nehezen mozgott, szelleme mindvégig friss maradt.

Ahogy semmi másról, a haláltól sem félt. Sírhelyét maga választotta a veszprémi zsidó temetőben. Napsütötte helyet keresett, mert mindig szerette a nap melegét. „*Akit zavar legjobb barátunk, a halál, vagy aki éppenséggel gyűlöli is őt, az félni fog, a félelem pedig lefelé vezet... Tudnunk kell: a halál szelid és barátságos, csak aki fél tőle, az vadítja meg; olyankor átváltozik bosszúálló istenséggé és kíméletlenül odacsap.*”



László Károly pszichoanalitikus, műgyűjtő és műkereskedő – saját szóhasználatával: „*felhalmozó*” –, magát zsidó vallású magyarnak tartotta.

Fiatalon megjárta a koncentrációs táborok poklát, mégis derűs, megbocsátó és megértő, mindig nyitott, egészséges személyiség maradt. Nemzetközi hírnevet szerzett magának választott hivatásában. Évtizedeket töltött hazájától távol, mégis mindig fontos volt számára, hogy ő ehhez az országhoz, ehhez a nemzethez tartozik és a magyar nyelv az anyanyelve.

(Megj.: A cikkben forrás megjelölése nélkül szereplő László Károly idézetek a Panderma sorozatban, magyar nyelven 1997-ben megjelent kötetből – Az út Auschwitz felé; Tóparti nyaralás; A nagybácsi; Találkozás 25 év után – valók.)

Jelet hagyott a város életében

Búcsú Hegyeshalmi Lászlótól

BALLA EMŐKE

ÉLETÉNEK NYOLCVANADIK ÉVÉBEN ELHUNYT HEGYESHALMI LÁSZLÓ, a Veszprémi Petőfi Színház örökös tagja, egykori igazgatója, a Mestermű Galéria alapító-vezetője.



Hegyeshalmi László 1933. április 15-én született Rákoshegyen, 1951-ben a váci piarista gimnáziumban érettségizett. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturg-színházelmélet szakán szerzett diplomát. 1952 és 1961 között hangversenyrendező, 1960 és 1970 között népművelődési tanácsadó volt. Az Országos Filharmónia megyei megbízottjaként dolgozott 1962-től 1980-ig. 1970 és 1991 között a Veszprémi Petőfi Színházban dramaturg és ügyvezető igazgatói feladatokat látott el, 1981-től tíz évig igazgatta az intézményt. A téatrumnak 2001 óta örökös tagja.

Az 1950-es években Budapesten dolgozott, előbb ideiglenes, majd 1955-ben végleges előadóművészi működési engedélyt kapott, B kategóriás rendezői vizsgát tett. Hangversenyrendező volt Pesten és Pécsen, ekkor került közvetlen kapcsolatba a színházakkal, elsősorban a Magyar Állami Operaházzal, a Nemzeti Színházzal és a pécsi színházzal, együtt dolgozhatott a kor legkiválóbb művészeivel, énekeseivel, zenei együtteseivel. 1961-ben került Veszprémbe, ahol az akkor alakuló népművelődési tanácsadó munkatársa lett. Irodalommal, színházzal, képzőművészettel foglalkozott, művészeti referensként tevékenykedett. A városnak akkor még

nem volt állandó társulata, a színház vendég előadásokat fogadott be. Hegyeshalmi Lászlónak szerepe volt az önálló társulat kialakításában, meghallgatták a véleményét. 1970-től dolgozott a színházban.

A veszprémi színház aranykorszakának egyik meghatározó vezetője volt, a teátrumban eltöltött évei alatt a magyar dráma országos hírű fellegrájának tartották az intézményt. Az egytagozatú prózai színház célul tűzte, hogy játsszon magyar drámákat, teremtsen városi jellegű színházkultúrát, formálja a közízlést, alakítsa a fiatalok színházba járási szokásait, igényeit. Már az első évtizedben otthonra talált a színházban Németh László, Illyés Gyula, Gyárfás Miklós, Gáspár Margit, majd Szakonyi Károly, Tabi László, Karinthy Ferenc, Csurka István, Gyurkovics Tibor, több műmagyarországi ősbemutatóját tartották. Hegyeshalmi László egy ideig dramaturgként és menedzserként dolgozott, 1981-ben művészeti igazgató lett. Az ő igazgatása alatt valósult meg az utolsó nagy rekonstrukciója az épületnek az 1980-as években, vezetése alatt a színház fénykorát élte.

Erről az időszakról így vallott egy korábbi, a Veszprém Portrénak adott interjúban: *„Embert próbáló időszak volt. A ‘70-es évekre a színház a város legelhanyagoltabb közintézményévé vált. Az épület eleve vendégelőadások fogadására épült, nem volt felkészülve egy állandó társulat működésére. A nyolcvanas években elkerülhetetlenné vált az épület felújítása. A rekonstrukció idejére a társulat a Dimitrovba költözött, ahol közel hat évet töltöttünk, aztán 1988-ban térhettünk vissza az újjáépített színházba. Ezekben az években a legfontosabb feladat a társulat egyben tartása volt, ami a nehéz körülmények ellenére is sikerült. Mindig fontosnak tartottam, hogy pályakezdő fiatalokat vonzzak az intézménybe. Sokan, akik annak idején nálunk kezdték pályafutásukat, ma már országosan ismert – és elismert – művészek. Nem szeretnék senkit méltatlanul kihagyni a felsorolásból, úgyhogy inkább nem is mondanék neveket. A direktori feladat sok ütközéssel jár, és sok meg nem értéssel, de ennek a korszaknak a csúcspontja – visszatérésünk a felújított színházépületbe – igazi örömnövény volt mindannyiunk és a közönség számára. Ekkor gondoltam először arra, hogy talán most kell befejeznem színházi életemet. Úgy gondolom, addig kell felállni egy székbe, amíg még nem muszáj, amíg vállalható, amit az ember csinál. Megbízatásom végét még megvártam, de 1991-ben, három ciklus után, részben egészségügyi okokból is úgy döntöttem, hogy nem folytatom tovább.”*

A Veszprémi Petőfi Színház örökös tagja az elmúlt évben részt vett a teátrum nyári évadzáró társulati ülésén. Az ünnepségen elmondta: sok szép emléke köti őt ide. Akkor járt először a színház épületében, amikor az önálló társulat még nem is létezett: 1948–49-ben váci diákként szerepelt először a színpadon, majd az iskolái befejezésével ismét visszatért ide. Legutóbb októberben üdvözölték őt az intézményben, a színház rekonstrukciójában részt vett szakemberekkel tartott hagyományos találkozásuk alkalmából betértek az egyik próbára. Oberfrank Pál igazgatóval együtt körbejárták a színházat, s meséltek arról a munkáról, amelynek eredményeként a nyolcvanas években megújulhatott az épület.

Hegyeshalmi László pályafutása során számtalan elismerést vehetett át, Veszprém város díszpolgári címben részesítette, a Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozatának a kitüntetését ezen a nyáron kapta meg. Gizella-díjas, Pro Comitatu-díjas, Veszprém Megye Művészeti Díja és a Vajda Péter művelődési díj tulajdonosa volt, a Lengyel Köztársaság Érdemkeresztjével is elismerték kulturális munkásságát.

Megalapította a Mestermű Galériát, 1992. április 11-én, a költészet napján a Kossuth utcán, egy régi polgárház újjáépített pincéjében nyílt meg a város első magángalériája. A galériát alapító tulajdonosa, Hegyeshalmi László nyugalmazott színházigazgató és barátai, huszonöt kortárs magyar művész, többségükben a városhoz, a régióhoz kötődő építészek, festők, grafikusok, szobrászok, iparművészek hozták létre, valamennyien a magyar művészeti élet ismert képviselői. Alapító határozatban fogalmazták meg célkitűzésüket: a kortárs magyar művészet értékeinek, új műveinek bemutatását, a határon túli magyar művészet megismertetését, a művészet és a közönség bensőséges kapcsolatának alakítását, az ízlés „tsinosítását”. Az ötletet fia, Hegyeshalmi László adta, noha a képzőművészet világa az édesapától sem állt távol: az 1960-as években hivatalból is foglalkozott vele, zsűrizett, ezen a területen is sok jó művészt megismert. A színház igazgatójaként a díszlet-, jelmez- és látványtervek jóváhagyásával is részt vett képző- és iparművészeti döntésekben, a rekonstrukció idején sok képző- és iparművésszel működött együtt. Korábban a színházban ő maga is kezdeményezett, rendezett képzőművészeti kiállításokat.

A galéria sokak által kedvelt, kultikus helyé vált; a művészetkedvelő közönség találkozó helye, a város szellemi központja lett. Már az első évtizedben több mint ötven egyéni és csoportos kiállítást rendeztek itt. A kiállítások környezetében irodalmi évfordulókról emlékeztek meg, költők olvasták fel műveiket, zeneművek hangzottak el, könyvbemutatókat, műhelybeszélgetéseket szerveztek. A galéria igyekezett bekapcsolódni a város életébe, csatlakozott a legfontosabb eseményekhez. Volt külön tárlatuk a szabadságharc 150. és Petőfi születésének 175. évfordulóján, „Sors nyiss nekem tért” címmel pályázatot hirdetett, kilépve ezzel a városi keretek közül. A város kulturális intézményei befogadták a galériát. 2001-ben, a magyar államiság ünnepén a Mestermű Galéria és „Az ízlés tsinosításáért” Alapítvány a városban nyolc helyszínen száz magyar művész kétszáz alkotását bemutató kortárs millenniumi tárlatot kezdeményezett „Orbis Pictus – A megfestett város” címmel, jelezve, hogy nemcsak a várossal és kulturális intézményeivel, de a magyar pikktúra egészével képes együtt működni, megjelenni.

A Mestermű Galéria 2012-ben ünnepelte fennállásának huszadik évfordulóját. Örömnöpre gyűltünk egybe, hogy emlékezzünk a galériaavatás huszadik évfordulóra, mondta az alapító az ünnepen.

„Az alapításban társaim, barátaim, építészek, festők, grafikusok, szobrászok, iparművészek merész közösségi célt fogalmaztunk meg az alakuló galéria számára: a kortárs magyar művészet értékeinek, új műveinek bemutatását, a határon túli magyar művészet megismertetését, a város művészeti, kulturális életének gazdagítá-

sát. Hogy átalakuló világunkban, az átmenet máig tartó gazdasági nehézségei közepette, a hazai közizlés jelenlegi állapotában mennyire tudunk megfelelően nagyra törő célkitűzéseinknek, létezésünkkel, húsz év száz kiállításával sikerült-e maradandó élményt adni, jelet hagyni a város életében, a városlakók szívében, a jövő ítélheti meg. A jelenben mindenestre a jövőre nézvést biztatást és reményt ad, hogy két évtized örömei és sikerei, gondjai és megpróbáltatásai után létezőnk, itt vagyunk és együtt emlékezhetünk.”

Az elmúlt húsz évről a korábbi interjúban Hegyeshalmi László úgy nyilatkozott: „Nagy türelem, sok szabad energia és nem kevés szerencse kellett ahhoz, hogy a huszadik évfordulót megünnepelhettük. A galéria alapvetően mégiscsak üzleti alapú vállalkozás, annyi bevételt mindenképpen el kell érnie, amiből fenn tudja tartani magát. Az első években ez sikerült. Akkor még jobban ment az országnak, az idegenforgalom is élénkebb volt. Később megváltozott a gazdasági környezet, a magángyűjtők csak a biztosan megtérülő befektetésekre áldoznak. Ezért van nagy jelentőségük a támogatóknak. Sajnos, a nehéz helyzetben az ő számuk és lehetőségük is szűkült. Sok jel mutat arra, hogy a város fontosnak tartja a galéria fennmaradását.”

Az önkormányzattal együttműködve korábban öt évig volt látható az idegenforgalmi szezonban az az állandó tárlat, amit Bojtor Károly műveiből állítottunk össze – az anyagot a család biztosította számunkra. Új állandó kiállításuk, „Kortársaink voltak” címmel öt veszprémi, Veszprémhez kötődő művész alkotásait mutatja be, mindig új válogatást az életművekből.

A galériával szellemi műhely és központ jött létre Veszprém belvárosában. „Újra fontosá válnak azok az értékálló jelenségek, melyek korábbi életünk folyamatosságának illúzióját tudják kelteni. Még jobban felértékelődnek a családi, baráti, emberi kapcsolatok. E szilárd pontok egyike a Mestermű Galéria, amely az elmúlt húsz év jelentős változásai közben egy stabil pont volt és maradt, folyamatosan nagyon fontos szerepet töltött be egy kis civil, autonóm szellemi szigetként, távolságot tudott tartani az egyre jobban megosztott politikai közélettől” – nyilatkozta az egyik alapító. Egy másik alapító művész pedig úgy fogalmazott: „A viszonylag kis, intim térnek hamarosan nagy kisugárzása lett. Szervesen beépült a város szellemi szövetébe, a polgárok befogadták, megszerették. Hamar kialakult a galériának egy állandó látogatói, és támogatói köre. ... Elérkeztünk a huszadik évfordulóhoz. Dicsérete Veszprém kultúra befogadó és támogató közösségének, a műpártoló közönség szép összefogásának, és dicsérete a Hegyeshalmi családnak, akik erős hittel és akarattal járták végig az általuk kijelölt utat, képről képre, szoborról szoborra felépítve a belváros kulturális zárandokhelyét”.

Kultikus helyé vált a Kossuth utca 17., vallotta az alapító. A bajok, betegségek, bánatok, kételyek közepette a közönség szeretete volt az a megtartóerő, ami segített másként, örömmel látni a világot, mondta. Bajok, betegségek, bánatok és kételyek voltak, tudjuk ezt jól, akik ismertük őt és családját. Az alapító a húsz éves ünnepségen is köszönetet mondott gyógyító orvosainak, barátainak, közel hat évtizede hűsé-

ges társának, védőjének és oltalmazójának, a közös munkából egyre többet átvállaló családjának, hogy az ünnepen botladozó szívvel ott lehet.

Sikerül-e jelet hagyni a város életében, a városlakók szívében? – tette fel a kérdést Hegyeshalmi László, talán önmagának, talán nekünk. Mi megválaszolhatjuk: sikerült jelet hagynia.

Az ő szíve megszűnt dobogni, de a mi szívünkben tovább él.

Hegyeshalmi Lászlót végakarata szerint a zebegényi temetőben helyezték örök nyugalomra 2012. december 19-én. Családtagjai, barátai, tisztelői, az önkormányzat és a Petőfi Színház társulata Veszprémben, a bazilikában tartott szentmisén búcsúztak tőle. A város díszpolgárától, a nyugalmazott színházigazgatótól, a Mestermű Galéria alapító-vezetőjétől nemcsak a színészek és képzőművészek búcsúznak, de a művészetpártolók, a galériához számtalan emlékkal, élménnyel kötődők.

In memoriam Káté István

Ötven éve alapította Káté István a Lovassy zenekart

RAKOS MIKLÓS

TALÁN KEVESEN TUDJÁK, HOGY A LOVASSY ZENEKARBÓL KINŐTT Veszprémi Mendelssohn Kamarazenekar története valójában 50 évvel ezelőtt kezdődött. Amikor – régi idők tanújaként – most erre emlékezem, először egy szomorú esemény jut eszembe. 2013. január 2-án reggel megpróbáltam felhívni telefonon Káté Istvánt, egykori hegedűtanáromat, hogy boldog új évet kívánjak neki. De már nem beszélhettem vele. Megdöbbenve hallottam a hírt: Pista bácsi aznap hajnalban elhunyt.

A képek gyakran többet mondanak a szavaknál. Káté István hegedűtanári, és előadóművészi tevékenységét sokan méltatták már. Több mint fél évszázadon keresztül tanított Veszprémben. A régi fényképeket nézegetve arra az elhatározásra jutottam, hogy emlékét úgy tudnám a legjobban megörökíteni, ha a képek segítségével emlékeznék rá. Megpróbálom hát feleleveníteni az általa alapított Lovassy zenekar működésének kezdeteit, és egyúttal felidézni azoknak a veszprémi muzikusoknak az alakját, akik abban az időben Káté István zeneiskolai és szimfonikus zenekari kollégái voltak.

A veszprémi Lovassy László Gimnázium Ifjúsági Vonós Kamarazenekara az 1962/63-as tanévben, Káté István kezdeményezésére alakult meg. Ő irányította a zenekari próbákat, amelyek a dunántúli középiskolák kulturális versenye, az 1963 tavaszán, Keszthelyen megrendezésre került Helikoni ünnepségek közeledtével váltak egyre rendszeresebbé. Akkor a Lovassy gimnázium II/A osztályos tanulója voltam, és Pista bácsi engem választott koncertmesternek. (A következő tanévben már a győri Révay gimnáziumban, illetve a Zeneművészeti Szakközépiskolában folytattam tanulmányaimat, gimnazista társam, Magyar András pedig – aki szintén Káté István növendéke volt – 1964-ben lett a budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola és Gimnázium tanulója.)

Kamarazenekarunk az 1963-as Helikonon – amelynek zsűrijében olyan elismert szakemberek foglaltak helyet, mint Kocsár Miklós zeneszerző, és Lenkei Gabriella, a budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola hegedűtanára – aranyfokozatot kapott, és dicséretben részesült. Fellépésünkre májusban került sor, a Helikon Kastélymúzeum tükörtermében. Az akkor készült fényképeken – a két, nehezen felismerhető zenekari tag nevét nem említve –, a következő gimnazisták láthatók:



Hegedűsök balra: Rakos Miklós (II/A), Magyar András (II/C), Rakos Gyöngyi (I/B), Serfőző Ágnes (IV/C; zongora).

Hegedűsök középen és jobbra: Feczko Miklós (II/C), Járai István Attila (IV/B; cselló), Tóth János (II/C), Kovács Ilona (III/B), Tóth Zsuzsa (III/B), Kovács József (II/D), Fodor Zsolt (IV/A), Pusztai Zoltán (IV/A).



A Lovassy zenekar tevékenységét azokban az években Mihályi Károly igazgató-helyettes felügyelte. A zenekari titkári teendőket 1963–1966 között Rakos Gyöngyi látta el, viszont a szakmai munkát ekkor már elsősorban Káté István tanítványa, Horváth Viktória segítette.



Egy 1960 táján készült fénykép, a Veszprémi Szimfonikus Zenekar Petőfi Színházban adott koncertjéről. A szólista Káté István, a zenekar alapító koncertmestere. A hegedűsök soraiban veszprémi zenetanárok, amatőr muzsikuskok és zeneiskolai növendékek láthatók.

Hegedűsök balra: Hoppál Endre, Homor Annamária (hegedűtanár, az Operaház zenekarának tagja), Simon János (hegedűtanár, a Rádió Szimfonikus Zenekarának tagja), Bujdosó Ágnes (hegedűtanár), dr. Nádasy Gyula, Szabó István, Kisbán Gábor.

Hegedűsök középen: Orsolya Mária (hegedűtanár), Horváth Viktória, Barlai Éva, Virág Márta, Csiszár Miklós, Rakos Miklós. A kép jobb oldalán Beöthy István cselótanár látható.

A következő kép Balatonfüreden, a Tagore-sétányon készült, az 1960-as évek közepén. A Káté István vezetésével működő kamaraegyüttes főként veszprémi zenetanárokból, valamint volt növendékekből állt, akik nyári délutánokon népszerű klasszikus muzsikát és Johann Strauss keringőket játszottak a Tagore-sétányon.



Első sor, balról jobbra: Horváth Viktória, Káté István (a kamaragyüttes koncertmestere), Káténé Lantos Magda, Nagyiván Éva, Szilvássy László (a zeneiskola igazgatója), Németh Gabriella, Németh Judit, Pájer Sára.

Második sor: Faragó Ferenc, Rakos Miklós, Tamás István (később az Operaház zenekarának koncertmestere), Kollár Kálmán (aki ekkor már az 1958-ban alakult, veszprémi „Liszt Ferenc” kórus karnagya volt), Balogh Károly, Garamvölgyi Tibor, Szücs József, Magyar András, Ruha Rudolf.

Káté István Szegedről került Veszprémbe, és itt élt 58 éven keresztül. Halálával egy korszak zárult le a város zenei életében. Egy havas téli napon, 2013. január 14-én délben kísértük utolsó útjára, a Vámosi úti temetőben. Hamvai szeretett felesége, Lantos Magda hamvai mellett pihennek. Mivel gyermekük nem volt, minden szeretetüket növendékeikre pazarolták. A hálás tanítványok szívükben őrzik emléküket.

(Szerkesztő megj.: A Lovassy László Gimnáziumból már az 1959-es keszthelyi Helikonon is részt vett egy diákzenekar. Versenyszámuk Kókai Rezső ifjúsági zenekarra írt „Kis verbunk” című műve volt. A bronz-fokozatot elért együttest ugyancsak Káté István instruálta.)

KÖNYVSZEMLE

Veszprém Anno 1973.

Veszprém megye bemutatkozik. Ein Komitat stellt sich vor.
A Vue Touristique különkiadása

Évekkel ezelőtt, egy magánkönyvtár felszámolásának köszönhetően kaptam kézhez az 1973-ban (negyven évvel ezelőtt) megjelent rangos, idegenforgalmi céllal készült, többnyelvű propaganda kiadványt.

A gazdagon illusztrált kötet ma érdekes olvasmány lehet, nemcsak az idősebb generáció számára, de unikumnak számíthat a 21. század honismereti kutatói számára is. A kiadványt dr. Ditrői József, a Veszprém Megyei Tanács akkori elnökhelyettese köszöntőjével ajánlja a megye nevezetességeinek, rövid történetének bemutatása után büszkeséggel említi a magát lokálpatriótának számító, s tanácsi embernek nevező veszprémi polgár, hogy az utóbbi 10 évben (1973!) a megyében 53 százalékkal nőtt az ipari termelés, hogy jó ütemben épül a péti műtrágyagyár, az ajkai új timföldgyár, az inotai csúcserőmű és a veszprémi házgyár. A humán szférában a megye büszkeségei között említi a két egyetemet, a veszprémi vegyipari és a keszthelyi agráregyetemet, továbbá a veszprémi Petőfi Színházat, a zirci arborétumot és a balatonfüredi szívkörházat.

Hungler József történész Veszprém megye 1000 éve címmel ismerteti a 9. században színes és sokrétű útjára indult megye történetét.

A kiadványban a további fejezetek olvashatók: Veszprém jelene és jövője, A Balaton északi partja, Veszprém megye ipara, A megye mezőgazdasága, Világhírű gyógyfürdők, A Balaton-felvidék, A történelmi borvidék, Gyermekparadicsom: Zánka, Népművészet Veszprém megyében, Egry József Badacsonyan, Németh László megyénk táján, Olyan, mint Provence, Sugárzó képek, Értő szeretettel, Hűség és szenvedély, Bemutatók színháza, Mit érdemes még megnézni (Pápa, Ajka, Balatonfüred, Keszthely, Tapolca, Várpalota, Zirc), Kempinghelyek Veszprém megyében, és végül, Információk.

A Veszprémi Szemle olvasóival elsősorban a megyeszékhely, Veszprém bemutatását célzó, ismeretterjesztő jellegű „olvasmányélményeimet” kívánom megosztani. A 40 évvel ezelőtt külső képében is megfiatalodott város történelmi magját új lakótelepek fogják körül: a Kiss Lajos-lakótelep (ma Hóvirág-lakótelep) 1500 családnak

ad modern otthont, a Cserhát ódon kis házai helyén 4-9 szintes épületek magasodnak. A korzón, a Kossuth utcában, 20 emeletes lakóépülettel együtt kereskedelmi centrumot is terveznek. Épül továbbá az egykor Dimitrov nevét viselő művelődési központ, a rendelőintézet, valamint az MTA új, MÜKKI néven indult műszaki kutatóintézete is.

1973-ban már – a 8-as főközlekedési út mentén – kialakult az új városközpont a Veszprém Hotellel, vásárcsarnokkal és a buszpályaudvarral. A közeljövő építőipari beruházásai között említi a szerkesztő (Raffai István) az idegenforgalom és a kultúra bázisaként is védett műemléki centrum, a vár és környéke felújítását.

Veszprém már 1973-ban rangos művészeti és tudományos rendezvényeknek is otthont adott: nyaranta hangversenyekkel szórakoztatják a zenekedvelőket, növekszik az érdeklődés a Petőfi Színház társulatának előadásai iránt (a színházban tartották az 1960-as években Illyés Gyula és Németh László drámáinak ősbemutatóit). A színház és a „Dimitrov” ad otthont évente a televíziós filmszemlének, az egyetem pedig a Nyári Egyetem rendezvényeinek.

Veszprém ipari üzemai közül a 19. század végén alapított Szigeti József faárugyárat (ma Balaton Bútorgyár) mutatja be elsőként a kiadvány. Az egykor csónakot, lovaskocsit, szekeret, talicskát, kaptafát és még sokféle fatömegcikket termelő üzem 1958 óta a székgyártásra specializálódott (1973-ban mintegy 150 ezer széket gyártottak a hazai és a külföldi megrendelők részére).

A város legnagyobb üzeme, a 2008-ig működő Bakony Fém és Elektromos Készülék Művek. Az üzem képekkel gazdagon illusztrált leírását magyar nyelven nem közli a kiadvány (a német nyelvű ismertető mellett angol nyelven is olvashatjuk az üzem bemutatását). Az 1970-es években a Bakony Művek a személyautó alkatrészgyártás bővülése révén fejlődött (Zsiguli, Lada-program).

Az új építőipari beruházások tervezője és kivitelezője Veszprémben és Veszprém megyében a Veszprémi Tervező Vállalat volt. A Veszprémi Tervező Vállalat által tervezett létesítmények sorában mindenfajta funkciójú és nagyságrendű épület szerepelt: lakóépületek és középületek, ipari létesítmények. A Veszprémi Tervező Vállalat tervezői alakították ki a város központjának „korszerű” formáit (Hotel Veszprém, Lordok Háza stb.)

A könyv kiemelt szerepet szentel a város rangját emelő felsőoktatási intézménynek, a Vegyipari Egyetemnek, valamint a megye és az egész Dunántúl további iparosodását elősegítő vegyipari kutató intézeteknek. Az Egyetem fennállásának 20 éve alatt (1973-ig!) 2000 vegyészmérnök szerzett diplomát. A veszprémi egyetemre már az 1970-es években is jellemző volt a megújulás igénye: az egyetem 1969-ben elsőként kapcsolódott be abba az oktatási kísérletbe, amelynek célja a többfokozatú képzés lehetőségének vizsgálata volt. Mintegy 40 évvel megelőzve a Bolognai képzési rendszert, indították be az egyetemen a háromlépcsős egyetemi képzést. 1971-től kezdve – mintegy az ezredfordulóbeli egyetemi integrációk szelét előre érezve – a Veszprémi Egyetemen folyik az agrárkémiai szakon tanuló hallgatók képzése, amely a keszthelyi egyetemmel való együttműködés eredményeként jött létre. A cél érdekében a két egyetem gondosan összehangolta tanterveit és oktatási programjait.

A vegyipari intézetek közül az 1949-ben, az egyetem alapításával együtt létrehozott Nehézvegyipari Kutatóintézet működéséről angol nyelven olvashatunk. A Magyar Ásványolaj és Földgáz Kísérleti Intézet bemutatásánál hangsúlyt kapnak az intézet kutatási tevékenysége mellett a műszeres analitikai, anyagvizsgálati, továbbá számítástechnikai és egyéb mérnöki tudományos szolgáltatások, melyek segítik a vállalatokkal közös műszaki fejlesztéseket is.

Az ipari kutatóintézetei hálózat felszámolása során mindkét kutatóintézet megszűnt – jogutód nélkül.

A tudományos élet bemutatása mellett a megyekalauz fontos szerepet szán Veszprémnek, a térség kulturális fővárosának. A színház a megyében és a városban közügy: 1973-ra egy évtizeddel alapítása után – a színházba járás a veszprémiek kulturális igényévé vált. A kor drámaírói: Illyés Gyula és a sajkodi remete, Németh László szívesen adják darabjaikat a Petőfi Színháznak. A színház Németh László: Nagy Család című drámájának ősbemutatójával lépett „felső osztályba”. Ennek körülményeit írta meg a kiadványban Németh László a „Veszprémi példa” című tanulmányában. A tanulmány egyik vezérgondolata a színház szerepének, társadalomformáló erejének hangsúlyozása.

A Badacsony festője, Egry József, a tihanyi tájat Provence-hoz hasonlító Borsos Miklós szobrász, a sugárzó képeit Badacsonytomajon alkotó Udvardi Erzsébet mellett két Veszprémben alkotó művészt: R. Kiss Lenke szobrászt és Csizmadia Zoltán képzőművészt mutatja be Mátéffy Zoltán. R. Kiss Lenke művészetét dicséri a MÁFKI jubileumára megrendelt, ma az egyetem M épülete előtt álló alkotás: a földhøjban formálódó szénatomok kompozíciója. A kiadvány Csizmadia Zoltán alkotásai közül két kerámiakompozíciót mutat be. Csizmadia a műszaki kerámia díszítő célra szolgáló, felhasználási lehetőségét: a fém és az agyag formát olvasztotta össze színes kerámiatáblákon.

Az illusztrációkban gazdag kiadványban vendégcsalगतó felvételeket láthatunk a város unikális történelmi nevezetességeiről, a kulturális rendezvényekről, a színházról. Az ipari üzemek, a termelőszövetkezetek, a kutatóintézetek (munkáját) bemutatását munkagépek, kutatási eszközök, munka, kutatás közben készített felvételek illusztrálják.

Az 1973-ban a publikált dokumentumok alapján a 21. század veszprémi polgára láthatja a modern városközpont új épületegyüttesét: makett képeken kísérheti figyelemmel a tervezett kereskedelmi központ és a húszemeletes lakóház, valamint az épülő Felszabadulás úti (ma ismét Jutasi úti) lakótelep sziluettjét.

A kiadványban kevés a reklám. Reklám helyett beszédes, találó címekkel és képnyaggal reprezentálja azt a megyét, amelyik az ipari termelés eredményeit illetően az országban a negyedik helyet foglalta el 1973-ban. Reklám helyett a beszédes címek közül: A magyar ezüst (Ajka), a Mindentudó Vállalat (Pápa, Vasipari Vállalat), Mikrováros a gyár mellett (Peremarton), Export Hong Kongtól New Yorkig (Pápa Húsüzem), Pápai elegancia Párizsban (Ruházati Szövetkezet), Repülő hajók műanyagból (Balatonkenese, Vas- és Műanyagfeldolgozó Szövetkezet), Batériás malacnevelés (Dabronc, TSZ), Borkóstoló képzeletben; Hulladékból milli-ók (Bakonyszentkirály, TSZ).

A Vue Touristique különkiadása (főszerkesztő: Nádasdi János) Veszprém megyéről és Veszprémről a kor gazdasági és politikai elvárásainak megfelelően (a maga korában) 1973-ban széleskörű tájékoztatást adott az olvasó számára. A kétnyelvű, rangos kiadvány hasznos információkat tartalmaz az üzemek külkereskedelmi kapcsolatokat bonyolító szakemberek és az idelátogató turisták számára egyaránt. Az NDK-hoz kötődő gazdasági és idegenforgalmi kapcsolatok indokolják a német nyelv, a műszaki-tudományos kapcsolatok pedig az angol nyelv használatát. A 21. század idegenforgalmi kiadványrendszerét ismerve hiányosságként említhető, hogy a programajánlatok nem szólítják meg a gyerekeket: hiányzik például a veszprémi vadaspark és a vidámpark bemutatása. Ezt a hiányosságot pótolják az 1990 után megjelent Városkalauzok.

Veszprém város arculata a 40 év alatt igen megváltozott. Az akkor még jól prosperáló kutatóintézetek, üzemek egy része megszűnt, vagy profilváltásra kényszerült. A várost a kor társadalmi és gazdasági igényei szerint – a praktikizmus jegyében – a korstílus szellemében fejlesztették: a 40 esztendővel ezelőtt még csak maketten ábrázolt Jutasi-lakótelep felépítése után bővült a város a Cholnoky-lakótelep panelházaival is. Az 1970-es években átépített Kossuth utca mintegy 40 évvel később 2013-ban nyerte el új formáját. Aki a 40 évvel ezelőtti Veszprémet idézi fel emlékezetében, örömmel fedezheti fel a város 21. század elején épült és korhűen restaurált épületeit, emlékműveit, parkjait. Érdekes lenne tudni azt, hogy 40 év elteltével utódaink hogyan emlékeznek a 2010-es évek Veszprémére, a Vár utca felújított elegáns épületeire, az egykori Altisztképző Intézet épületében kialakított Levéltárra, a Millenniumi- és az 1956-os emlékműre, a korabeli stílusban átépített és modernizált Megyei Könyvtár épületére, a Margit romok szomszédságában és a Betekints-völgyben kialakított parkokra, a játszóterekre, a mindig megújuló, – új állománnyal működő – Vadasparkra, s az utóbbi években Veszprém „fényét” fokozó – a modernizmus jegyében épített – két jelentős kultúrintézményre az Arénára és a Hangvillára.

(Veszprém megye bemutatkozik / Ein Komitat stellt sich vor. A Vue touristique különkiadása. /szerk. Nádasdi János. – Vue Touristique Kiadó, Budapest, 1973. – 200 p.)

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Egyházy Tiborné–Dömötör Lajosné: Üzen a múlt. Képzőművészeti alkotások Veszprémben, a Pannon Egyetemen.– Veszprém, 2006.
- Kiss Tamás: Komplex rekonstrukció a várnegyed megmentéséhez. = Veszprémi Szemle, 2011/4. 19–40. p.
- Poór Ferenc: A Bakony Művek története a Fénykortól a Vég napjáig (1988–2008). = Veszprémi Szemle, 2012/2. 48–63. p.

* * *

Lovassy László Gimnázium Évkönyv 2011–2012. / Írta és szerk. Asztalos István – Veszprém: Lovassy László Gimnázium, 2012. – 103 p. Az iskolai évkönyvek utóbbi két évtizedben tapasztalható reneszánsza eredményeként a jövő neveléstörténeteszei joggal mondhatják majd: köszönjük azoknak, akik megkönnyítették a feltáró, elemző, értékelő munkánkat. Ezek a kiadványok, még ha nem is rendszeresek a nevelési-oktatási intézményekben (s főképpen nem az óvodaiakban és az általános iskolaiakban), azért számuk mégis csak gyarapodik. Egyre több intézményvezető, tantestület ismeri fel azt, hogy a modern(nek nevezett) pr-ban igenis, van helye a nyomtatott (vagy elektronikus, esetleg a kettő együttese) évkönyvnek, még akkor is, ha néha csak jubileum alkalmából jelentetik meg.

A Lovassy 1948 előtti (előd-)intézménye (igaz, állami törvény előírása alapján, mint minden közép- és középfokú iskola), minden tanév végén megjelentette az évkönyvét. A Lovassy gimnázium ha nem is rendszeresen (néha összevont évfolyamokkal), de követi a hagyományt, ha nem is következetesen alkalmazott tartalmi standardokkal.

Ma ugyanis az évkönyvekkel kapcsolatban nincs semmilyen előírás arra vonatkozóan, hogy ezek mit tartalmazzanak, milyen témakörök jelenjenek meg bennük. Ezért az intézményvezető vagy az évkönyvet szerkesztő(k) egyéni beállítódása, a történelmi hagyományokhoz történő viszonyulás (igen – nem), valamint a rendelkezésre álló „nyersanyag”, a tényanyag, az „elvárás”, az egyéni ambíció határozza meg, milyen tartalmi struktúrában készüljön a kötet. Az utóbbi különösen jól értékelhető akkor, amikor olyan karakteres, erős személyiségű, szellemi beállítódású a szerkesztő/szerző/összeállító, akinek egyéni motivációi által meghatározott elgondolása van a mű struktúrájával, tartalmával kapcsolatban.

A Lovassy új, a 301. tanévet bemutató kötete egyszerűes mű, amelynek Asztalos István a szerzője és szerkesztője, aki számos szépirodalmi alkotást jelentetett meg, szöveggönyv-író, és az iskola 300. évfordulójára Beszélgetőkönyv címmel interjúkötetet készített. E mostani évkönyv, ha néhány szövegrésztől eltekintünk, folytatása az előzőnek: számos beszélgetős interjúban tanárok életútjáról olvashatunk.

Az Előszóban Schultz Zoltán igazgató azokra történés-algoritmusokra utal, amelyek minden intézmény minden tanévében ismétlődnek: tanévnyitó, osztálykirándulások, ünnepségek, szalagavatók, ballagás, érettségi és még sorolhatók lennének ezek a vissza-visszatérő programok. Az évkönyv újraindulását/indítását így indokolja: *„A rendezvények pozitív tapasztalatait figyelembe vesszük a további munkánk során, az értékeiket igyekszünk megtartani, továbbfejleszteni. Ennek egy 'terméke' ez az évkönyv is, melyet hosszú idő után jelentetünk meg újra, hogy az utánunk következők képet kaphassanak hétköznapjainkról, sikereinkről, örömeinkről, esetleges dilemmáinkról.”*

Ezt követően Asztalos István a jubileumi, a 300. tanév eseményeit sorolja fel, s

füzi hozzá ezekhez néhány szavas, egy-két mondatos szubjektív véleményét, amelyek pozitív értékítéletként olvashatók a sorok között. A tanév programjai olyan szövegfolyamban jelennek meg, amelyben az egyes eseményeket az ő (literátus) gondolati attitűdje kapcsol össze olyan átmenetekkel, amelyek homogén textussá teszik a visszaemlékezésben a történeszmozzanatok által indukáltakat. Az intézmény professziója így jelenik meg az ő megfogalmazásában, összegzésében: *„Összegzésül tehát azt mondhatjuk, hogy nagyon sok munkával, sokszor bizony küszködve is a feltorlódo feladatokkal, de teljesítettük, amire vállalkoztunk. Megmutattuk magunkat. Megmutattuk magunkat a múltban és a jelenben. Megmutattuk magunkat kifelé és befelé, a világnak és önmagunknak.”*

Ugyancsak szövegfolyamban jelenik meg az új tanév krónikája. A történeseket (a programok visszaidézését/felelevenítését) oldott stílusban, de tényszerű felsorolásban olvashatjuk az augusztusi alakuló értekezlettől a tanév végi sűrű napok eseményeiig. Ebben is fellelhetők Asztalos István szépirodalmi attitűdjei: nem csak a mentális értékfaktorok, hanem azok az emóciók is ott vannak, amelyek szubjektívvé teszik a több lapnyi tanévfelidézőt.

A Motívumok-fejezetben olvasható „beszélgetős” interjúk alapján összeállt tanárportrék minden bizonnyal többet nyújtanak az olvasónak, mint azok az önéletrajzok, amelyek a ma már kötelező formalitással (uniós ajánlás alapján) készülnek. Hogyan is tudhatnánk meg így, milyen volt a gyermekkoruk, mi vagy mik, milyen élethelyzetek, körülmények motiválták őket a tanári pálya választásában. Valamennyiüknél azonos a tanári pálya, a szaktárgyuk, a gyermekek iránti elkötelezettségük, a minőségi pedagógiai munkára késztetésük, a „még egyszer ugyanezt a pályát választanám” hangsúlyozása. Kötődések, szokások, családi és szabad idő elfoglaltságok, kulturális igények sorakoznak a válaszokban, mint amelyek nem csak tükörképei egy-egy eddigi életútnak, hanem (a későbbiekre vonatkozóan) fontos szociológiai adathalmazok is: a 20. században végzett és még a 21. század első évtizedében is tanított/tanító, vagy éppen az újabb, fiatal tanárnemzedék reprezentánsai ők, akik a többnyire röviden megfogalmazott, de konkrétumokra kíváncsi kérdésözönben vallottak magukról: pályájukról, tanítványaikról, családjukról, s természetesen örömeikről és azokról a szakmai gondokról, amelyek (kisebb vagy nagyobb intenzitással) mindig és minden pedagógus számára kísérők voltak, kísérők ma is, és bizonyára ezek ott lesznek a jövőben is.

De, hát kik is ők, akiket Asztalos István nagy empátiával, s bár kellő pedagógiai tapintattal, de „kemény” kérdésekkel (is) párbeszédre invitált, késztetett? Dr. Kapor Károlyné, aki a vanyolai Vajda-nemzetség pedagógusa, akinek méltán lehet példaképe egyik öse, Vajda Péter, akit Petőfi olyan megható verssel búcsúztatott. Mini társadalomtörténet az életútja, különösen a gyermek- és fiatalkora, amikor a történelmünk kuszaságai, visszasságai a diákokig értek. A felnőtt kor, a „tanárság” évtizedeiben azért ott volt/van az elvégzett pedagógiai munka általi jó érzés, a megelégedettség, az, hogy „a magam harcát megharcoltam, futásomat elvégeztem”. S vallo-másában ott vannak azok az axiómaszerű pedagógiai gondolatai, amelyek minden

tanár számára iránymutatók lehetnek, éppen most, amikor a kibillent társadalmi létünk új utakat keres.

Demény Anna, aki idegen nyelvi tanár, a ma már új nemzedékre jellemző állás-változtatások közepette más munkakörben is megőrizte tanári habitusát, azt az emberi lényezet, amely mindig is értékközvetítővé teszi az embert, bárhova repíti is (magán)sorsa. A személyes identitáskeresés, a „hol vagyok a leghasznosabb, hol találom meg önmagam értékvilágát”, örökös készletét jelent arra, hogy megkeressük azt a helyet, ahol igazán én lehetek. Az ő életútja erről is szól, s arról, ha az ember megküzd a céljaiért, révbé jut. Az interjú azzal fejeződik be, hogy pályát módosít, s a védett falak közül kilép a dermesztő folyosóra, ahonnan talán nyílik számára egy új ajtó. Erről (igen bölcsen) így vall: *„Azt hiszem, az első pillanatban igazán dermesztő kilépni arra a bizonyos folyosóra. Viszont ha az első dermedtség-ből magadhoz térsz, és körülnézel, biztos, hogy látni fogsz legalább egy szimpatikus ajtót, és talán meg sem kell várnod, hogy kinyíljon, próbáld meg kopogtatni, hátha előbb kinyílik. Én meg fogom próbálni!”*

Dr. Szalaiiné Tóth Tünde diák korában igazi osztály-főszereplő volt, sokoldalú tehetség, aki jó felkészültséggel, képzettséggel kezdte el a tanári munkáját. Ő igazán tudja, hogy a tehetségfejlesztés és -képzés akkor lehet sikeres, ha nem csak a tanár, hanem a tanítvány is megfelelően motivált. E kölcsönösségből számára is sok siker született: tanítványai versenyeredményei azt igazolták számára, hogy csak a „hosszú, kemény munka” vezethet eredményre. (A Lovassyban ez szinte kötelező hagyomány, jelen és jövő a tanárok és a diákok számára – T. J.) S ad ez számára elégedettséget? Igen: *„Örülök (a Lovassy – T. J.) minden sikerének, azoknak is, amikhez közvetlenül nincs semmi közöm. Örömmel dolgozom itt, nem csak tanítok, sok egyebet is teszek. A Lovassy nagyon fontos az életemben. Egyszerűen: jó itt!”*

... és végül egy diák, Albrecht Dorisz, aki minden nap örömmel jött be az ajtón. Ő az, aki 2012-ben a Lovassy legeredményesebb diákja lett. *„Otthon van a magas matematikában, OKTV-n történelemből lett 5., spanyol nyelvből 6. helyezett, tagja a futballcsapatnak, amelyik második lett a diákolimpián. Mondhatnánk polihisztornak is”* – írja róla a felvezetőben Asztalos István. A családi kötődés, a motivációk, az általános iskolai élmények, s az ezekre rakódott lovassys évek, a tanárok hatásai ott tükröződnek a gyors, pergő, rövid kérdésekben és válaszokban. A több oldalnyi kérdés-feleletzönből kirajzolódik egy olyan tehetséges diák „életút-története”, aki jó eséllyel indul el további tanulmányai, majd hivatása felé.

A Diákirodalom és a Diáktudomány fejezetekben diákmunkák olvashatók, mindegy bizonyítékaul annak, hogy a matematika, a természettudományok oktatása mellett van lehetőség arra, hogy a szépirodalom, a társadalomtudomány is helyet kapjon a Lovassyban – igazán ígéretes diákszerzők munkái a tanúbizonyságai ennek. (Pass Natália, Heilig Dávid, s egy történelmi témát kitérően feldolgozó Pósfai István.)

A gimnázium tanévi adatai A tények nyelvén című részben olvasható különböző szerkesztésű táblázatokban, amelyek objektív mutatókkal is igazolják, hogy a

Lovassyban kitűnő a szakmai munka. (Osztálystatistikák, országos és nemzetközi versenyeredmények, az érettségi eredményei, valamint ebben a részben található meg az érettségizett tanulók és a dolgozók névsora.

Rendhagyó ez az évkönyv, de ennek ellenére (vagy ezért?) a neveléstörténész éppen úgy jelentős kötetnek tarthatja, mint azok, akik részesei voltak a tanévnek, s azok az egykori lovassysok is, akik akár a közelmúltban, vagy még korábban voltak diákjai ennek az országos hírű intézménynek.

TÖLGYESI JÓZSEF

* * *

A Rózsa Úti Általános Iskola jubileumi évkönyve 1987–2012. – Szerk. Németh Csilla, Poór Zsuzsanna, Sándor László – Veszprém, 2012. – 60 p. Az 1970-es évek második felétől, a város ifjú lakosságának erőteljes növekedése miatt egymásra épültek – elsősorban az újonnan létrejövő és benépesülő városrészekben – az általános iskolák: a Bem, Báthory, Cholnoky, Botev. Ebbe a sorba illeszkedik be az 1987-ben létrehozott iskola a Rózsa utcában.

Kedves verssel indul a jubileumi évkönyv, egy hatodik osztályos diáklány, Leidl Hanna Rita soraival, aki nagyon ráérezett az iskola céljára, az utolsó versszak néhány szavával: „... *életre készülsz itt az iskolában,*” és ehhez társul amit még az alma mater ad, Goethe szavaival „*A legtöbb, amit gyerekeinknek adhatunk: gyökerek és szárnyak.*”

A gyökerek és szárnyak a ki nem mondott lényege az alapító és a jelenlegi igazgató, a hús esztendeje a Rózsába került Sándor László számvetése az elmúlt két évtizedről, akinek ez a hely több lett, mint munkahely, második otthonává vált. A személyes indítatású visszaemlékezés végigvisz bennünket az egyes stációkon, az első számítógéptől, a matematika szakkörtől, az első számítástechnika tagozatos osztály indításáig, '95-ig. A kis osztályközösségek kialakulásától, az osztályfőnöki munkáig, majd amikor az iskolaalapító dr. Vándorfiné Fülöp Mária nyugállományba vonul 2007-ben, a „karmesteri pálca”, az igazgatói poszt átvételéig, amibe nem csak az iskola jó hírének további emelése, de a diákok jó iskolai közérzetének a megtartása is benne volt. És végül a saját maga által megfogalmazott feladat: „*Tudnunk kell megőrizni azokat az értékeket, amelyeket az elmúlt 25 évben létrehoztunk, ugyanakkor tovább kell építkeznünk.*” Mintha folytatása lenne Sándor László igazgatónak ez a mondata az első igazgató, Vándorfiné Fülöp Mária visszaemlékezésének, aki 1987. április elsején, ahogy írja „nem áprilisi tréfaként” kapta az újonnan épülő Rózsa út iskola szervezését. A nagy múltú iskolák sorába csatlakozó új iskola munkatársainak – elsősorban a helyettesek személyének – a kiválasztása, de a tanári kar, valamint a megfelelő műszakiak és az adminisztratív munkatársak megkeresése is lényeges mozzanata volt az iskolát üzemeltető közösség kialakításának. Az akkor létrehozott gárda iskolateremtő ereje kellett ahhoz, hogy ma sokféle szak-

kör működik, jó a sportélet, a kulturális élet, és a középiskolák is szívesen fogadják a továbbtanulni vágyó rózsás nyolcadikosokat, „... és úgy látszik jó kezekbe adtam át az iskola vezetését...” írja végül az alapító igazgató a kezdetekre emlékező írásában.

Az eltelt negyedszázadban végzett munkára visszatekintő iskolavezetők által leírt gondolatokra jól rímelnék a szülők, a munkaközösség elnökének, egy „rózsás” nagymamának és Rókané Vígh Rózsa igazgatóhelyettesnek a mondatai is, ahol az általuk megfogalmazott legfontosabb gondolatok, hogy a szaktudás mellett létezik a „rózsás” csapatszellem, megvan a családiasság az iskolában, aminek eredménye az a színvonal, ami jellemzi a jubiláló iskolát.

Tovább szemlélve a jubileumi évkönyvet, bár inkább az emlékkönyv cím lenne a megfelelőbb, hiszen a közölt írások, kivétel nélkül az azokat megfogalmazók szubjektív emlékei-gondolatai-véleményei az általuk tisztelt, és nyugodtan mondjuk ki, szeretett iskolával – a mai és egykori diákokkal-pedagógusokkal – kapcsolatosak. Akár a most iskolába került kisdíák, akár már egy felső tagozatos nagylány írását olvassuk, a témaválasztások mind a diákélet – bizony állíthatom – sosem felejthető és sosem felejtett mozzanatait tárják elénk, legyen az prózában vagy versben megfogalmazva. A mindennapok történései: egy felelet rímekbe szedett története; egy, az iskolával nehezen kibékülő nyolcadikos nagylánnyal „vívott” küzdelem és a kedvező fordulat leírása a tanárnő olvasatában; aztán egy pénteki nap rímes, de semmiképp sem rémes története; majd az osztályállatnak kikiáltott éti csiga sztorija, aztán farsangok, kirándulások, táborozások olvashatók a kötetben.

Általános iskolában kicsit szokatlan, de a Rózsában ez is megtörtént, egy diák, Orosz Emma: Angyali történetek című könyvének megjelentetését segítette a Rózsa Úti Általános Iskola.

Az egykori diákból szülő lett, és az évtizedekkel előtti jó élmények eredménye, az iskoláskorúvá cseperedett gyermek „rózsás” lesz. Természetes, hogy a helyhez aktualizált kis herceg rózsája sem maradhat ki az emlékező írások sorából.

Az évkönyvet a 2011/12-es tanév osztálynévsorai, a dolgozói névsor: vezetők, pedagógusok, technikai dolgozók, valamint az elmúlt 25 esztendő vezetőinek nevei zárják.

Mintegy függeléként lapozhatjuk át egy tanév, feltehetően az aktuális tanév történéseit bemutató színes felvételeket. Egyébként a kötetben a szövegek között is több fekete-fehér fénykép szerepel illusztrációként, kár hogy hiányoznak a képeken látható események, személyek azonosítását lehetővé tevő képaláírások. Az emberi emlékezet gyarló, hamar kieshetnek belőle a nevek, a dátumok, a helyszínek. Talán a 30 évre emlékező kötetben lesz erre módja-gondja az akkori szerkesztőknek.

A színes diákéveket, a mozgalmas iskolai életet bemutató, szépen tipografált kötet (kissé szomorú színűre sikerült borítója ellenére) gazdag tartalmú, jól összeszedve őrzi az emlékeket a mai és a könyvet forgató majdani öregdiákok és tanáraik számára.

CSISZÁR MIKLÓS

Találkozás egy fiatalemberrel...

Arnhoffer Mihály fényképei

Ezzel a címmel adta közre a veszprémi Lovassy László Gimnázium 2013 szeptemberében a „*Lovassy Alapítvány a Jövőért*” támogatásával azt a DVD-t, amely a fiatalon elhunyt egykori tanár-igazgató által készített fényképeket tartalmazza.

A több mint 1200 felvételtől álló (közel másfél gigabájt méretű) fényképgyűjteményt lapozgató olvasó-néző számára már az első, több évtizedes magán és közösségi emlékeket megőrző képsorozat után nyilvánvalóvá válik a címválasztás jogosága, a Karinthy-novellából, ami ha már nem emlékeznénk rá, a kiadvány mottójában elolvasható.

Bevezetesként a DVD készítőitől néhány mondat Arnhoffer Mihályról, a fotósról, hiszen amit látunk, azt mind az ő szemével látjuk.

„Az 1971/72-es tanévtől, amikor az Alma Materében matematika-fizika szakos tanárként kezdett dolgozni, igazgatóhelyettesi kinevezéséig hódolt hobbijának, a fotózásnak.

Ott volt kezében a fényképezőgép a kötelező iskolai rendezvényeken, a művészeti és sportbemutatókon, versenyeken, a diák és tanári kirándulásokon. Készültek a képek, s evvel együtt megörökítette a Lovassy történetét is. Majd a könyvtár melletti fotószobában hívta elő a fényképeket, örömet okozva velük diáknak, szülőknek, barátoknak és kollégáknak egyaránt.

Igazgatóhelyettesként majd igazgatóként az iskolában hobbijának már nem élt. A fotószobából először büfé majd könyvtár lett. Az analóg fényképezőgépeket felváltották a digitális gépek.

Valami mégis megmaradt az utókor számára a fényképész Misiből: 15 év lovasys és veszprémi emlékei filmnegatívokon.”

És megmaradt a fényképező tanárember, ahogy volt kollégái minősítik: *„Tanár úr, Matematika, Fizika, Kolléga, Elkötelezettség, Igazgatóhelyettes, Igazgató – Jó ember, Mosoly, Kedvesség, Életöröm, Családszeretet, Küzdelem, Kitartás.”*

Mit látunk az 1973-as évtől az 1986-os évig bezárólag a Lovassy gimnázium életéből? Tulajdonképpen döntően azokat a kötelező iskolai eseményeket, amelyek minden esztendőben, minden tanévben a megszokottak szerint következtek egymás után.

Ne felejtjük el, hogy a megörökített események mikor is voltak. Az 1970-es, 1980-as évek ünnepeinek sora a tanévnyitótól az évről ünnepélyig. Közben az ünnepek a kor kötelező rituáléja szerint: november 7., szalagavató és bál, aztán (ki emlékszik rá: a Forradalmi Ifjúsági Napok) március 15. és 21., majd április 4-e és a ballagás. Persze közben egy-két más esemény is. Osztálykirándulások, amiben érdekelt volt a fényképész, Arnhoffer Mihály. És persze sportesemények, meg a

Mikulás megörökítése, de van néhány tanári kirándulás is. Aztán a vegyesek címszó alatt veszprémi képek, a fotószakkör képei, és néhány felvétel az 1968-ban felépült gimnázium épületéről.

Röviden ennyi. Addig, míg nem kezdjük, hol az egyik, hol a másik galériát kinyitogatni. Persze, ehhez egy kicsit veszpréminek, kicsit lovassysnak kell lenni. Aztán kicsit benne kell lenni a korszakban, diákként vagy felnőttként. És, ekkor kezdődik a csoda. Ott sorjáznak a fekete-fehér felvételek, rajtuk az évtizedekkel ezelőtti város gyerekei, a mai derékhad: a híressé váltak és a tömeget adók sora. A Lovassy, folytatva az egykori kegyesrendi gimnáziumnak a munkáját, mindig sok kiemelkedő egyéniséget adott a hazának: minisztereket, akadémikusokat, egyetemi tanárokat, kutatókat, művészeket, mérnököket, orvosokat, és mindazokat, akik mind-mind oda-tették maguk obulusát az ország érdekében.

Így is lehet szemlélni a 15 esztendő fényképeit.

A másik „olvasata” a sorozatoknak a személyes múltat megidéző-visszaidéző képek keresése. A még várbéli iskola korszakában maturált recenzens pedig keresi a bő fél évszázaddal előtti emlékeit. És köszönet érte a „fiatalembernek”, Arnhoffer tanár úrnak, megtalálja. Az 1973-as szalagavató képei között éppen matektanárom, Gyüre Attila, – aki 1961-ben is a gimnázium igazgatója volt – kapja a „szalagot”.

'77-es ballagás, osztályfőnök Nagy Kálmánné. A magyar irodalmat és nyelvtant tanította szeretettel és nagy tudással négy esztendőn keresztül nekünk, az 1957-ben kezdett I. b. osztálynak. Két évig latint is. Talán egyedülként él tanáraink közül, hiszen Bakos tanár úr alig néhány hete távozott közülünk, aki az egyik képen éppen taktikai utasítást ad a focizó lányoknak. Egy másik sorozatban történelem tanárnőnk: Léja Etelka, a régi mozikban (városunk címerét homlokán hordozó egyre csak kopó épülete átellenben van a színházzal) ünnepi beszédet mond.

És több helyen ott szerepel megörökítve, nagyszerű történelem-művészettörténet tanárunk, a mindig utolsó sorban ülő Horváth Géza (vagy ahogy minden diák hívta, a Hacsek). Csak a március tizenötödikén került előbbre. Végigrajzoltuk vele a vár kanonoki sorát a művtőri órákon. Elmaradhatatlan kék svájci sapkája (csak akkor cserélte le, ha szürkére fakult) még az akkor szokásos diákmunkán, a szüreten is vele volt. Anekdota, vagy tényleg megtörtént? Elsős korunkban egyik szülő a tanáriban (az első emeleten a Díszterem mellett volt a tanári szoba) Hacsek tanár urat kereste. A megszólított, és jóindulatú kolléga már Horváth Géza tanár urat hívta ki az elke-rekedett szemű szülőhöz, a folyosóra. Nehezen felejthető, talán szeptember vége sem volt, amikor történelemórán felírta görög betűkkel a tábla bal felső sarkába a minden elsősnek szóló figyelmeztető mondást: Pantha rhei, kai méden menei.¹

Aztán hiába nyitja a régenvolt lovassys diák az újabb és újabb galériákat, már nem talál mást régi tanárai közül. Hiába, az eltelt több évtized csak ennyit hagyott számára.

¹ Hérakleitosznak tulajdonított mondás: nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba, a világon minden állandó és örökös mozgásban van.

A fényképek készítésének idejében diákoskodók azonban visszaléphetnek ifjúságuk felejthetetlen korszakába, Arnhoffer tanár úr negatívjai megőrizték számukra a lovassys négy év történéseit: a hétköznapiakat, a kirándulásokat, az ünnepeket. És amit még hozzá kell tennünk, megőrizték a fényképfelvételek a város akkori arculatát.

A kifakult színes fényképen, a Kossuth utcán hirdeti a Dimitrovban 1978. április 19-én tartandó koncertjét a Lovassy kamarazenekar csapata. Mögöttük Streit József fényképész műterme, jobbra a már régen nincs – belül boltíves – halas bolt. A zenekar reklámtáblája mögé bújva alig látni a töltőtolljavító és golyóstoll betéteket újra töltő maszek kis boltocskáját, amit a kapualjból kanyarítottak ki. Ott töltöttük a gázöngyújtókat is (ugye emlékszel rá, kortársam).

Nemcsak iskolatörténeti értékű a fényképgyűjtemény, de a figyelmes szemlélőnek a városról, Veszprémről is sokat elmond.

Egyetlen kiragadott példa. Az 1983-as és az 1984-es ballagás képein a háttérben ott a csúcáság felállványozott Tűztorony. Az 1982-es ballagáskor rossz volt az idő, esett az eső, nem készült külső kép, de '81-ben még szabadon állt a Tűztorony. Vajon hányan emlékeznek erre a felújításra?

A filmtekerceket Arnhoffer Mihály felesége adományozta az iskolának. A negatívokat Békefi Zsuzsa tanárnő több hónapos kitartó munkával digitalizálta, majd mai és nyugdíjas lovassys kollégák segítségét is kérve, feliratozta a képeket. A nevek melletti zárójelben az évszámok a Lovassyban tett érettségi évét mutatják. Ezek az eredeti képek és az alájuk írt szövegek kerültek a Pálffy Zoltán igazgatóhelyettes által összeállított DVD-re. A borító grafikája Baukó Krisztina munkája. A 200 példányban megjelent gyűjtemény felelős kiadója a gimnázium igazgatója, Schultz Zoltán.

Csak köszönet jár Veszprém közelmúltja egy újabb kis szeletének közreadásában szerepet vállalóknak, különösen a feldolgozás érdemi munkáját végző Békefi Zsuzsa tanárnőnek, és az összeállítást végző Pálffy Zoltánnak.

(Találkozás egy fiatalemberrel... Arnhoffer Mihály fényképei. /Képeket digitalizálta és feliratozta: Békefi Zsuzsa, összeállította: Pálffy Zoltán, borítógrafika: Baukó Krisztina. – Veszprém: felelős kiadó Schultz Zoltán – 2013. – egy db DVD)

CSISZÁR MIKLÓS (61B)

Veszprémi Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság

F E L H Í V Á S A

Nagy biztonsággal még ma is kijelenthetjük, hogy Magyarországon nincs olyan család, amelyet ne érintett volna valamilyen formában a XX. század egyik legnagyobb traumája, az Első Világháború. A háború, melyet a gyarló és cinikus ember látott el sorszámmal a második világegés után. A háború, amely nem válogatott kreált, az egyén által létrehozott szempontok alapján. Katonáink, ki meggyőződésből, ki kötelességtudatból, ki félelemből a frontokon, polgáraink – főleg a nők és a gyermekek – a hátszágban megszenvedték a háború minden eddiginél nagyobb brutalitását, a felfoghatatlan mértékű pusztítását.

Hogy újra ne következessen be hasonló méretű pusztítás, hogy az emlékezet friss maradjon, és méltó módon megemlékezzünk a háború áldozatairól, 2014-ben a háború kitörésének 100. évfordulójához kapcsolódva Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata megemlékezés-sorozatot tervez. A szervezésről a jövő év elejétől folyamatosan tájékoztatni fogjuk a lakosságot, de egy program-elemre, amelyben kérjük a polgárok segítségét, aktív közreműködését, máris felhívjuk a figyelmet. Terveink között szerepel a Nagy Háborúhoz kapcsolódó emlékek gyűjtése, archiválása, majd azok közkinccsé tétele.

Ezúton kérjük a város lakosságát, hogy akinek tulajdonában van bármilyen, a háborúhoz, valamint a város háborús éveire, eseményeire kapcsolódó emlék, tárgy, fotó, visszaemlékezés, háborús napló, levél, stb. továbbá hozzájárul annak közkinccsé tételéhez, bemutatásához, szíveskedjen azt archiválásra leadni a következő intézmények bármelyikében: Laczkó Dezső Múzeum, NL Veszprém Megyei Levéltár, Eötvös Károly Megyei Könyvtár. A leadott tárgyakat az archiválást követően visszaszolgáltatjuk tulajdonosának, de lehetőség lesz a tárgyak, emlékek időleges, vagy végleges megőrzésre/letétbe helyezésére is a felsorolt intézmények gyűjteményeiben. Segítségüket, együttműködésüket köszönjük!

Veszprém, 2013. november

Porga Gyula polgármester,
az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság elnöke